

MAAHANMUUTTAJILLE RAKENTUVAT
RYHMÄT JA ROOLIT
ASiantuntijapuheessa

Pro gradu

Eeva-Maija Vehviläinen

Jyväskylän yliopisto
Kielten laitos
Suomen kieli
Tammikuu 2012

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Vehviläinen, Eeva-Maija	
Työn nimi – Title Maahanmuuttajille rakentuvat ryhmät ja roolit asiantuntijapuheessa.	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Tammikuu 2012	Sivumäärä – Number of pages 105 + liite
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielma käsittelee maahanmuuttajatarkoitteisten ryhmien rakentumista ja maahanmuuttajille rakentuvia osallistujarooleja seitsemässä haastattelussa. Tavoitteena on selvittää, keistä tutkimuksen haastateltavat puhuvat ryhminä ja millä kielen piirteillä maahanmuuttajatarkoitteisia ryhmiä rakennetaan. Lisäksi tarkastellaan millaisiin osallistujarooleihin haastateltavat asemoivat puheena olevat maahanmuuttajat. Taustalla vaikuttaa sosiaalisen konstruktionismin ajatus kielen käytön merkityksiä ja maailmaa rakentavasta luonteesta.</p> <p>Tutkimuksen aineistona on kahden ministeriön virkamiehen, kahden TE-keskuksen edustajan, kahden suomi toisena kielenä opettajan sekä yhden maahanmuuttajan haastattelut. Haastattelut käsittelevät yhteiskunnan maahanmuuttajille järjestämää kotoutumiskoulutusta, sen hallintoa, toteutusta sekä ongelmakohtia. Maahanmuuttajan haastattelu keskittyy pääasiassa haastateltavan omiin kokemuksiin kotoutumisesta ja kotoutumiskoulutuksesta.</p> <p>Tutkielma on laadullinen ja induktiivinen eli aineistolähtöinen. Siinä on käytetty kahta sosiaalisen konstruktionismin periaatteet jakavaa teoreettista viitekehystä. Ryhmien rakentumista tarkastellaan diskursiivisen kategorisaation viitekehyksessä ja osallistujarooleja asemointiteorian viitekehyksessä. Diskursiivisessa kategorisaatiossa on tärkeää ajatus kategorisaation konstruktivisuudesta. Ryhmät ja kategoriat rakentuvat vuorovaikutuksessa. Asemointiteoriassa tarkastellaan vuorovaikutuksessa rakentuvia subjektiaseimia, joita tässä tutkielmassa käsitellään puheen tarinalinjoissa rakentuvina osallistujarooleina.</p> <p>Tutkimuksen tulokset osoittavat, että suurin osa kategorioista kumpuaa hallinnon määrittelyistä tai sijoittuu 'opiskelijat' tai 'riskiryhmät ja menestyjät' -yläkategorioiden alle. Maahanmuuttajista yleensä puhutaan yhtenäisenä ryhmänä harvoin. Ryhmäilmiötä käytetään resurssina ja eri tarpeet ja tarkoitukset tuottavat erilaisia ryhmiä. Toisinaan ryhmistä puhutaan sisäisesti heterogeenisinä, toisissa yhteyksissä ryhmät rakentuvat sisäisesti homogeenisiksi. Välillä eri ryhmiä, erityisesti 'menestyjiä' ja 'riskiryhmiä' polarisoidaan vahvasti toistensa vastakohtiksi.</p> <p>Osallistujaroolien osalta tulokset osoittavat, että kantaväestöä edustavien haastateltavien puheessa maahanmuuttajille rakentuu usein passiivisia osallistujarooleja, kuten autettavan, uhrin tai asennekasvatuksen kohteen osallistujarooleja. Kontrolloitavan ja uhkaavan osallistujarooleissa maahanmuuttajan aktiivisuus näyttäytyy vääränlaisena. Aktiiviset myönteiset osallistujaroolit ovat vähemmistössä. Maahanmuuttajan haastattelussa haastateltava asemoi itsensä aktiivisiin osallistujarooleihin, kuten helposti kotoutuvan, itsenäisen selviytyjän ja asiantuntijan osallistujarooleihin.</p>	
Asiasanat – Keywords Maahanmuuttajat, diskurssintutkimus, sosiaalinen konstruktivismi, roolit, kategoriat, kotoutuminen	
Säilytyspaikka – Depository Kielten laitos, suomen kieli	
Muuta tietoa – Additional information	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	7
1.1	Tutkimuksen esittely	7
1.2	Kotoutumisen käsite ja kotoutumiskoulutus Suomessa	14
2	TEOREETTINEN TAUSTA	18
2.1	Sosiaalinen konstruktionismi ja diskursiivisuus lähestymistapana.....	18
2.2	Ryhmät ja diskursiivinen kategorisaatio	22
2.3	Asemointiteoria.....	26
2.4	Ryhmien ja osallistujaroolien rakentamisen kielelliset resurssit.....	30
2.4.1	Kielellisten resurssien taustaa	30
2.4.2	Nimeäminen	31
2.4.3	Persoonapronominit	33
2.4.4	Semanttiset roolit	35
3	AINEISTO JA METODI.....	38
3.1	Aineisto	38
3.2	Metodi	40
3.3	Analyysin kulku	42
4	MAAHANMUUTTAJATARKOITTEISET RYHMÄT AINEISTOSSA....	46
4.1	Ryhmien esittely.....	46
4.2	Maahanmuuttajat yleisesti.....	47
4.3	Hallinnollisesti määrittävät ryhmät.....	51
4.4	Opiskelijat	55
4.5	Riskiryhmät ja menestyjät.....	60
5	ASEMOINNIT	70
5.1	Kantaväestöä edustavien haastateltavien maahanmuuttajille rakentamat osallistujaroolit.....	70
5.1.1	Avun tarvitsijat	70
5.1.2	Uhrit	73
5.1.3	Kontrolloitavat ja uhkaavat	77
5.1.4	Asennekasvatuksen kohteet.....	81
5.1.5	Aktiiviset osallistujaroolit	84

5.2	Maahanmuuttajahaastateltavan osallistujaroolit	86
5.2.1	Helposti kotoutuva	86
5.2.2	Itsenäinen selviytyjä.....	88
5.2.3	Asiantuntija	90
5.2.4	Kotiin passivoituvat naiset.....	91
6	PÄÄTÄNTÖ	94
6.1	Maahanmuuttajien kategorisaatio ja sen seurausten pohdinta	94
6.2	Maahanmuuttajien osallistujaroolit ja niiden seurausten pohdinta	98
6.3	Tutkielman valinnoista	101
	LIITE.....	106

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen esittely

Maahanmuutto on ollut ihmisten ja median puheenaiheena ja kiistakapulanakin jo kauan. Myös maahanmuuttajia koskevaa tutkimusta on tehty paljon. Tämän tutkielma asettuu erityisesti kielitieteellisen ja sosiaalitieteellisen tutkimuksen rajoille ja näistä lähtökohdista tarjoaa osansa maahanmuuttaja-aiheiseen tutkimukseen. Samalla tämä on myös tutkimus kielen maailmaa rakentavasta voimasta, erityisesti kategorioiden ja erilaisten osallistujaroolien rakentumisesta.

Tutkielman idea syntyi keväällä 2009. Tuolloin olin töissä maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen ja kielikoulutuksen tilaa selvittävässä projektissa ja olin mukana kuulemassa useita kotoutumiskoulutuksen asiantuntijoita. Jonkin verran aiemmin olin suomen kielen opinnoissani tutustunut diskurssin tutkimuksen suuntaukseen ja kokenut löytäneeni paikkani kielentutkimuksen kentässä. Kielen sekä merkitysten, identiteettien ja yhteiskunnan suhteisiin liittyvät kysymykset olivat askarruttaneet minua jo kauan ja olin innoissani, että pääsin syventymään niihin opinnoissani. Projektissa syntyneet haastatteluaineistot tuntuivat tarjoavan antoisaa, ajankohtaista ja yhteiskunnallista materiaalia näiden kysymysten tarkasteluun ja niinpä päädyin tässä pro gradu tutkielmassa pohtimaan kielen kategorisoivaa ja asemoivaa voimaa haastatteluissa kotoutumiskoulutuksesta.

Tutkielma käsittelee ensiksikin sitä, miten eri haastateltavien haastattelupuheessa rakentuu maahanmuuttajia tarkoittavia ryhmiä. Toiseksi tutkielmassa tarkastellaan millaisia osallistujaroleja näille maahanmuuttajatarkoitteisille ryhmille sekä osittain myös itse haastateltaville haastattelupuheissa rakentuu. Puhuminen rakentumisesta taas osoittaa jo tiettyyn teoreettiseen lähtökohtaan, joka tutkielman taustalla vallitsee. Tutkielma perustuu sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssintutkimuksen ajatuksiin, joiden mukaan ilmiöt, kuten kategoriat, eivät ole olemassa sosiaalisen kanssakäymisen ulkopuolella, vaan ne syntyvät vuorovaikutuksessa, esimerkiksi kielenkäytössä (Burr 2003: 2–5). Vaihtoehtoisia tapoja puhua, tehdä kielellisiä valintoja, on monia ja tässä tutkielmassa tarkastellaankin, kuinka haastateltavat käyttävät tai ovat käyttämättä näitä vaihtoehtoja.

Lähestyn tutkimuskysymyksiäni kahden teoreettisen viitekehyksen avulla. Viitekehykset ovat diskursiivisen kategorisaation teoria ja asemointiteoria. Sosiaalisen konstruktionismin ajatukset tiedon rakentumisesta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa taas ovat lähtökohtana molemmissa teorioissa. Erityisesti sosiaalipsykologiassa käytetyn diskursiivisen kategorisaation teorian mukaan ryhmät ja kategoriat eivät ole olemassa valmiina maailmassa tai ihmisen mielessä, vaan ne rakentuvat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Ryhmäilmiötä voidaan käyttää resurssina. Sitä voidaan käyttää puheessa eri tavoin riippuen siitä, millaisia tarkoitusperiä puhuja haluaa ajaa. (Potter & Wetherell 1987: 126–128.)

Asemointiteoria on niin ikään eniten sosiaalitieteissä käytetty teoria. Se kiinnittää huomiota siihen, millaisia subjektiasemia eri yksilöille ja ryhmille puheessa rakentuu. Subjektiasemat ovat ikään kuin rooleja esimerkiksi haastattelun ”juonessa”, tarinalinjassa. Ne eivät kuitenkaan ole staattisia, vaan vaihtuvia ja muuttuvia sekä neuvoteltavissa olevia. Subjektiasemia voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta, luokituksina, osallistujarooleina tai kommunikaatioasemina ja näkökulmarakenteina. Tässä tutkielmassa tarkastelen subjektiasemia erityisesti osallistujarooleina. Tällöin huomio ei ole pääasiassa haastattelun osallistujissa: haastattelijassa ja haastateltavassa ja siinä, miten nämä keskustelussa asemoivat toisiaan. (Törrönen 2010: 186–187.) Kiinnostuksen kohteena on sen sijaan erityisesti maahanmuuttajia tarkoittavat ryhmät ja kategoriat, ja se, millaisia osallistujarooleja näille rakentuu haastattelupuheiden tarinalinjoissa (Harré & van Langenhove 1999: 1–2; van Langenhove & Harré 1999: 17).

Teoriat ovat lähellä toisiaan. Siinä missä tietyt kategoriat tuottavat helposti tiettyjä rooleja, myös erityisesti subjektiasemat luokituksina ovat käytännössä erilaisia kategorioita. Käytän teorioita tässä kuitenkin eri painotuksin. Kategorisaatioteoriaa käytän painottamaan ryhmien ja kategorioiden rakentumista kielessä ja sen käyttöä resurssina. Tällöin erityisesti ryhmäilmiö on kiinnostuksen kohteena. Asemointiteoria taas painottaa nimenomaan osallistujarooleja. Ne voivat kummuta käytetyistä kategorioista, mutta huomiota kiinnitetään myös esimerkiksi siihen, millaisessa toiminnassa ryhmät ja yksilöt esitetään. Tärkeää on myös se, millaisia ne ovat suhteessa muihin tarinalinjassa esiintyviin osallistujarooleihin.

Yksinkertaistaen teorioiden voi tässä tutkielmassa ajatella toimivan hieman eri tasoilla. Kategorisaatioteorian avulla päästään kiinni siihen, mitä ryhmiä rakennetaan ja keistä puhutaan ryhminä, siis ryhmien kielellisen rakentumisen

ytimeen. Asemointiteoria toimii taas lähtökohdasta, jossa ryhmät on jo kielessä rakennettu. Teoria tarkastelee sitä, millaisissa subjekti-asemissa, vaihtuvissa ja muuttuvissa rooleissa, nuo ryhmät ja niihin suhteutuvat yksilöt esitetään. Toisin sanoin: kategorisaatioteorian avulla kysytään mistä ryhmistä puhutaan ja asemointiteorian avulla millaisina nuo rakennetut ryhmät ja yksilöt esitetään. Läpäisevä lähtökohtani on konstruktionistinen ja diskursiivinen, mikä korostaa kielen maailmaa rakentavaa luonnetta. Se, mistä ihmisryhmistä puhutaan ja millaisina ne esitetään vaikuttaa konkreettisesti esimerkiksi siihen, millaisia mahdollisuuksia näille ryhmille tarjoutuu.

Diskursiivisen kategorisaation teoria tulee siis sosiaalipsykologiasta ja myös asemointiteoria on alun perin sosiaalitieteellinen. Huomioni pohjautuvat kuitenkin myös kielitieteelliseen kielen mikrotason analyysiin. Käytän lingvististä analyysia osoittamaan niitä täsmällisiä kielen keinoja, joilla kategoriat ja osallistujaroolit kielessä rakentuvat. En näekään kieli- ja yhteiskunta- tai sosiaalitieteitä tässä vahvasti erillisinä, vaan koen niiden yhdistämisen hedelmällisenä. Niin sanotusta kielellisestä käännteestä puhuttaessa onkin sanottu että ”kieli on yhteiskunnallistunut ja yhteiskunta kielellistynyt” (Kuortti, Mäntynen, Pietikäinen: 2008: 25). Siksi myös eri tieteenalojen välille ei tässäkään tutkielmassa ole luontevaa vetää tiukkaa rajaa.

Täsmälliset tutkimuskysymykseni ovat:

1. *Miten maahanmuuttajia kategorisoidaan haastattelupuheessa?*

Tarkastelen erityisesti sitä, keistä puhutaan ryhminä ja millaisten kielellisten piirteiden avulla ryhmät ja kategoriat rakentuvat. Keskityn kategorisaatioon, joka koskee erityisesti maahanmuuttajatarkoitteisia ryhmiä. Jätän siis systemaattisen tarkastelun ulkopuolelle muut mahdolliset yksilöt ja ryhmät: esimerkiksi viranomaiset, kantaväestön edustajat, opettajat ja muut kotoutumiskoulutuksen toimijat. Ulotan tarkasteluni näihin muihin toimijoihin vain, jos ne jollain tapaa ovat tekstissä suhteessa maahanmuuttajatarkoitteeseen ryhmään.

2. *Millaisia osallistujarooleja eri maahanmuuttajaryhmille sekä maahanmuuttajahaastateltavalle puheen kautta rakentuu?*

Toisen tutkimuskysymyksen mukaisesti tarkastelen niitä osallistujarooleja, joita rakentuu haastattelupuheessa erityisesti maahanmuuttajatarkoitteisille ryhmille ja yksilöille. Haastateltaville tai haastattelijoilta rakentuvia osallistujarooleja tarkastelen useimmiten vain, jos ne ovat relevantteja suhteessa maahanmuuttajatarkoitteisiin ryhmiin tai yksilöihin. Osallistujaroolilla tarkoitan yhtä asemointiteorian subjektiasema-alaryhmää. Kun tarkastelen subjektiasemia nimenomaan osallistujarooleina, kiinnitän siis huomiota erityisesti haastattelupuheessa esiintyviin tarinalinjoihin ja niissä esiintyviin osallistujarooleihin, enkä esimerkiksi itse haastatteludialogissa tapahtuvaan haastattelijan ja haastateltavan väliseen asemointiin. Maahanmuuttajahaastattelun osalta kiinnitän poikkeuksellisesti systemaattisesti huomiota myös niihin osallistujarooleihin, joihin haastateltava asettaa puheessa itsensä riippumatta siitä, onko kyseessä maahanmuuttajuudesta kumpuava osallistujarooli. Lisäksi nostan esiin kielellisiä piirteitä, joiden avulla osallistujaroolit rakentuvat.

Aineisto koostuu seitsemästä haastattelusta, joista kuusi on kerätty keväällä 2009 käynnissä ollutta projektia varten. Kaksi haastateltavista on ministeriöiden virkamiehiä, kaksi silloisten TE-keskusten edustajia (sittemmin TE-keskukset ovat sulautuneet osiksi Elinkeino- liikenne- ja ympäristökeskuksia) ja kaksi kotoutumiskoulutuksessa työskenteleviä suomi toisena kielenä -opettajia. Lisäksi mukana on yksi maahanmuuttajahaastattelu, joka on tehty muista haastatteluista erillään, syksyllä 2009. Kaikki haastateltavat ovat tai ovat olleet osallisina kotoutumiskoulutuksessa sen eri tasoilla. Tutkielma on laadullinen ja aineistolähtöinen, joka pyrkii pikemminkin ymmärtämään ilmiöiden luonnetta, kuin tuottamaan tilastollisia tosiasioita.

Lähelle tätä tutkimusta tulevat monet tutkimukset niin maahanmuuttajiin kuin ryhmäilmiöönkin liittyen. Maahanmuuttajiin liittyvää tutkimusta sekä toisaalta ryhmien diskursiivista tutkimusta on olemassa paljon erityisesti yhteiskunta- ja sosiaalitieteissä. Myös eri tieteenalojen tutkimukset identiteettien diskursiivisesta rakentumisesta sekä ryhmäilmiöstä ovat tämänkin tutkimuksen taustalla. Laajempia katsauksia näihin tutkimuksiin ovat tehneet esimerkiksi Törrönen (1997) ja Pälli (2003).

Kategorisaation osalta tämä tutkielma pohjautuu paljolti Pekka Pällin (2003) tutkimukseen ihmisryhmien diskursiivisesta rakentumisesta. Pälli on tutkinut suomen kielen väitöskirjassaan ryhmäilmiötä diskursiiviselta kannalta, konstruktionistisesta näkökulmasta. Hän keskittyy erityisesti siihen, miten kielellisillä keinoilla ja valinnoilla ryhmiä ja niiden välisiä suhteita voidaan rakentaa. Samalla hän keskustelee sosiaalitieteellisen ryhmätutkimuksen kanssa ja pyrkii luomaan kielitieteen ja sosiaalitieteistä erityisesti sosiaalipsykologian rajapintaan tutkimusta, joka todistaa kielitieteellisen tiedon hyödyllisyyden ryhmäilmiön tarkastelussa. (Pälli 2003: 30–31.)

Metodisesti lähelle tätä tutkielmaa tulee myös Arto Kestilän (2008) suomen kielen pro gradu työ, jossa Kestilä tarkastelee äidinkielenopettajien VIRKE-lehden pää- ja mielipidekirjoituksissa rakentuvia ryhmiä. Kestilän lähestymistapa on Pällin tapaan sosiaalipsykologinen. Hän tarkastelee erityisesti ryhmien esittämistä sisä- tai ulkoryhminä sekä kielellisiä piirteitä, joilla näitä ryhmiä rakennetaan. Lisäksi Kestilä tarkastelee systeemis-funktionaalisen kieliteorian transitiivisuusanalyysin avulla sitä, millaisia prosesseja toimijat kuvataan toteuttamassa sekä millaisia rooleja toimijat ja ryhmät kirjoituksissa saavat. Myös tältä osin Kestilän tutkimus sivuaa tätä tutkielmaa. Tosin tässä tutkielmassa tarkastellaan toimijoille tarjoutuvia osallistujarooleja aineistolähtöisesti asemointiteorian viitekehyksessä.

Vaikka tässä tutkielmassa ei tarkastella median luomaa kuvaa maahanmuuttajista, ovat tätä aihepiiriä käsittelevät tutkimukset kiinnostavia vertailukohtia erityisesti siksi, että viranomaiset ovat usein ensisijaisia lähteitä maahanmuuttajautisoinnissa (Pietikäinen 2000; Horsti 2005: 169). Esimerkiksi Pietikäinen (2000) on tutkinut suomen kielen väitöskirjassaan mediaa ja etnisten vähemmistöjen representaatioita erityisesti Helsingin Sanomissa. Pietikäinen perustaa metodinsa systeemis-funktionaalisen kieliteorian rekisterianalyysiin ja Faircloughilaiseen diskurssianalyysiin.

Pietikäisen (2000) mukaan esimerkiksi *Helsingin Sanomien* uutiset vuosina 1985–2004 käsittelevät aiheeseen liittyen eniten oleskelulupapäätöksiä, maahanmuuttajien määriä, maahanmuuttoa Suomeen sekä Suomen ulkomaalaisia ja ulkomaalaispolitiikkaa. Maahanmuuttajia ei useinkaan yksilöity, vaan heidät kategorisoitiin turvapaikanhakijoiksi, pakolaisiksi tai ulkomaalaisiksi. Viranomaisia myös haastatellaan ja lainataan usein etnisiä vähemmistöjä koskevissa jutuissa. Vähemmistöjen edustajat itse pääsevät ääneen harvemmin. Mediassa rakennetaan

näin kuvaa viranomaisista etnisten asioiden asiantuntijoina, kun taas vähemmistöjen edustajat jäävät sivuun heitä itseään koskevilla jutuilla.

Kaarina Horsti (2005) on tutkinut tiedotusopin väitöskirjassaan turvapaikanhakijauutisointia ja journalismin kirjoittelua monikulttuurisuudesta kehysanalyysin avulla. Horstin käyttämässä kehysanalyysissä kehys on eräänlainen tilannemääritelmä ja tulkintakehikko, jonka avulla ihmiset jäsentävät kokemusmaailmaansa (Goffman 1974: 8 Horstin 2005: 48 mukaan). Osallistujaroolien analyysin kanssa kehysanalyysissä on yhteistä toimijaposition tarkastelu. Näen toimijaposition ja osallistujaroolin hyvin läheisinä, monilta osin päällekkäisinä käsitteinä. Kehysanalyysissä kehyksessä kiinnitetään mm. huomiota siihen, millaisia toimijapositionia tietyssä kehyksessä toimijoille tarjoutuu. Esimerkiksi uhkakehyksessä maahanmuuttajalle voi tarjoutua uhkaavan tai laittoman toimijaposition. Tämän tutkimuksen näkökulmasta kehysanalyysi eroaa kuitenkin siinä, että kehysanalyysissä päähuomio on tilannemääritelmien osoittamisessa ja toimijapositionia tarkastellaan osana tilannemääritelmiä. Tässä tutkimuksessa päähuomio on taas vahvemmin tilanteen osallistujissa, ei tilanteen määrittelemisessä, eli ikään kuin suoraan tietyn tilanteen toimijoissa. Käsittelem tilannemääritelmiä vain tarvittaessa tuomassa lisätietoa osallistujaroolin esiintymiskontekstista.

Horstin väitöskirjan tulokset osoittavat, että STT käyttää turvapaikanhakijoista usein laittomuuden ja hallinnan kehyksiä. Laittomuuden kehyksessä nimenomaan maahanmuuttaja nähdään laittomana ja rikollisena, laittomuudesta tulee maahanmuuttajan ominaisuus. Laittomuuden kehyksessä myös puhutaan vaihtelevasti laittomista siirtolaisista, pakolaisista ja maahanmuuttajista. Pääpaino on siis laittomuudessa, ei esimerkiksi siinä, olisiko maahanmuuttaja oikeutettu pakolaisstatukseen. Keskeinen aihekokonaisuus ulkomaanuutisissa oli maahanmuuttajien aiheuttamat uhat ja riskit. (Horsti 2005: 103-109.)

Hallinnan kehyksessä korostuu viranomaisten näkökulma. Maahanmuuttaja joko on hallinnassa tai esimerkiksi kadoksissa. Turvapaikanhakijat asemoituvat hallittaviksi ja kontrolloitaviksi. Hallinnan kehysten taustalla on uhkakehys. Jos hallinta pettää, asiat riistäytyvät käsistä. Maahanmuuttajista käytetään myös eläin- ja tavarametaforia, mikä tuottaa heistä passiivista ja epäinhimillistä kuvaa. (Horsti 2005: 109–113.)

Tämä tutkimus on mielekäs erityisesti sen ajallisen ja yhteiskunnallisen kontekstin takia. Keskustelu maahanmuutosta ja Suomen maahanmuutto- ja

kotouttamispolitiikasta käy julkisuudessa kiivaana, ja myös maahanmuuttokriittisyys on vahvistunut. Suomessa nykyisen suuruiset maahanmuuttajamäärät ovat kohtalaisen uusi ilmiö ja yhteiskunta on tässä mielessä murrostilassa (ks. maahanmuuton nykytilasta esim. Sisäasiainministeriö 2011). Siinä missä maahanmuuttajien odotetaan sopeutuvan suomalaisen yhteiskunnan tapoihin, myös kantaväestön, ja koko yhteiskuntajärjestelmän on löydettävä tapa suhtautua muuttuvaan tilanteeseen, uudenlaiseen yhteiskuntaan. Millaiseksi tuo tapa muodostuu, on monien tekijöiden summa. Tämä tutkimus osaltaan valottaa sitä, miten kotoutumiskoulutuksen eri toimijat puhuvat maahanmuutosta ja maahanmuuttajista tässä murrostilanteessa ja sitäkin millaisia vaikutuksia kyseisten toimijoiden puheella voi olla yhtenä osana muuttuvaa yhteiskuntaa

Vaikka puhetta maahanmuuttajista ja maahanmuuttajien asemointia on tutkittu mediassa, ei varsinaisten kotoutumiskoulutuksen toimijoiden puhetta ole Suomessa juuri tutkittu. Tutkimuksen kiinnostavuus syntyy myös siitä, että haastateltavilla on eritasoista valtaa, jolla on vaikutusta monien ihmisten elämään ja käsityksiin. Virkamiehet voivat esimerkiksi olla mukana lakia uudistavissa työryhmissä ja työ- ja elinkeinokeskusten edustajat päättävät tarjouskilpailuissa, millaista koulutusta maahanmuuttajille tarjotaan. Opettajat taas saavat mm. itse päättää opetusmenetelmistään. Yksittäisellä maahanmuuttajalla on valtaa tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä, mutta toisinaan maahanmuuttajien valta heitä koskevissa asioissa on vähäistä. Esimerkiksi sanomalehdissä maahanmuuttoasioiden kanssa työskenteleviä viranomaisia haastatellaan ja lainataan usein maahanmuuttajia ja etnisiä vähemmistöjä koskevissa sanomalehtijutuissa, kun taas vähemmistöjen edustajat pääsevät itse ääneen harvemmin (Pietikäinen 2000: 291). Median kautta esimerkiksi viranomaiset siis voivat vaikuttaa myös asenteiden muodostumiseen ja identiteettien rakentumiseen usein enemmän kuin maahanmuuttajat itse.

Diskurssianalyysin käsitys kielen voimasta liittyy siihen, että kielenkäytöllä voi olla myös seurauksia, joita sen käyttäjä ei ole tavoitellut (Jokinen & Juhila 1991: 33–34). Hyvää tarkoittava henkilö saattaa tarkoittamattaan osallistua negatiivisten asioiden ylläpitoon tai rakentamiseen. Tämäkään tutkimus ei siis keskity arvioimaan haastateltavien tarkoitusperiä tai ”hyvyyttä” tai ”pahuutta”. Tavoitteena on kiinnittää huomio haastateltavien käyttämään kieleen ja sen mahdollisiin seurauksiin, olivat ne sitten tiedostettuja tai tiedostamattomia.

Seuraavaksi esittelen hieman tutkielman taustaa, kotoutumiskoulutusta Suomessa. Luvussa 2 esittelen käyttämiäni teorioita: taustalla vaikuttavaa sosiaalista konstruktionismia sekä kahta eri teoreettista lähestymistapaa: diskursiivisen kategorisaation teoriaa ja asemointiteoriaa sekä näiden keskinäistä suhdetta. Esittelen myös niitä kielellisiä resursseja, joita ryhmien ja osallistujaroolien rakentamiseen aineistossani käytetään. Luvussa 3 esittelen yleisiä metodisia lähtökohtia sekä kerron aineistosta sekä analyysin kulusta. Neljäs luku koostuu varsinaisesta analyysiosasta kategorisaation osalta ja viides luku asemointien osalta. Kuudes luku koostuu päätännöstä.

1.2 Kotoutumisen käsite ja kotoutumiskoulutus Suomessa

Kun ihminen muuttaa toisesta maasta Suomeen, on hänellä usein mahdollisuus osallistua kotoutumiskoulutukseen parantaakseen kielitaitoaan ja edistääkseen sopeutumistaan uuteen tilanteeseen. Maahanmuuttajille järjestettävä kotoutumiskoulutus perustuu ajatukseen, että maahanmuuttajien toivotaan integroituvan mahdollisimman tehokkaasti suomalaiseen yhteiskuntaan. Koulutuksen järjestämisen taustalla on niin sanottu kotouttamislaki (493/1999). Laki säädettiin 1990-luvulla, kun maahanmuuttajia tuli Suomeen selvästi aiempaa enemmän ja samalla taloudellinen lama vaikeutti työnsaantia. Tavoitteena oli saada maahanmuuttajille lailla säädettyä tukea integraatioon, erityisesti työllistymiseen ja koulutukseen. (Virtanen 2002: 18–19.) Yksi tällainen tukimuoto on kotoutumiskoulutus.

Sana *kotoutuminen* on luotu suomenkieliseksi vastineeksi integraation käsitteelle (VNS: 15). Tieteellisessä keskustelussa integraation määritelmä ei ole kovin vakiintunut, mutta usein viitataan Berryn ja Samin (1997: 297) määritelmään. Heidän mukaansa integraatio tarkoittaa tilannetta, jossa maahanmuuttaja on kiinnostunut sekä olemaan kontaktissa valtakulttuurin kanssa ja osallistumaan sen toimintaan että säilyttämään omaa kulttuurista identiteettiään ja oman kulttuurinsa piirteitä. Kyse ei siis ole täydellisestä sulautumisesta valtaväestöön eikä myöskään eristäytymisestä, vaan tasapainon löytämisestä eri kulttuurien välillä.

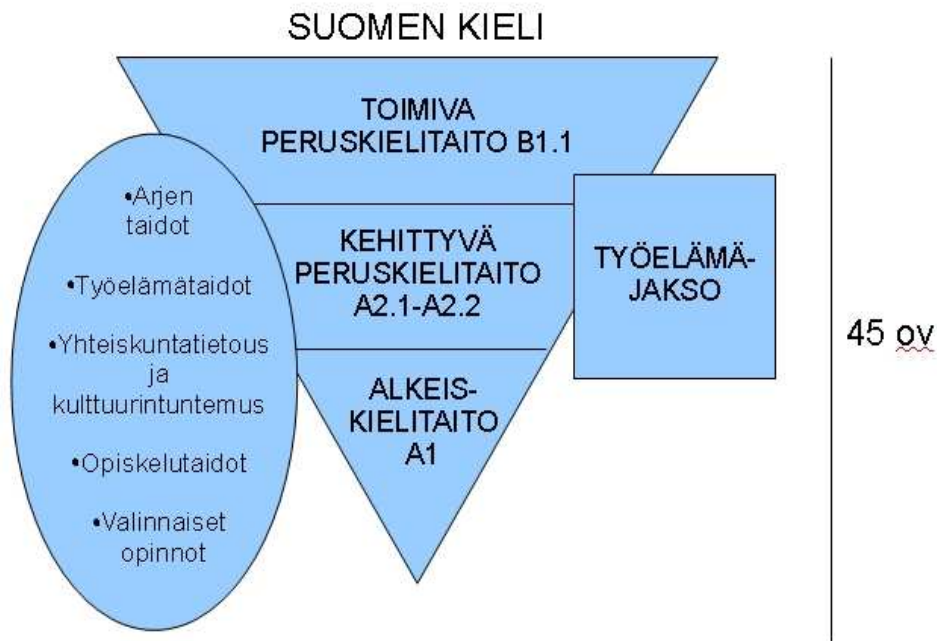
Integraation hallinnollinen määritelmä voi myös erota tieteellisestä määritelmästä. Suurissa maahanmuuttomaissa on erilaiset maahanmuuttohistoriat ja

maahanmuuton luonteet ja sitä kautta omat integraatiopolitiikkansa. Nämä vaikuttavat myös integraation käsitteen hallinnolliseen määrittelyyn (Valtonen 1997: 22; VNS: 15). Suomen kotouttamislaissa *kotoutumisella* tarkoitetaan ”maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen” (493/1999). Määritelmä tulee lähelle Berryn ja Samin (1997) tekemää integraation määritelmää, mutta huomattavaa on määritelmän työelämäpainotus: tavoitteena on ”osallistua työelämään”. Suomessa *kotoutumisen* rinnalle on myös luotu käsite *kotouttaminen*, jolla tarkoitetaan ”viranomaisten järjestämiä kotoutumista edistäviä ja tukevia toimenpiteitä, voimavaroja ja palveluja sekä maahanmuuttajien tarpeiden huomioon ottamista muita yhteiskunnan palveluja suunniteltaessa ja järjestettäessä” (493/1999). Kotoutuminen on siis maahanmuuttajan prosessi ja kotouttaminen viranomaisten toimintoja tämän prosessin edistämiseksi.

Kotoutumiskoulutus (haastattelujen aikaan) on työvoimapolitiittista tai omaehtoista koulutusta, joihin ovat oikeutettuja työttömät tai toimeentulotukea saavat maahanmuuttajat. Ensiksi työ- ja elinkeinotoimistossa tai kunnassa maahanmuuttajan kanssa tehdään niin sanottu kotoutumissuunnitelma, jossa määritellään, mihin eri palveluihin maahanmuuttaja aikoo osallistua edistääkseen kotoutumistaan. Kotoutumissuunnitelma on tehtävä, jotta työtön maahanmuuttaja saa niin sanottua kotoutumistukea, työmarkkinatukeen ja toimeentulotukeen verrattavaa rahaa. Yleensä maahanmuuttajan kotoutumissuunnitelmaan kuuluu työvoimapolitiittiseen tai rinnasteiseen kotoutumiskoulutukseen osallistuminen. Rinnasteinen koulutus tarkoittaa maahanmuuttajan osallistumista esimerkiksi vapaan sivistystyön tai yhdistysten järjestämille kursseille. Myös rinnasteiseen koulutukseen saa kotoutumistukea. (OPH 2007: 11.)

Kotoutumiskoulutus on tarkoitettu maahanmuuttajille, jotka tulevat Suomeen asuakseen ja jäädäkseen pidemmäksi aikaa. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi pakolaisia, avioliiton vuoksi maahan muuttaneita sekä paluumuuttajia, kun taas ulkomaalaiset opiskelijat ovat kotoutumiskoulutuksen ulkopuolella. Koska kotoutumissuunnitelma tehdään vain työnhakijaksi rekisteröityneelle tai toimeentulotukea saavalle, se ei koske myöskään niitä maahanmuuttajia, joilla on jo työpaikka Suomeen muuttaessaan. Tällä hetkellä on meneillään kotouttamislain kokonaisuudistus, jossa mm. pyritään ulottamaan oikeus kotoutumiskoulutukseen muillekin, kuin työttömille maahanmuuttajille.

Kotoutumiskoulutuksen tarkoitus on tukea kotoutumista järjestämällä kielikoulutusta ja muuta koulutusta arjessa, yhteiskunnassa ja työelämässä selviämiseen. (OPH 2007: 10–11.) Monet kotoutumiskoulutusta järjestävät oppilaitokset noudattavat pääpiirteittäin Opetushallituksen laatimaa suositusta kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelmaksi. Siinä suositellaan tarjottavaksi enintään 45 opintoviikon laajuinen opintokokonaisuus, jonka sisältö painottuu suomen tai ruotsin kieleen (KUVIO 1). Sekä sisältö, että pituus voivat kuitenkin ideaaleimmillaan vaihdella yksilön tarpeiden ja tavoitteiden mukaan. Kielitaidon tavoitetasoksi on määritelty eurooppalaisen viitekehyksen ”toimiva peruskielitaito B1”. Lisäksi koulutus voi sisältää muita osa-alueita, kuten arjen taitoja, yhteiskuntatietoutta, opiskelutaitoja ja työharjoittelua. (OPH 2007: 13–14.)

KUVIO 1 Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen sisältö opetussuunnitelmasuosituksen mukaan.

Opetushallituksen suosituksessa otetaan huomioon myös joitakin erityisryhmiä, joiden koulutukselle on asetettu erillisiä suosituksia. Näitä ovat korkeasti koulutetut maahanmuuttajat, nuoret maahanmuuttajat, kotiäidit, luku- ja kirjoitustaidottomat maahanmuuttajat ja maahanmuuttajat, joilla on eri syistä johtuvia oppimisvaikeuksia. (OPH 2007: 40–43.) Esimerkiksi kotiäitien osalta

kehotetaan selvittämään mahdollisuudet muuhun kuin kokopäiväiseen kotoutumiskoulutukseen ja luku- ja kirjoitustaidottomille suositellaan järjestettävän erillisen opetussuunnitelman mukaista koulutusta. (OPH 2007: 41–42.) Opetussuunnitelmasuosituksen erityisryhmäjaottelut voi nähdä yhdenlaisena hallinnollisena kategorisaationa. Se, että opetussuunnitelmasuosituksessa kategorisoidaan maahanmuuttajia näihin erityisryhmiin voi vaikuttaa myös siihen, miten eri haastateltavat kategorisoivat maahanmuuttajia. Hallinnolliset määrittelyt voivat helposti toistua arkisemmassakin puheessa, ja tällaiset yhteydet voivatkin olla kiinnostavia.

Kotoutumiskoulutuksen aloittaa vuosittain kasvava joukko maahanmuuttajia. Vuonna 2005 koulutuksen aloitti 9031 henkilöä ja vuonna 2007 11 304 maahanmuuttajaa (Pöyhönen ym. 2009: 50–51). Vuosista 2008–2010 ei suoraan verrattavaa tilastoa ole tähän saatavilla. Jotain kertoo vuoden 2008 työnvälitystilasto, jonka mukaan 13 432 maahanmuuttajaa on aloittanut työvoimakoulutuksen. Käytännössä tämä usein tarkoittaa kotoutumiskoulutusta.

Haastattelut on toteutettu vuonna 2009 ja kotoutumiskoulutukseen ja kotouttamislakiin on sittemmin tehty joitakin muutosehdotuksia. Esimerkiksi tämän tutkielman kirjoitushetkellä on käynnissä valtakunnallinen Osallisena Suomessa -hanke, jossa eri kunnissa kokeillaan erilaisia tapoja järjestää kotoutumiskoulutusta. Tavoitteena on löytää vaihtoehtoisia tapoja järjestää kotoutumiskoulutusta ja ratkaista sen ongelmakohtia. Hanketta varten on säädetty myös kokeilulaki, joka mahdollistaa erilaiset ratkaisut entistä lakia joustavammin. Hanke ei kuitenkaan ollut käynnissä vielä aineiston keräämisen aikaan.

2 TEOREETTINEN TAUSTA

2.1 Sosiaalinen konstruktionismi ja diskursiivisuus lähestymistapana

Tutkimus perustuu sosiaalisen konstruktionismin ja siihen pohjautuvan diskursiivisen lähestymistavan ajatuksiin tiedon rakentumisesta ja kielen luonteesta. Tässä luvussa esittelen sosiaalisen konstruktionismin perusajatuksia sekä valotan tutkimuksessa käyttämäni diskurssianalyysin periaatteita. Näin selvitän samalla syvemmin tämän tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia. Sitten esittelen tutkimuksessani olennaisia lähestymistapoja: diskursiivisen kategorisaation teoriaa ja asemointiteoriaa. Myös ne sitoutuvat sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen. Lopuksi valotan kielitieteellisestä näkökulmasta niitä kielen resursseja, joita aineistossa yleisimmin käytetään ryhmien ja osallistujaroolien rakentamiseen.

Sosiaalinen konstruktionismi on yhteiskuntatieteellinen näkemys, jonka mukaan asiat ja ilmiöt rakentuvat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Kielitieteelliseksi julistautuvassa tutkimuksessa ei sosiaalisen konstruktionismin viitekehystä ole käytetty samassa mittakaavassa, kuin yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, vaikka sosiaalinen konstruktionismi korostaakin kielen asemaa todellisuuden rakentamisessa. Osa kielitieteen tutkimussuuntauksista jakaa kuitenkin sosiaalisen konstruktionismin kanssa samoja näkemyksiä. Sellaisia kielitieteellisiä suuntauksia ovat esimerkiksi kriittinen lingvistiikka, tekstintutkimus ja pragmatiikka. Näissä tutkimusta tehdään kuitenkin eri traditioiden nimissä, ja siksi sosiaalinen konstruktionismi terminä monista tutkimuksista puuttuu. (Pälli 2003: 24–26.)

Käsite diskurssi on myös ollut kiinnostuksen kohteena niin kielitieteissä kuin yhteiskuntatieteissä, mutta tieteenalojen välillä ja myös sisällä on kuitenkin eroja niin kielikäsitteissä, metodologisissa lähtökohdissa kuin diskurssin käsitteen määrittelyissäkin. Yhteiskunnallisessa diskurssintutkimuksessa on sovellettu erityisesti sosiaalisen konstruktionismin taustateoriaa, mutta esimerkiksi kielitieteessä kaikki diskurssintutkimus ei aina ole ollut konstruktionistista. Nykyisellään diskurssianalyysillä tarkoitetaan kuitenkin yleisesti sellaista tutkimusta, jolla on konstruktionistinen pohja. Niin kutsutun kielellisen käänteen myötä kielentutkimuksen ja yhteiskuntatieteiden välinen raja onkin hämärtynyt. Termi

kielellinen käänne kuvaa ”kielen yhteiskunnallistumista ja yhteiskunnan kielellistymistä” (Kuortti, Mäntynen, Pietikäinen: 2008: 25).

Yhteiskuntatieteissä tehdään paljon diskurssianalyttista tutkimusta, jossa ollaan kiinnostuttu nimenomaan kielen voimasta sosiaalisen todellisuuden rakentajana. Toisaalta kielitieteilijät ovat ottaneet kantaa yhteiskunnallisiin asioihin esimerkiksi kriittisen diskurssianalyysin nimissä. (Kuortti, Mäntynen, Pietikäinen: 2008: 25; Luukka 2000: 133, 154; Pälli 2003: 26.) Tämä tutkimus edustaa osaltaan tutkimusta, joka ammentaa sekä kieli- että sosiaali- ja yhteiskuntatieteellisestä lähestymistavasta. Siksi sosiaalinen konstruktionismi taustateorianä ja diskursiivisuus lähestymistapana sopivat tähänkin tutkimukseen.

Ymmärrän diskursiivisen näkökulman ja sosiaalisen konstruktionismin välisen suhteen niin, että sosiaalinen konstruktionismi on filosofinen teoria tiedon rakentumisesta kun taas diskursiivinen näkökulma lähestyy samaa asiaa nimenomaan merkitysjärjestelmien ja tekstien kautta. Diskurssintutkimus tai diskurssianalyysi nojaa siis sosiaalisen konstruktionismin periaatteisiin tutkiessaan ja kieltä ja muita merkitysjärjestelmiä sosiaalisessa kontekstissa. Raja on kuitenkin häilyväinen. Sosiaalinen konstruktionismi korostaa kielen asemaa tiedon rakentumisessa ja diskurssintutkimus toistaa periaatteissaan sosiaalisen konstruktionismin näkemyksiä. Tämä tutkimus on siis periaatteiltaan konstruktionistinen ja lähestymistavaltaan diskursiivinen.

Sosiaalinen konstruktionismi on teoreettinen viitekehys, jonka periaatteisiin tutkijat sitoutuvat enemmän tai vähemmän uskollisesti. Vivien Burr (2003: 2–5) pitää sosiaalisen konstruktionismin keskeisinä periaatteina kriittistä suhtautumista tiedon itsestänselvyyteen, historiallisen ja kulttuurisen kontekstin vaikutusta maailman ymmärtämisen tapoihin, sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitystä tiedon rakentumisessa sekä erilaisten ymmärtämisen tapojen vaikutusta sosiaaliseen toimintaan.

Sosiaalinen konstruktionismi on siis vastakkainen sellaiselle positivistisen ja empiristisen tieteen oletuksille, joiden mukaan maailman luonne voidaan selvittää suorien, objektiivisten havaintojen avulla. Tapamme nähdä ja ymmärtää maailma ei ole itsestään selvästi ainoa ja luonnollinen tapa ymmärtää sitä. Burrin mainitsema kriittinen suhtautuminen tiedon itsestänselvyyteen tarkoittaakin juuri tätä. Esimerkiksi se, että luokittelemme asioita tiettyihin kategorioihin, ei välttämättä tarkoita, että nuo kategorioiden väliset rajat olisivat olemassa kielen ulkopuolisessa

todellisuudessa. Luokittelu on ihmisen tekemää ja se, minkä ominaisuuksien perusteella luokittelemme, on tietystä mielessä mielivaltaista ja voitaisiin tehdä toisinkin.

Burr mainitsee esimerkkinä ihmisten kategorisoinnin miehiin ja naisiin. Se, että näemme naisissa ja miehissä erilaisia ominaisuuksia ja tutkimme naisten ja miesten eroavaisuuksia, on tietynlaista mielivaltaa. Yhtä hyvin voisimme kategorisoida ihmisiä esimerkiksi pitkiin ja lyhyisiin ja tarkastella miten lyhyys tai pituus ilmenee vaikkapa tämän ihmisen käyttäytymisessä. (Burr 2003: 3.) Tämän tutkimuksen kannalta tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että vaikka luokittelisimme tietyt ihmiset luokkaan ”somalit” tai ”maahanmuuttajakotiäidit”, tämä ei ole ainut mahdollinen tapa ymmärtää maailmaa. On tietynlainen valinta käyttää kansalaisuutta tai äitiyttä ja kotona oloa perusteina luokitteluillemme. Ryhmistä saatetaan puhua ikään kuin niiden jäsenillä olisi yhteisiä ominaisuuksia tai samanlaisia tarpeita, ja toki näin voi ollakin. Mutta tämä voisi olla toisinkin. Voisimme luokitella ihmisiä myös muiden syiden – vaikkapa koulutustaustan – perustella ja tällöin yhtenäisyyttä pyrittäisiin löytämään tämän ryhmän jäsenten välillä. Näillä valinnoilla on vaikutusta siihen, millaisena maailma näyttää ja myös mitä ihmisille siinä tapahtuu.

Toinen Burrin (2003: 3) mainitsema periaate liittyy historialliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Ymmärrämme maailman eri tavoin riippuen siitä, missä kulttuurissa olemme kasvaneet ja millä aikakaudella elämme. Ymmärryksemme on tuon kontekstin tuote. Se on myös riippuvainen siitä, millaisen sosiaaliset ja ekonomiset järjestelmät ovat ”pinnalla”. Tässä mielessä sosiaalinen konstruktionismi kiistää myös sen, että tietty tapa ymmärtää maailma olisi oikeampi kuin joku toinen. Vallassa olevat järjestelmät määräävät senhetkisen käsitystavan paremmuuden, mutta toinen järjestelmä saattaisi korostaa toisenlaisia ymmärtämisen tapoja. (Burr 2003: 3–4.) Esimerkiksi luokitteluperusteet eivät ole siis siinä mielessä mielivaltaisia, että myös ne ovat osaltaan seurausta yhteiskunnallisesta, kulttuurisesta ja historiallisesta tilasta. Jos ihmisiä luokitellaan esimerkiksi luokkaan 'luku- ja kirjoitustaidottomat', on se seurausta yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta todellisuudesta, jossa elämme. Yhteiskuntamme perustuu paljolti kirjoitetulle tekstille ja jos henkilö ei osaa lukea ja kirjoittaa, sillä on suomalaisessa kulttuurissa konkreettisia seurauksia. Luku- ja kirjoitustaidon tärkeys on yhteiskunnassamme ilmeistä, mutta on olemassa kulttuureita ja historiallisia tilanteita, joissa kyseisellä taidolla ei ole samanlaista painoarvoa. On oletettavaa, että luokkaa 'luku- ja kirjoitustaidottomat' ei nähdä näissä

tilanteissa merkityksellisenä. Luku- ja kirjoitustaito ei siis ole objektiivisesti tärkeä taito, vaan sen tärkeys kumpuaa yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta kontekstista ja tämä konteksti vaikuttaa siihen, mitä valitsemme luokittelujemme perusteiksi.

Sosiaalisen vuorovaikutuksen roolin korostus tiedon tuottamisessa taas kumpuaa siitä käsityksestä, että tieto ei tule maailmasta itsestään tai suoraan havainnoistamme, vaan se tuotetaan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Kun ihmiset kommunikoivat keskenään, he rakentavat senhetkistä tietoa, käsitystä maailmasta. Juuri kieli onkin tässä toiminnassa olennaisessa asemassa. ”Totuus” ei ole objektiivisten havaintojemme tulos, vaan tuotosta siitä, että ihmiset ovat keskenään tekemisissä. Nämä neuvotellut ”totuudet” eivät myöskään ole pysyviä ja siis ainoita mahdollisia, vaan vaihtoehtoisia tapoja tuottaa ”totuus” on useita. (Burr 2003: 4–5.) Puhe nimenomaan luku- ja kirjoitustaidottomista luo maailmaan luokan ’luku- ja kirjoitustaidottomat’. Se on tulosta kulttuurisesta, historiallisesta ja yhteiskunnallisesta tilanteesta, mutta samalla tuo puhe myös luo ja pitää yllä tuota tilaa. Pönkitämme luku- ja kirjoitustaidon arvostusta ja taidon puutteen ongelmallisuutta puhumalla tästä kategoriasta. Toisenlainen puhe, puhe vaikkapa käsityöläisistä voisi yleistyessään muuttaa sitä miten todellisuuden näemme, mitä asioita pidämme arvokkaina ja mitä ongelmallisina.

Jokaiseen tapaan ymmärtää maailma liittyy myös oletettava tapa toimia. Tämä liittyy Burrin neljänteen periaatteeseen ja diskurssintutkimuksen ajatuksiin kielellisten valintojen seurauksista. Erilaiset totuudet siis kutsuvat erilaista sosiaalista toimintaa. Jos naisen osallistuminen työelämään ja yhteiskunnan toimintaan nähdään merkinä hyvästä elämästä, tasa-arvosta ja yhteiskuntaan integroitumisesta, voidaan maahanmuuttajanaisen kotiäitiys ja vähäinen kontakti kantasuomalaisiin ja työelämään nähdä ongelmana, syrjäytymisenä, joka vaatii toimenpiteitä naisten saamiseksi ulos kodeistaan. Kulttuurissa, jossa lasten hoito kotona nähdään naisen tehtävänä, voitaisiin naisen työssäkäynti nähdä perheen laiminlyöntinä. Tällöin naisen työssäkäynnin alhainen arvostus voi näkyä esimerkiksi miehiä alhaisemmassa palkkatasossa. Se, millaisena näemme maailman, pitää siis yllä tiettyjä sosiaalisia toimia ja sulkee ulos toisia. Siksi tiedon sosiaaliseen rakentumiseen ja kielen käyttöön liittyy myös kysymyksiä vallasta. (Burr 2003: 5)

Burrin hahmottelemat sosiaalisen konstruktionismin periaatteet edustavat ns. maltillista konstruktionismia. Radikaaleissa konstruktionistisissa suuntauksissa objektiivisen tiedon kritiikissä mennään niin pitkälle, että kaikkien

kulttuurinulkopuolisten ”luonnonpakkojen” olemassaolo kiistetään (Heiskala 2000: 199). Jyrkkä konstruktionismi tarkoittaisi ihmisryhmien kannalta sitä, että esimerkiksi ryhmää ”pakolaiset” ei ole olemassa, jos sitä ei ole olemassa kielessä, jos sitä ei siis nimetä kategoriaksi. Maltillinen konstruktionismi sen sijaan uskoo, että on olemassa tiettyjä biologisia toimintaperiaatteita, jotka ovat olemassa riippumatta kulttuurista. Tosin tässäkin tapauksessa korostetaan kulttuurin vaikutusta tuon todellisuuden tulkinnassa. (Heiskala 2000: 199.) Tässä tutkimuksessa sitoudun tähän maltillisen konstruktionismin näkemykseen.

En siis lähde siitä oletuksesta, että kielen ulkopuolella ei olisi minkäänlaista todellisuutta, esimerkiksi ihmisryhmiä joita voi yhdistää jokin tietty ominaisuus. Lähtökohtani on, että tiettyjä ryhmiä on olemassa kielenulkoisessa todellisuudessa, mutta kaikki puheena olevat ryhmät eivät välttämättä ole. Se, että ryhmäilmiö ylipäänsä on olemassa, on kielenkäyttäjälle resurssi, jota hän voi hyödyntää eri tarkoituksiin (Pälli 2003: 60). Monenlaisia ryhmiä voidaan rakentaa puheessa ja niistä voidaan puhua ikään kuin ne olisivat olemassa kielenulkoisessa todellisuudessa. Se, ovatko ne todella, ei tässä tutkimuksessa ole olennaista. Olennaista on se, että kun tietyistä ryhmistä puhutaan, ne tehdään siinä tilanteessa ja maailmassa relevanteiksi riippumatta niiden ”todellisuudesta”. Tämä rakentaa tapaamme ymmärtää maailmaa. Ryhmistä, jotka ovat olemassa vuorovaikutuksen ulkopuolella, ei tehdä sillä hetkellä merkityksellisiä. Se ei kuitenkaan tarkoita etteivätkö ne, tai jotkut muut ryhmät voisi olla merkityksellisiä jossain muussa tilanteessa.

2.2 Ryhmät ja diskursiivinen kategorisaatio

Ensimmäinen käyttämäni sosiaaliseen konstruktionismiin pohjautuva taustateoria on diskursiivisen kategorisaation teoria. Sen avulla tarkastellaan ihmisryhmien ja kategorioiden rakentumista vuorovaikutuksessa (Potter & Wetherell 1987). Määrittelen tässä ensin lyhyesti miten ymmärrän ihmisryhmän ja kategorian käsitteet ja siirryn sitten esittelemään diskursiivisen kategorisaation teoriaa.

Ryhmän käsitettä on pyritty määrittelemään eri tavoin erityisesti sosiaalipsykologiassa. Määrittelemiseen on käytetty monenlaisia kriteereitä, mutta niistä laajinkaan, kognitiivinen kriteeri, ei ole täysin toimiva. Kognitiivisen kriteerin

mukaan yksilöt muodostavat ryhmän käsittäessään ryhmäjäsensyytensä, mutta tämä määritelmä ei ota huomioon esimerkiksi tilanteisesti konstruoituja ryhmiä ja ulkoapäin tehtäviä luokitteluja (Ks. esim. Liebkind 1988: 10–11). Pekka Pällin mukaan sosiaalipsykologisesti määritellen ryhmä on ”oma erityinen kokonaisuutensa” ja siihen ”kuulumisesta voi katsoa olevan psykologisia seurauksia”. (Pälli 2003: 35)

Nämä määritelmät kuitenkin etsivät ryhmälle kriteereitä ”todellisuudesta”, siis kielen ulkopuolelta. Tässä tutkimuksessa käsitän ryhmän diskursiivisena. Ryhmän kriteereitä ei siis tarvitse etsiä kielen ulkopuolelta, vaan riittää, että siitä puhutaan ikään kuin se olisi ryhmä. Joskus ryhmä voidaan puheessa esittää sosiaalipsykologisesti ajatellen ryhmänä, jolla on yhteistä ”ryhmäpsykologiaa”, mutta ryhmä voi puheessa myös olla yksittäisten ihmisten muodostama kokonaisuus, joista tekee kokonaisuuden vain esimerkiksi jaettu toiminta tai tilanne tai yhteisenä esitetty ominaisuus. Ryhmä voi olla sekä rajoiltaan epämääräinen, että tietyn ominaisuuden perusteella tarkasti rajattu. Ryhmiksi lukeutuvat sekä laajat sosiaaliset ja yhteiskunnalliset kategoriat, että pienryhmät, joiden jäsenet saattavat jopa olla tiedettyjä. Kategoriat ovat yleisempiä luokkia, kun taas ihmisryhmät voivat koostua kategorian jäsenistä, mutta eivät välttämättä kata kaikkia kategoriaan kuuluvia sisälleen.

Diskursiivisen kategorisaation teoria on Potterin ja Wetherellin (1987) hahmottelema lähestymistapa ryhmäilmiöön. Teoria on syntynyt reaktiona perinteisen sosiaalipsykologisen ryhmätutkimuksen ajatuksille. Sosiaalitieteille sosiaalisten ryhmien tutkimus on olennaista ja sosiaalipsykologia on ollut pitkään kiinnostunut erilaisten ryhmien ominaisuuksista sekä ihmisten ja asioiden asettamisesta eri luokkiin, kategorisaatiosta, ilmiönä. Sosiaalipsykologian sisällä vallitsee kuitenkin näkemyseroja kategorisaatiosta. Perinteisen sosiaalipsykologisen näkemyksen mukaan luokittelu on ihmismielen luonnollinen, evoluution aiheuttama ominaisuus, jonka avulla luodaan järjestystä ja selkeyttä fyysiseen ympäristöön. Sen mukaan kategoriat olisivat ihmisten mielissä valmiina ja pysyvinä ja ne määrittäisivät näin välttämättä ihmisten ymmärrystä ja näkökantoja. (Potter & Wetherell 1987: 116–120.)

Perinteisen sosiaalipsykologian näkemyksen mukaan kategorisaatiosta seuraa kuitenkin myös lohduttomia tuloksia, koska näkemykseen kuuluu ajatus, että ryhmien sisäisiä eroja automaattisesti vähätellään ja niiden välisiä eroja korostetaan.

Kun esimerkiksi nimetään ryhmä 'pakolaiset', automaattisesti ajatellaan, että pakolaiset ovat keskenään melko samanlaisia, ja nämä samanlaisuutta aiheuttavat ominaisuudet eroavat jonkin muun ryhmän, esimerkiksi kantaväestön, ominaisuuksista. Tämän nähdään johtavan vääristyneisiin stereotypioihin, jotka saattavat aiheuttaa syrjintää ja rasismia. Näin ajatellen esimerkiksi rasismi johtuu ihmismielen luonnollisesta pyrkimyksestä luokitteluun ja on siis sen ikävä, mutta väistämätön sivutuote. Lisäksi perinteisellä sosiaalipsykologialla on Potterin ja Wetherellin mukaan taipumus nähdä kategoriat pysyvinä ja kiinteärakenteisina. (Potter & Wetherell 1987: 118–120.)

Vaihtoehdoksi perinteisen sosiaalipsykologian determinismille Potter ja Wetherell (1987: 126–128) tarjoavat diskursiivista lähestymistapaa kategorisaatioon. Diskursiivinen näkemys selittää kategorisaation puheen resurssina, jota voi käyttää monenlaisten tarkoitusten ajamiseen. Riippuen tilanteesta puhuja voi käyttää kategorisaatiota eri tavoin, kuvailla vaikkapa samoja ihmisiä tietyssä tilanteessa tietyllä tavalla ja toisessa toisella. Joskus, vaikkapa koulutusjärjestelmän tarpeellisuutta perusteltaessa, voi olla tarkoituksenmukaista puhua kategoriasta 'maahanmuuttajat' homogeenisenä kokonaisuutena, esimerkiksi ihmisinä, jotka tarvitsevat koulutusta. Toisessa tilanteessa, vaikkapa puhuttaessa ohjauspalvelujen tärkeydestä, taas voi olla tarpeen korostaa, että 'maahanmuuttajat' -kategoria on sisäisesti hyvin heterogeeninen ja kategoriaan kuuluvat ihmiset ovat hyvin erilaisia yksilöitä. Kategorisaatiota voi siis käyttää puheessa resurssina, tiettyjen tarkoituksien ajamiseen. Kategoriat eivät diskursiivisen näkemyksen mukaan myöskään ole siistejä kokonaisuuksia, jotka ovat valmiina mielissämme, vaan ne rakentuvat vuorovaikutuksessa muiden kanssa.

Koska kategorisoivan puheen funktiot voivat vaihdella, myös sen seuraukset voivat olla monenlaisia. Pelkkä vääristyneiden stereotyyppien aiheuttama syrjintä näyttäytyy liian yksipuolisena. Diskursiivisen lähestymistavan mukaan kategorisoivan puheen seurauksena toki voivat olla vääristyneet stereotyyppit ja syrjintä, mutta myös suvaitsevaisuus. Diskursiivinen näkemys ei myöskään tyrmää kategorisaation hyödyllisyyttä ympäristön jäsentämisessä. Kategoriat ovat kyllä tärkeitä rakennuspalasia, joilla järjestetään erilaisia versioita todellisuudesta, mutta nämä palaset eivät ole pysyviä ja ennalta määrättyjä, vaan ne rakennetaan ja tämä rakentuminen tapahtuu diskurssissa. (Potter & Wetherell 1987: 137.)

Lähestymistapani kategorisaatioon on tässä tutkimuksessa siis diskursiivinen Potterin ja Wetherellin määrittelemään tapaan. Kiinnitän huomiota siihen, miten ryhmiä ja kategorioita rakennetaan vuorovaikutuksessa ja miten kategorisaatiota käytetään puheen resurssina eri tilanteissa ja erilaisiin tarkoituksiin. En myöskään etsi haastattelupuheessa mainituille ryhmille vastineita diskurssin ulkopuolelta. Ryhmä on tässä tutkimuksessa ryhmä kun siitä puhutaan ryhmänä, riippumatta siitä, onko kielen ulkopuolisessa todellisuudessa olemassa kyseisiä ominaisuuksia jakavia ihmisiä. Huomioni kiinnittyykin siihen, millaista todellisuutta haastateltavat puheessaan luokittelun kautta rakentavat, millainen kuva puheissa maailmasta muodostuu. Ajatuksena on siis, että kuva maailmasta voisi siis aina olla myös toisenlainen. Pyrin myös pohtimaan kategorisaation mahdollisia seurauksia pitäen mielessäni kontekstin. Eri tilanteissa kategorisaatiota voi käyttää eri tarkoituksiin, ja myös sen seuraukset voivat vaihdella tilanteesta riippuen.

Keskityn tässä tutkimuksessa pääasiassa haastateltavien tekemään kategorisaatioon, mutta on otettava huomioon, että kategorioita ja ryhmiä rakennetaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Toisinaan haastateltavat rakentavat kategorioita spontaanisti, ilman haastattelukysymyksen vaikutusta, mutta toisinaan haastattelija ottaa esiin tietyn kategorian ennen haastateltavaa. Siksi otan huomioon myös tilanteet, joissa haastateltava kiihottaa haastattelijan tarjoamaa kategorisaatiota osana omaa puhettaan tai kiistää haastattelijan tarjoaman kategorisaation. Haastattelijan valinnat siis vaikuttavat myös haastateltavien valintoihin, mutta haastateltavilla on aina myös mahdollisuus kyseenalaistaa haastattelijan tarjoama kategorisaatio.

Analyysissa keskityn aineistosta nouseviin maahanmuuttajatarkoitteisiin kategorioihin ja ryhmiin. Nojaan kontekstista saatavaan tietoon siitä, nähdäänkö tietty ryhmä maahanmuuttajatarkoitteisena vai ei. Haastattelut käsittelevät maahanmuuttajien kotoutumista, joten monet kategoriat on tulkittavissa maahanmuuttajatarkoitteisiksi, vaikka se ei sanojen semantiikassa tulisi ilmeisenä esille. Jos esimerkiksi aiempaan puhutaan maahanmuuttajien kotoutumisen riskiryhmistä, joiksi sitten määritellään *nuoret* ja *naiset*, on jälkimmäiset kategoriat tulkittava edellisen 'kotoutumisen riskiryhmäläiset' alakategorioiksi, joka edelleen on tulkittavissa kategorian *maahanmuuttajat* alakategoriaksi. Vaikka kontekstista irrallaan 'nuoret' ja 'naiset' eivät siis viittaa semanttisesti maahanmuuttajiin samaan

tapan kuin esimerkiksi 'pakolaiset', edellisen kaltaisissa tapauksissa tulkitseen ne maahanmuuttajatarkoitteiksi.

Tässä käsittelen ihmisryhmän siinä mielessä myös fyysisen todellisuuden asiaksi, että käsittelen maahanmuuttajainformantin haastattelua nimenomaan tietyn ryhmän edustajan puheena. Tämä tietenkin edellyttää ajatusta, että on olemassa kielen ulkopuolinen ryhmä 'maahanmuuttajat'. Tässä en näe kuitenkaan tarpeelliseksi määritellä 'maahanmuuttajat' -ryhmää tarkemmin. Se onkin rajoiltaan epämääräinen ja tietyssä mielessä konstruoitu ryhmä. Mielestäni tämän yksittäisen tapauksen yhteydessä ei tarvitse ottaa kantaa esimerkiksi siihen, missä vaiheessa maahanmuuttajuus tai vaikkapa maahanmuuttajataustaisuus päättyy. En kuitenkaan kiistä sitä, etteikö myös ryhmä 'maahanmuuttajat' olisi konstruktio.

2.3 Asemointiteoria

Analyysini toinen osa keskittyy maahanmuuttajille tarjoutuvien osallistujaroolien tarkasteluun. Osallistujarooli-käsite on tässä alakäsite asemointiteoriasta kumpuavalle subjektiasema-käsitteelle. Esittelen seuraavaksi asemointiteorian periaatteita ja niiden soveltamista tässä tutkielmassa. Eri tutkimuksissa on käytetty esimerkiksi identiteetin, subjektiposition, subjektiaseman ja position käsitteitä, toisinaan eriävissä toisinaan päällekkäisissä merkityksissä (ks. esim. em. käsitteistä sosiaalitutkimuksessa Törrönen 2000). Tässä tutkimuksessa käyttämäni subjektiaseman käsite pohjautuu van Langenhoven ja Harrén (1999) asemointiteoriaan (engl. *Positioning theory*), jossa subjektiasema (*position*) korvaa tieteenalalla käytetyn staattisemman roolin käsitteen (van Langenhove & Harré 1999: 14). Suomennosta *subjektiasema* on käyttänyt samankaltaisessa merkityksessä myös esim. Törrönen (2000: 248–249). Perustan käsitykseni subjektiaseman käsitteestä osittain myös Törrösen (2010) ja Pöysän (2010) näkemyksiin.

Subjektiasemissa on kyse niistä ominaisuuksista, jotka ihmisille tilanteisesti tarjoutuvat. Eri tilanteissa ihminen voi ottaa tai saada eri roolin, esimerkiksi sama ihminen voi yhdessä tilanteessa olla arvostettu luennoitsija ja toisessa vanhempiaan kunnioittava lapsi. Eri tilanteet tuovat esiin eri puolia, eri ominaisuuksia. Subjektiasemia rakennetaan ja ylläpidetään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, yhteisöissä ja niiden kulttuureissa. On osattava valita oikea rooli oikeassa

kontekstissa, muuten voi saada jonkinlaisen sosiaalisen sanktion. Jos ihminen ei onnistu käyttäytymään tietyssä kontekstissa sopivan subjektiaseman mukaisesti, häneen voidaan esimerkiksi suhtautua epäilyllä. Asemointiteoria jakaa sosiaalisen konstruktionismin ajatukset tiedon rakentumisesta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Subjektiasemat, kuten aiemmin mainitut kategoriakaan eivät siis ole olemassa valmiina ihmismielessä, vaan ne rakentuvat diskursseissa, yhteisöissä ja kulttuureissa ihmisten välisen vuorovaikutuksen seurauksena. (Harré & van Langenhove 1999: 1–9). Subjektiasemien rakentamista itselle tai jollekin toiselle kutsutaan tässä asemoinniksi.

Jokapäiväisissä sosiaalisissa tilanteissa ajatellaan siis pätevän tiettyjä sääntöjä, oletettavia ”tarinalinjoja”, ikään kuin tarinan juonia, joiden mukaan tilanteen oletetaan etenevän. Ihmisillä myös oletetaan olevan taitoja noudattaa näitä sääntöjä. Sanoessaan jotain ihmisellä on käsitys siitä, missä tilanteessa on sopivaa sanoa näin ja mitä siitä mahdollisesti seuraa. Nämä tiedot sosiaalisissa tilanteissa pätevistä säännöistä ja odotuksista tekevät merkityksellisen kommunikoinnin mahdolliseksi. Tämän tutkielman haastateltavat ovat esimerkiksi asennoituneet haastateltaviksi tietoisena, että heitä haastatellaan tietyssä roolissa: ministeriön tai aluehallinnon asiantuntijana, opettajana tai maahanmuuttajana. He ovat tietoisia siitä, että heidän odotetaan kertovan työstään ja jakavan tietämystään kotoutumiskoulutuksesta ja että tietoa kerätään yliopistossa toteutettavaa selvitystä tai maahanmuuttajahaastateltavan kohdalla opinnäytetyötä varten. Nämä tiedot yhdessä haastattelukultuurin tuntemuksen kanssa vaikuttavat siihen, miten haastateltavat puhuvat maahanmuuttajista, heillä on rakentunut kuva siitä, mitä heiltä odotetaan ja se vaikuttaa heidän kielellisiin valintoihinsa. Esimerkiksi ministeriön virkamiehellä voi olla ajatus siitä, että häneltä odotetaan hallinnollista puhetta maahanmuuttajista. Harré ja Langenhove kutsuvat näitä tietoja *diskursiivisiksi taidoiksi*. (Harré & van Langenhove 1999: 4.)

Asemointiteoria kiinnittää huomionsa siihen, millaiset subjektiasemat ovat kenellekin mahdollisia tilanteen sääntöjen puitteissa, millainen ”rooli” kullekin tilanteen ”tarinalinjassa” tarjoutuu, mitä asioita kenenkin on mahdollista sanoa tai tehdä ja miten niihin suhtaudutaan. Tietyssä tilanteessa tietyille yksilöille annetaan tietynlaisia oikeuksia ja velvollisuuksia. Nämä taas vaikuttavat siihen, millaisia mahdollisuuksia ihmisten ja ryhmien välille muodostuu. Jos vaikkapa joku asemoidaan tietyllä alalla epäpäteväksi, hänelle ei anneta mahdollisuutta osallistua

tuon alan keskusteluun. Jos taas toinen asemoidaan ihmiseksi, jolla on valtaa, on hänelle annettu oikeus määrätä ihmisiä elämänalueella, missä asemointi tunnustetaan. Subjektiasemat ovat myös suhteellisia. Siinä missä yksi asemoidaan valtaa omaavaksi, samalla muut on asemoitava ihmisiksi, joilla valtaa ei ole (Harré & van Langenhove 1999: 1–2; van Langenhove & Harré 1999: 17).

Subjektiasema ei siis myöskään ole pelkästään yksilön oma valinta, vaan diskursseissa asemoidaan jatkuvasti myös muita. Esimerkiksi keskustelussa yksilön on kuitenkin mahdollista sekä hyväksyä asemointi, että kiistää se tai tarjota tilalle kilpaileva asemointi (Harré & van Langenhove 1999: 2). Pöysän (2010: 172–173) mukaan asemointiteorian avulla ihmisten välinen vuorovaikutus voidaankin nähdä uudella tavalla: jatkuvana dynaamisena kamppailuna tai pelinä. Puhuminen kamppailusta tai pelistä ja asemista neuvottelemisesta tuntuu konkreettisimmin viittaavan erityisesti puhetilanteessa läsnä olevien henkilöiden asemointeihin. Tässä tutkimuksessa olennaisena ovat kuitenkin myös ne asemat, jotka rakennetaan muille, kuin puhetilanteen ryhmille ja yksilöille, erityisesti maahanmuuttajille. Poikkeuksena tästä on yksi maahanmuuttajahaastattelu, jossa haastateltavana on siis tarkasteluni alla olevan ryhmän edustaja: maahanmuuttaja. Useimmiten asemoitavan maahanmuuttajan ei ole kuitenkaan mahdollista neuvotella asemastaan, koska asemoitavat maahanmuuttajat eivät ole haastattelutilanteessa läsnä. Täten asemoinnin käsittäminen ainakaan tilanteisena kamppailuna tai pelinä ei sellaisenaan riitä.

Törrönen (2010) tuokin esiin, kuinka analyysissa voi painottaa subjektiaseman eri aspekteja. Yksi mahdollisuus on tarkastella, miten subjektiasemat rakentuvat puheena olevien toimijoiden luokituksina tai osallistujarooleina. Tällöin huomio voi olla myös puhetilanteen ulkopuolisissa toimijoissa tai vaikkapa esineissä tai instituutioissa. Huomio kiinnitetään siis itse puheeseen, ei niinkään paljon senhetkisen vuorovaikutustilanteen osallistujiin. Toinen vaihtoehto olisi tarkastella subjektiasemia ”näkökulmarakenteina ja kommunikaatioasemina”. Tällöin huomio olisi nimenomaan vuorovaikutustilanteen osapuolissa, esimerkiksi tämän tutkimuksen tapauksessa haastateltavassa ja haastattelijassa ja subjektiasemissa, jotka rakentuvat heille suhteessa toisiinsa haastattelutilanteessa. (Törrönen 2010: 186–187)

Vaikka subjektiasemien tarkastelu luokituksina ja osallistujarooleina operoi puheen sisällön tasolla ja keskittyy niihin toimijoihin, jotka eivät useinkaan ole vuorovaikutustilanteessa läsnä, ei vuorovaikutustilannetta ja puhujia voida analyysissa täysin ohittaa. Puhuja rakentaa puheessa aina myös omaa suhdettaan

puheena oleviin ilmiöihin ja kategorioihin, esimerkiksi osoittamalla olevansa osa puheena olevaa ryhmää tai sen ulkopuolella. Myös tämä ulottuvuus otetaan huomioon analyysissä, vaikka tarkastelun keskiössä ovatkin ilmiöt ja toimijat, jotka eivät ole puhetilanteessa läsnä. Puhujan suhde asemoitaviin ryhmiin on kontekstina itse puheelle ja siinä ilmeneville luokituksille ja osallistujarooleille. (Törrönen 2010: 187.)

Asemointia ja subjektiaseman käsitettä on siis sovellettu monella tavalla. Yksi tapa on yllä tilanteisesti rakentuvien subjektiasemien tutkiminen, mutta ”kulttuurinäkökulmaa edustavissa analyysistrategioissa” analyysi ulotetaan myös tilanteen ulkopuolisiin konteksteihin. Tällöin voidaan esimerkiksi tutkia, miten puheella pidetään yllä tilanteen ulkopuolella olevia toimijarooliasetelmia ja niihin liittyviä käytänteitä. Tämän tutkimuksen kannalta se nähdäkseni voi tarkoittaa myös sen tutkimista, miten haastateltavat puheessaan toistavat ja näin pitävät yllä joitain olemassa olevia käsityksiä maahanmuuttajista. Kulttuurinen näkökulma tulee esiin, kun kysytään, miksi tietynlainen asemointi toistuu aineistossa. (Törrönen 2010: 183–184.)

Otan tämän tutkimuksen pohdintaosiossa huomioon myös tämän yhteiskunnallisen ja kulttuurisen näkökulman. Nähdäkseni tämä näkökulma liittyy Harrén ja van Langenhoven (1999: 5) käsityksiin vuorovaikutustilanteen historiasta ja ”tilanteen osallistujien elämänkerroista”. Yksinkertaisesti tämä tarkoittaa sitä, että vuorovaikutustilanteen osallistujilla, esimerkiksi virkamiehillä on kokemuksia siitä, kuinka maahanmuuttajista on tapana puhua ja mahdollisesti tietoa ja kokemusta siitä, millaisia erilaisia vaihtoehtoisia osallistujarooleja on jo käytetty. Yhteiskunnallisen ja laajemman kulttuurisen kontekstin lisäksi puheeseen vaikuttaa myös se, mitä on aiemmin sanottu kyseisessä vuorovaikutustilanteessa.

Subjektiasemien valinta ei siis ole täysin vapaata. Jos puhuja, esimerkiksi virkamies tietää, millaisiin osallistujarooleihin maahanmuuttajia on korrektia asemoida, hän tukee uskottavuuttaan, säästyy sosiaaliselta häpeältä ja näin pönkittää valtaansa. Samalla valta-asemassa olevat, esimerkiksi virkamiehet, voivat kuitenkin myös määritellä sitä, mitkä puhettavat ovat luonnollisia. Vaikutusvaltaa omaavien virkamiesten ja opettajien asemoinnit ovat siis kiinnostavia yhtäältä siinä mielessä millaista puhetapaa he luovat luonnolliseksi, mutta toisaalta on muistettava, että myös heidän valinnoillaan on rajansa, liian poikkeuksellisilla valinnoilla, esimerkiksi rasistisilla kommentteilla, he saattaisivat murentaa omaa uskottavuuttaan ja joutua

sosiaaliseen häpeään. (Törrönen 2000: 245, 247.) Tutkimuksessa olevan maahanmuuttajan tekemät asemoinnit ovat kiinnostavia mm. siksi, että hän ei edusta mitään instituutiota, vaan itseään.

Analyysin asemointiosiossa analysoin aineistoa siitä näkökulmasta, millaisia subjektiasemia maahanmuuttajille ja maahanmuuttajaryhmille haastattelujen tarinalinjoissa tarjoutuu. Subjektiasemien eri aspekteista keskityn erityisesti maahanmuuttajille tarjoutuviin subjektiasemiin osallistujaroleina. Yksi subjektiasemien tarkastelutapa olisi myös tarkastella niitä luokituksina. Tuon kategorisaatiota käsittelevässä luvussa esille luokkia ja ryhmiä, joihin maahanmuuttajia haastatteluissa asetetaan. Niiden yhteydessä tuon myös paikoin esiin näkökulmia siitä, millainen kuva maahanmuuttajista piirtyy, kun heidät asetetaan tiettyihin kategorioihin ja ryhmiin. Osittain edellisessä luvussa käsitelty kategorisointi kertoo siis myös yhdenlaisesta maahanmuuttajien asemoinnista, asemoineista luokituksina.

Subjektiaseman käsite korostaa, että roolit eivät ole staattisia. Esimerkiksi maahanmuuttaja voisi olla samassa haastattelussa toisinaan uhri, toisinaan vihollinen. Kategorisaation tapaan myös subjektiasemia voi siis käyttää resurssina erilaisten tarkoitusten ajamiseen (van Langenhove & Harré 1999: 17).

Käsittelen analyysiosiossa maahanmuuttajan haastattelua muista haastatteluista hieman poikkeavalla tavalla. En oleta, että maahanmuuttajuuden on merkityksellistytävä tekstissä, vaan käsittelen tämän haastattelun kohdalla kaikkia positioita, joita itse haastateltava saa omissa narratiiveissaan.

2.4 Ryhmien ja osallistujaroolien rakentamisen kielelliset resurssit

2.4.1 Kielellisten resurssien taustaa

Koska diskursiivinen näkökulma korostaa kielen asemaa todellisuuden rakentajana, näen kielitieteellisesti tässä tutkielmassa tärkeänä myös kielen mikrotason tarkastelun. Tapahtumien merkityksellistämisen analyysissä olennaisia ovat ne ratkaisut, joita tehdään kielen muodon valinnassa. Toisaalta on tärkeää pitää mielessä se, että koska kieli on aina osa inhimillistä, sosiaalista ja kulttuurista toimintaa on yhteiskunnallisuus myös vahvasti kielenkäytössä läsnä. Kieltä tutkimalla voidaan

oppia myös ympäröivästä kulttuurista ja yhteiskunnasta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 13.)Tässä alaluvussa esittelen niitä yleisimpiä kielen resursseja, joilla aineistossa ryhmiä ja osallistujarooleja rakennetaan.

Tutkimuskysymyksen "miten maahanmuuttajia kategorisoidaan" raportointi tarkoittaa tässä tutkielmassa sen raportointia, keistä puhutaan ryhminä ja minkä ominaisuuksien perusteella ryhmiä rakennetaan. Kielellisistä keinoista henkilöihin viittaamisen eri kielelliset keinot ovat myös ryhmien rakentamisen tärkeimpiä keinoja. Esittelen seuraavaksi siis aineistossa yleisimmät henkilöihin viittaamisen kielelliset keinot: nimeämisen ja persoonapronominit. Viimeiseksi esittelen semanttisten roolien käsitettä, joka auttaa taas tutkimuskysymykseen ”millaisia osallistujarooleja rakentuu” liittyvien kielellisten valintojen hahmottamisessa.

2.4.2 Nimeäminen

Sanaston tasolla yksi tärkeimmistä kielen keinoista ryhmien rakentamisessa on ryhmien nimeäminen. Nimeäminen on kielellinen valinta, joka rakentaa merkityksiä ja kertoo puhujan tulkinnoista esimerkiksi puheena olevasta ryhmästä (Fairclough 1992: 191). Mistä tahansa ominaisuutta tai toimintaa kuvaavasta lekseemistä näyttään aineistoni perusteella voivan muodostaa ihmisryhmää tarkoittava substantiivilauseke (NP). Tällöin ryhmä siis nimetään. Aineistossani yleinen nimeämiskeino on monikollinen NP, esimerkiksi *maahanmuuttajat* (toiminnan: maahan muuton perusteella kategorisointi), *nuoret* (iän perusteella kategorisointi) ja *turkkilaiset* (kansalaisuuden tai etnisyyden perusteella kategorisointi).

Monikollisen NP:n kohdalla ovat ryhmäilmion kannalta olennaisia ne tapaukset, jolloin NP viittaa spesifisti tiettyyn ryhmään ja toisaalta ne tapaukset, jolloin NP kuvailee joukkoa geneerisesti, yleisemmällä tasolla, tarkoittamatta juuri tiettyä ihmisryhmää. Seuraavissa esimerkeissä monikollinen NP *vietnamilaiset* ei ole geneerinen esimerkissä 1, koska se viittaa spesifisti tiettyyn vietnamilaisten joukkoon. Sen sijaan esimerkissä 2 *vietnamilaiset* viittaa yleisemmällä tasolla, epäspesifisti, tietyn identiteetin omaaviin ihmisiin yleensä. (VISK §1408)

Esimerkki 1

Kuivan kauden alussa 1978 työleireille alkoi kiiriä huhuja vietnamilaisten hyökkäyksistä. (VISK §1408)

Esimerkki 2

vietnamilaiset ovat myös hyvin merkkietoisia ja ostavat mieluummin länsimaisia Nokian tai Ericssonin puhelimia. (VISK § 1408)

Ryhmäilmiön kannalta on siis tärkeää tunnistaa, milloin sanotaan asioita jostain tietystä ryhmästä ja milloin yleistetään sanottu koko kategorian ominaisuudeksi. Tieto voidaan yleensä saada kontekstista.

Nähdäkseni nimeämisen vaikutusta merkityksiin ja tulkintoihin korostaa sanojen merkityksen lisäksi se, että leksikaalistuneet muodot viittaavat pysyvyyteen ja kiinteyteen. (Fairclough 1992: 191) Esimerkiksi leksikaalistunut ryhmänimitys *luku- ja kirjoitustaidottomat* tuntuu viittaavan kiinteämpään ja pysyvämpään ryhmään, kuin ilmaus *ihmiset, jotka eivät osaa lukea ja kirjoittaa*. Tähän liittyen Pälli (2003: 137–138) erottaa toisistaan representoivan ja konstruoivan kategorisaation. Representoiva kategorisaatio viittaa hänen mukaansa jo yleisesti tiedettyihin ja vakiintuneisiin ryhmänimityksiin, kuten *naiset* tai *alkoholistit*. Konstruoivaa kategorisaatiota taas on sellaisen ryhmän rakentaminen, joka ei ole yleisesti vakiintunut. Ryhmää konstruoivana kielen keinona Pälli pitää esimerkiksi restriktiivistä relatiivilauseetta: *ihmiset, jotka – –*.

Jos ryhmän konstruktivisuus tai representatiivisuus ajatellaan kielen ulkopuolisen todellisuuden asiana, se on nähtävä mielestäni hyvin tulkinnallisena, etenkin kun sosiaalinen todellisuuskin ryhmineen nähdään lopulta konstruktiona. Esimerkiksi hallinnolliset termit hyvin tuntevalle tietty kategoria saattaa olla vakiintunut ja näin representatiivista kategorisaatiota edustava, kun taas hallinnon ulkopuoliselle henkilölle, ryhmänimityksen vakiintuneisuus ei ole välttämättä yhtä ilmeinen. Toisaalta kun konstruktivistisesti ajatellaan, että sosiaalinen todellisuutemme on vuorovaikutuksessa rakentunut ja rakentuva, ajatellaan myös, että vakiintuneetkin ryhmänimitykset ovat alun perin konstruoituja. Myös sellaiset ryhmät, jotka tuntuvat sosiaalisessa todellisuudessa todellisilta: kuten vaikkapa eri kansallisuudet, ovat alun perin konstruoituja. Mutta on toki ilmeistä, kuten Pälli (2003: 137) tuo esiin, että tietyt kategorianimitykset voivat olla toisia

vakiintuneempia, institutionaalistuneempia, ja siihen viittaavat myös niiden leksikaalistuneet muodot. Näkemykseni mukaan konstruoinnin ja representoinnin välinen raja on siis kuitenkin ainakin toisinaan häilyvä ja tulkinnallinen. Olennaista onkin mielestäni kiinnittää huomiota siihen, mitkä ryhmät esitetään ikään kuin ne olisivat representoituja, käyttämällä esimerkiksi nimeämistä, ja mitkä ryhmät taas esitetään siinä hetkessä konstruoituina, käyttämällä esimerkiksi relatiivilauseetta ryhmän rakentamisen keinona.

Nimettyjä ryhmiä voidaan myös rajata ja yhtenäistää tai niiden rajoja voidaan tehdä epämääräisemmiksi esimerkiksi kvanttoreiden avulla. Totalitiiviset kvanttorit kuten *kaikki, jokainen, kukaan, yksikään* alleviivaavat sitä, että kategoria koostuu yksittäisistä yksilöistä. Toisaalta ne yhtenäistävät ryhmää. Ne tekevät nimetystä kategoriasta yksilöiden muodostaman tarkkarajaisen ryhmän, jonka jäseniä yhdistää tietty toiminta. Epämääräisen määrän kvanttoreita kuten *harva, usea, ja moni* käytetään taas usein, kun ei ole tarvetta tai mahdollisuutta esittää tarkkoja lukumääriä. Epämääräisen määrän kvanttorilla voi kuitenkin vahvistaa sanotun retorista vaikuttavuutta. Sen liittämistä ryhmään voidaan siis käyttää resurssina. Joskus on syytä olla monien joukossa, joskus harvojen. (Pälli 2003: 144–145.)

2.4.3 Persoonapronominit

Persoonapronomineilla viitataan puhetilanteen osapuoliin ja puheenalaisiin henkilöihin. Näistä *me, te* ja *he* voivat monikollisina olla ryhmään viittaavia. *Me*-pronominin katsotaan yleensä viittaavan joukkoon, johon puhuja katsoo kuuluvansa ja *te*-pronominin vastaavasti joukkoon, johon puhuja katsoo kuulijan kuuluvan. *He*-pronomini taas viittaa ryhmään, johon puhuja eikä puhuteltava kuulu. Kaikkien edellä mainittujen pronominien kohdalla viitattu ryhmä voi olla myös puhetilanteen ulkopuolinen. Se, mikä tuo ryhmä on, vaihtelee tilanteen mukaan. Ryhmä voidaan täsmentää esimerkiksi relatiivilauseella, esimerkiksi *ihmiset, jotka...*, tai appositiorakenteella *ne ihmiset*. (VISK § 716.)

Me-pronominilla ja muilla monikon ensimmäisen persoonan kielellisillä muodoilla (myöhemmin käytän näistä yhdessä nimitystä *me*-ilmaukset) voidaan rakentaa joissain tilanteissa puheena olevan ryhmän yhteisyyttä ja identiteettiä. Esimerkiksi sellaisissa yhteyksissä, missä on puhetta mielipiteen tai asenteen ilmaisusta *me*-ilmaus laajentaa puhujan sanomiset ryhmän mielipiteiksi. Yksilö

puhuu myös muiden, kuin omasta puolestaan. (Pälli 2003: 99.) Kaikissa tapauksissa *me*-pronomini ei aina rakenna tällaista sosiaalipsykologisesti määriteltävää ryhmää: kun *me* viittaa suoraan puhetilanteen läsnäolijoihin, sen käyttö selittyy puhetilanteesta, eikä se edellytä ryhmän jäseniltä muita yhteisiä ominaisuuksia, ryhmäpsykologiaa tai ryhmäjäsenyyden tunnistamista (Pälli 2003: 107).

Ryhmän rajoja rakentavat myös inklusiivinen ja eksklusiivinen *me*-pronomini. Inklusiivinen *me* viittaa puhujaan ja lisäksi puhetilanteen kuulijaan. Eksklusiivinen *me* puolestaan sulkee kuulijan ryhmän ulkopuolelle viitaten pelkästään puhujaan ja muihin henkilöihin. (Seppänen 1989: 196.) Sekä inklusiivista, että eksklusiivista *me*-ilmausta voidaan käyttää viittaamaan puhetilanteesta määrittyvään ryhmään, että rakentamaan laajempia, yhteisen identiteetin omaavia ryhmiä. Puhekielessä monikon 1. persoonan verbimuodon *tulemme* tilalla on usein passiivimuoto (*me*) *tullaan* (Seppänen 1989: 197).

He-pronomini ja sen puhekielinen variantti *ne* -pronomini voivat rakentaa ryhmää, johon puhuja ei kuulu (Pälli 2003: 120). Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kielessä rakentuvia ryhmiä. Kielen ulkoisessa todellisuudessa puhuja voi kuulua johonkin ryhmään, johon hän puheessa kuitenkin viittaa esimerkiksi *he/ne* -pronomiinilla. Esimerkiksi suomalainen henkilö voi viitata ryhmään 'suomalaiset' *he/ne*-pronomiinilla:

Esimerkki 3

– – suomalaiset on tyhmiä siinä mielessä. ne ei osaa käyttää alkoholia oikeen (Pälli 2003: 126)

Verrattuna *me*-pronominiin *He/ne* -pronominin kohdalla on poikkeuksellista, että jälkimmäisen viittauskohde on usein löydettävissä tekstistä. Kun viittauksen kohteena ovat tiettyyn aikaan ja paikkaan sidotut spesifit henkilöt, ei *he/ne* -pronomini rakenna sosiaalipsykologisesti ajateltavaa ryhmää, vaan vain tiettyjen nimettyjen yksilöiden ryhmän.

Esimerkki 4

Kaisa, Mikko ja Hanna kohtasivat kadulla. Kuulumisten vaihdon jälkeen he erkaantuivat kukin omille teilleen. (Esimerkki kirjoittajan)

Esimerkissä *he*-pronominilla siis viitataan ryhmään, jonka kaikki jäsenet ovat tiedettyjä ja käyvät ilmi tekstistä. *He*-pronominilla ei tässä rakenneta sellaista sosiaalipsykologisesti ajateltavaa ryhmää, jossa ryhmällä olisi yhteistä ”ryhmäpsykologiaa” tai muita yhdistäviä ominaisuuksia. (Pälli 2003: 121–122.)

He/ne -pronominilla voidaan kuitenkin myös osoittaa, että puhuja ei kuulu kategoriaan tai ryhmään, johon pronominilla viittaa. Näin on esimerkiksi tilanteessa, jossa *he/ne* -pronomini viittaa tiettyyn kategoriaan, jonka jäsenet eivät ole sidottuja tilanteeseen kontekstiin. Tällöin puhuja tuo pronominivalinnalla ilmi, ettei itse kuulu tähän ryhmään. (Pälli 2003: 123).

Esimerkki 5

Minun mielestä, he saavat opetella ruotsia, jotka sitä taitoa tarvitsevat.
(Esimerkki kirjoittajan)

Esimerkissä *he*-pronominilla viitataan siis ryhmään, joka ei yksilöinä ole puhujalle tuttu. *He*-pronominiin käyttö kertoo, että puhuja ei kuulu niihin, jotka ruotsin kielen taitoa tarvitsevat.

2.4.4 Semanttiset roolit

Osallistujaroolien kannalta hyödylliseksi kielelliseksi lähtökohdaksi osoittautui semanttisten roolien käsite. Hakulinen ja Karlsson (1995: 101) ovat käyttäneet myös valenssiroolien käsitettä, mutta pitäydyn tässä Ison suomen kieliopin mukaisessa semanttisten roolien käsitteessä. Semanttiset roolit ovat kytköksissä teksteissä ilmaistuihin toimintoihin, joita ilmaistaan verbeillä (VISK § 446). Se, millaisia osallistujia verbien sisältämät toiminnot saavat, valottavat aineistossa myös sitä, millaisia yleisempiä osallistujarooleja tekstissä rakentuu.

Verbien semantiikasta riippuen niiden yhteydessä esiintyy lauseessa erilaisia täydennyksiä, esimerkiksi verbi *luottaa* saa seurakseen kaksi täydennystä, sen kehen tai mihin luotetaan ja luottajan. Verbien saamat täydennykset ovat siis lauseessa merkitykseltään tietyssä roolissa suhteessa verbin tarkoittamaan toimintaan. Näitä täydennyksiä voidaan tarkastella semanttisten roolien käsitteen kannalta. Semanttiset roolit ovat yleistyksiä verbien kanssa esiintyvistä täydennyksistä. Semanttiset roolit

kuvaavat sellaisia asioita, kuin kuka tai mikä on lauseessa merkityksen kannalta toimiva osallistuja, kuka toiminnan läpikäyvä kohde tai kuka on hyötyjä. (VISK § 446.)

Semanttiset roolit taas kytkeytyvät vahvasti verbien semantiikkaan. Semanttisesti verbit kuvaavat prototyypillisesti elollisen tekijän dynaamista toimintaa kuten *katketa, keittää, pelästyä*. Tapahtumaan liittyy näin myös muutosta. Näitä verbejä kutsutaan dynaamisiksi verbeiksi. Dynaamisten verbien lisäksi on myös statiivisia verbejä, jotka eivät itsessään sisällä samalla tavalla muutosta, kuin dynaamiset verbit. Statiivisia verbejä ovat esimerkiksi *rakastaa, tuntea ja sisältää*. Verbit voidaan jakaa myös konkreettisiin, mentaalisiin ja abstrakteihin. Konkreettiset verbit kuvaavat havaittavia tiloja, liikettä ja tekoja, mentaaliset verbit taas mielen tiloja ja mielen sisäisiä toimintoja. Abstraktit verbit suhteuttavat asioita toisiinsa, niitä ovat esimerkiksi *voida ja johtua*. Tämän tutkielman aineiston ja semanttisten roolien kannalta erityisesti konkreettiset ja mentaaliset verbit ovat kiinnostavia, koska ne kutsuvat usein toimijoikseen elollisia toimijoita, ja tässä tutkielmassa kiinnostuksen kohteena ovat elolliset ryhmät ja yksilöt: heidän osallistujaroolinsa tarinalinjoissa. (VISK § 445)

Semanttisista rooleista on tehty erilaisia luokituksia, mutta yhtä vakiintunutta luokittelua ei ole olemassa (VISK § 446). Käytän tässä tutkimuksessa Hakulisen ja Karlssonin (1995) määrittelemiä valenssirooleja, joita siis kutsun semanttisiksi rooleiksi. Tässä aineistossa keskeisimmiksi nousivat seuraavat roolit:

AGENTIIVI elollinen yksilö (tai vastaava instituutio tai kollektiivi) teon tai toiminnan aikaansaajana

Mies joi.

KOKIJA elollinen tekemiseen osallistuja, joka ei siihen vaikuta mutta jonka tietoisuuteen tekeminen vaikuttaa

Minua pelottaa.

HYÖTYJÄ elollinen tekemisestä hyötyvä olio

Asukas neuvoi kulkijaa.

KOHDE tekemisen tulos, kohde tai ”sisällönobjekti”

Mies sai iskun päähänsä.

POSSESSIIVI inhimillinen omistaja; erottamaton omistuksen ”paikka”

Naapurilla on uusi auto.

(Hakulinen & Karlsson 1995: 102.)

Semanttiset roolit voivat olla kieliopillisesti lauseessa erilaisissa rooleissa. Esimerkiksi KOKIJA voi olla lauseessa vaikkapa kieliopillisena subjektina tai objektina. (VISK § 446; Hakulinen & Karlsson 1995: 103.)

3 AINEISTO JA METODI

3.1 Aineisto

Tutkimukseni aineisto koostuu seitsemästä haastattelusta, joista kuusi on kerätty alun perin tuottamaan tietoa keväällä 2009 käynnissä olleeseen projektiin, joka pyrki selvittämään senhetkisen kotoutumiskoulutuksen toteutusta, hallintoa, ongelmakohtia sekä erityisesti kielikoulutuksen osuutta maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksessa. Eri asiantuntijoita, kahta ministeriön edustajaa, kahta työ- ja elinkeinokeskuksen edustajaa ja kahta suomi toisena kielenä -opettajaa, haastateltiin kielikoulutuksen tavoitteista, toteutuksesta ja hallinnollisesta yhteistyöstä. Näiden lisäksi aineistoon kuuluu joulukuussa 2009 tehty maahanmuuttajahaastattelu, jonka aihepiirinä on niin ikään kotoutumiskoulutus. Maahanmuuttajahaastattelu on alun perin tehty kurssityötä varten. Siinä tarkastelin sisällönanalyttisesti haastateltavan kokemuksia kotoutumiskoulutuksesta.

Haastattelut on toteutettu teemahaastatteluina (teemahaastattelusta ks. esim. Eskola & Suoranta 1998: 87). Haastattelijoilla on ollut mukanaan haastattelurunko ja kysymyksiä, mutta niitä ei ole seurattu orjallisesti. Kaikkia aiottuja kysymyksiä ei myöskään välttämättä ole kysytyt. Eri haastateltavilta on kysytyt osittain eri kysymyksiä riippuen kunkin haastateltavan asiantuntemusalueesta. Tietyt teemat ovat kuitenkin lähes kaikille yhteisiä. Näitä ovat kuudessa aiemmin toteutetussa haastattelussa ainakin hallinnolliseen organisaatiomuutokseen, kielitaidon riittävyteen ja kotoutumisen riskiryhmiin liittyvät kysymykset. Maahanmuuttajahaastattelussa on keskitytty maahanmuuttajan omiin kokemuksiin kotoutumisesta, mutta esimerkiksi kotoutumisen riskiryhmistä puhutaan myös tässä haastattelussa.

Siinä missä projektia varten kerätyissä aineistoissa tarkoituksena oli kerätä faktatietoa kotoutumiskoulutuksesta, maahanmuuttajahaastattelussa tavoitteena oli kannustaa haastateltavaa narratiiveihin omista kotoutumiskokemuksistaan. Ennen narratiiviseen lähestymistapaan päätymistä ajatuksena oli saada samantyyppistä tietoa, kuin muissa tutkimuksen haastatteluissa. Halusin siis saada yksityiskohtaista tietoa kotoutumiskoulutuksen käytännöistä. Oivalsin kuitenkin sittemmin, että ehkä on parasta korostaa nimenomaan niitä seikkoja, jotka haastateltava itse tuo esiin

omina kokemuksinaan, jotta haastateltavan näkökulma olisi mahdollisimman henkilökohtainen. Juuri tällaisen tiedon saamiseen narratiivinen lähestymistapa sopi. Päädyin siis muokkaamaan kysymyksiä sellaisiksi, että ne pikemminkin kannustaisivat narratiiveihin, kuin hakisivat vastauksia johonkin tiettyyn yksityiskohtaiseen kysymykseen. Haastattelusuunnitelmaan ja kysymyksiin jäi kuitenkin jäänteitä aiemmasta aiotusta lähtökohdasta. Erityisesti kotoutumiskoulutusta käsittelevät kysymykset olivat yksityiskohtaisempia kuin yleisiä kotoutumiskokemuksia käsittelevät.

On hyvä pitää mielessä, että haastattelukysymysten painottuminen tiettyihin seikkoihin vaikuttanee haastateltujen vastauksiin. Koska aineistoa ei ole alun perin kerätty tätä tutkielmaa varten, on otettava huomioon alkuperäisten projektien lähtökohdat. Esimerkiksi tavoite kerätä tietoa hallinnollisesta yhteistyöstä ja kotoutumiskoulutuksen ongelmakohdista saattaa vaikuttaa siihen, miten haastateltavat kotoutumisesta ja maahanmuuttajista puhuvat.

Eri informantteja haastateltiin eri tiloissa ja tilanteissa. Useimmat haastattelut on toteutettu haastateltavan työpaikalla. Yhteistä niille on kuitenkin, että ne on tehty suhteellisen häiriöttömässä tilassa, joissa ei ole ollut haastattelun ulkopuolisia henkilöitä. Haastattelihoita on ollut paikalla yksi tai kaksi. Haastattelijoina ovat olleet projektin toteuttajat ja kurssityössä luonnollisesti minä itse. Olen myös ollut läsnä osassa projektin haastatteluista yhtenä projektin työntekijöistä. Haastattelut ovat kestoiltaan 1–2 tunnin mittaisia. Litteroituna koko aineisto on 154 sivun laajuinen.

Haastattelut on äänitetty ja äänitteiden perusteella litteroitu. Litteroinnissa olen käyttänyt puolikarkeaa litterointitapaa (LIITE 1). Litteraattiin on merkitty yli 1 sekunnin mittaiset tauot ja painotetut sanat sekä äänensävyyn muutokset esimerkiksi toisen ääntä imitoidessa. Litteraatteihin ei ole merkitty esimerkiksi minimipalautteita, alle sekunnin mittaisia taukoja eikä intonaatioita. Kaikki haastatteluesimerkeissä esiintyvät erisnimet on muutettu yksityisyyden turvaamiseksi.

Maahanmuuttajahaastateltavan kohdalla litterointivaiheessa pohdin sitä, kuinka litteroida maahanmuuttajan puhetta. Koska litteroinnin oli tarkoitus olla karkeahkoa ja sisältää pikemmin kuin vaikkapa ääntämistä korostavaa, täytyi tehdä jatkuvasti päätöksiä siitä, kuinka paljon kirjoittaisin näkyviin haastateltavan aksenttia. Haastateltava puhuu sujuvaa suomea, mutta hänen puheestaan toisinaan kuulee, että hän ei ole syntyperäinen suomalainen ja esiin nousi kysymyksiä siitä, kuinka merkitsisin tällaisen puheen. Olisiko väärin korostaa ”huolimattomasti”

lausuttuja sanoja? Enhän äidinkielen puhujankaan kohdalla välttämättä kirjoittaisi niitä litteraattiin. Toisaalta tuntuisi luonnottomalta huolitella kieltä täysin äidinkielistä puhujaa vastaavaksi, se tuntuisi epätodenmukaiselta. Entä kuinka suhtautua niihin kohtiin, missä aksentti tulee ilmi esimerkiksi intonaatioissa pikemmin kuin sanan muodossa? Lopulta päädyin jonkinasteiseen kompromissiin. En merkinnyt intonaatioita tekstiin lukuun ottamatta sanapainotuksia, mutta annoin litteraatissa näkyä ilmaukset, joista selkeästi oli kuultavissa esimerkiksi *ä:n* muuttuminen *a:ksi*. Näin teksti vastaisi kuitenkin paremmin todellista puhetta.

Kaikki kuusi aiempaa projektia varten haastatellut informantit kuuluvat kantaväestöön. Heistä kaksi on ministeriöiden virkamiehiä pääkaupunkiseudulta. Käytän heistä myöhempanä lyhenteitä M1 ja M2. Kaksi haastateltavaa (lyhenteet TE1 ja TE2) työskenteli työ- ja elinkeinokeskuksissa maahanmuuttotyön alueella. Lisäksi kaksi haastateltavaa toimii suomi toisena kielenä opettajina (lyhenteet O1 ja O2), toinen pääkaupunkiseudulla (O1) ja toinen muualla Suomessa (O2). O1 toimii oppilaitoksensa johtavana opettajana. Kaikki he työskentelevät tai ovat työskennelleet maahanmuuttajiin liittyvien asioiden parissa, tosin eri tasoilla.

Maahanmuuttajahaastateltava (lyhenne MM) on noin kolmekymmentävuotias keskisuomalainen nainen. Hän on muuttanut Suomeen muualta Euroopasta, mutta on alunperin kotoisin latinalaisesta Amerikasta. Hän teki haastatteluhetkellä opettajan töitä ja on naimisissa kantaväestön edustajan kanssa. Haastatteluhetkellä hänen viimeisestä kotoutumiskoulutuksen kurssistaan oli kulunut muutama vuosi. Kaikki haastateltavat edustavat eri asiantuntemusalueita maahanmuuttotyön alalla, ja käytänkin tässä tutkielmassa sanaa asiantuntija viittaamaan kaikkiin haastateltaviin.

3.2 Metodi

Niin sosiaalinen konstruktionismi kuin diskurssianalyysikin ovat melko väljiä teoreettisia viitekehyksiä. Niiden sisällä tutkijat ovat tehneet monenlaisia metodisia ratkaisuja ja aineistoja on tarkasteltu erilaisin teoreettisin käsittein. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 163). Edellisessä luvussa esittelin niitä taustateorioita, joiden puitteissa tutkimusta teen. Ne viitoittavat tutkimuksen tekemistä, mutta juuri mikään niistä ei anna täysin valmiita metodisia työkaluja aineiston läpikäyntiin. Tässä

alaluvussa käsittelen ensin yleisemmin niitä metodisia lähtökohtia, joista olen tehnyt tutkimusta ja sitten konkreettisesti juuri tämän tutkimuksen analyysiprosessin kulkua.

Tämä tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen. Toisin kuin kvantitatiivisissa tutkimuksissa tavoite ei ole kuvata minkään ilmiön yleisyyttä vaan laatua (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 139). Laadulliset tutkimukset ovat aina myös tietynlaisia tapaustutkimuksia (Eskola & Suoranta 1998: 66). Tässäkin tutkimuksessa aineisto on siis näyte, ei otos, joka edustaisi laajempaa tekstimassaa. Tavoite on pikemminkin ymmärtää ilmiötä, kuin kuvata sen yleisyyttä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tutkimuksen tulokset eivät olisi lainkaan yleistettävissä. Ensiksikin laadullisen tutkimuksen tavoitteiden mukaisesti tarkoitukseni on tarkastella haastateltavien puhetta kontekstissaan – sekä tilanteisessa että yhteiskunnallisessa. Tämä lähtökohta linkittyy taas diskurssianalyttiseen näkemykseen kielen ja maailman suhteesta. Näiden tarkastelukulmien ja teorian kytkeminen analyysiin antaa mahdollisuuden rinnastaa aineistoon vastaavassa kontekstissa esiintyviä vastaavia tapauksia, kun tulkinta tehdään saman teorian puitteissa. Kun kontekstiin kytkeminen ja teoreettiset lähtökohdat tuodaan tarpeeksi selvästi esiin tutkimuksessa, on se mahdollista nähdä esimerkkinä, jonka tuloksien voidaan olettaa pätevän myös samankaltaisiin tapauksiin. Yleistykset eivät kuitenkaan tällöinkään nouse siis itse aineistosta, kuten kvantitatiivisissa tutkimuksissa, vaan siitä tehdyistä tulkinnoista. (Eskola & Suoranta 1998: 66; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 139–140, 153, 168.)

Lähestymistapa on induktiivinen eli aineistolähtöinen. Tarkoitus ei siis ole ollut etsiä aineistosta etukäteen päätettyjä seikkoja, vaan keskittyä asioihin, jotka nousevat aineistosta esiin kiinnostavina. Alustavat tutkimuskysymykset ovat ohjanneet etsintääni, mutta niille on annettu mahdollisuus muuttua, jos toisenlainen kysymys on tuntunut aineiston kannalta kiinnostavammalta. Aineistolähtöisen tutkimuksen perusajatus onkin, että tutkija katsoo aineistoa ilman lukkoon lyötyjä ennako-olettamuksia, hypoteesia. On kuitenkin pidettävä mielessä, että tutkija ei pysty puhdistautumaan aikaisemmista kokemuksistaan. Ne eivät kuitenkaan rajaa tutkimuksen kulkua ennalta, vaan tutkijan on oltava valmis myös muuttamaan oletuksiaan. (Eskola & Suoranta 1998: 19–20.)

Tutkijan on myös laadullisessa tutkimuksessa oltava tietoinen omista esioletuksistaan ja vallastaan tutkimuksen teossa (Eskola & Suoranta 1998: 19–20). Omat esioletukseni ennen tutkimusta olivat, että eri ryhmistä puhutaan eri tavoilla riippuen siitä mistä asemasta henkilö puhuu ja millä tasolla hän työskentelee

maahanmuuttajiin liittyvien asioiden parissa. Toisaalta oletin, että hallinnollinen puhetapa vaikuttaa vahvana diskurssina monien henkilöiden puheessa, koska hallinnolliset ratkaisut vaikuttavat koko kotoutumiskoulutuksen toteuttamiseen.

Olen myös tietoinen siitä, että osaltani tällä tutkimuksella osallistun yhdenlaisen diskurssin tuottamiseen ja merkityksien rakentamiseen. Teen tutkimusta Suomessa aikana, jolloin maahanmuuttokysymykset ovat paljon esillä julkisessa keskustelussa. Myös maahanmuuttokriittinen näkökulma on vahva. Tässä historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa osallistun maahanmuuttokeskusteluun tieteellisen diskurssin kautta. Tiedostan oman valtani mahdollisena merkitysten ja asenteiden muovaajana sekä ihmisenä, joka toimii tietystä kokemus- ja arvomaailmasta käsin. Lähtökohtani on, että maahanmuuttajien ei tulisi olla alisteisessa ja epätasa-arvoisessa asemassa valtaväestöön nähden. Toivon tällä tutkimuksella myös voivani osoittaa niitä kielellisiä keinoja, joilla mahdollista epätasa-arvoa pidetään yllä ja antamaan näin mahdollisuuksia löytää tasa-arvoa rakentavia tapoja puhua.

Tärkein tarkoitukseni on siis tuoda tietoisuuteen kielenkäytön, kielellisten valintojen maailmaa rakentavaa luonnetta, mahdollisia negatiivisiakin seurauksia, jotta erilaisten kielellisten valintojen valta tiedostettaisiin ja valinnat voitaisiin tehdä yhä tietoisempana niiden mahdollisista seurauksista. Toisaalta en väitäkään tuloksiani objektiivisiksi totuuksiksi. Myös omat tulkintani perustuvat valintoihin. Joku toinen olisi saattanut kiinnittää aineistossa huomiota toisenlaisiin seikkoihin. Siksi olenkin pyrkinyt mahdollisimman avoimesti tuomaan esille omat lähtökohtani ja tekemäni valinnat. Näin lukijan on mahdollista arvioida tulkintaani ja tehdä niistä omat johtopäätöksensä.

3.3 Analyysin kulku

Käytännössä aloitin analyysin lukemalla aineiston useaan kertaan läpi. Aivan ensimmäisessä vaiheessa tutkimuskysymykseni oli lopullista laajempi: tarkoitus oli käsitellä kaikkien mahdollisten ihmisryhmien rakentumista aineistossa sekä tarkastella niille rakentuvia osallistujarooleja. Päätin kuitenkin aloittaa maahanmuuttajatarkoitteisista ryhmistä. Poimin ensin aineistosta sisällönanalyttisesti kohdat, joissa mainittiin maahanmuuttajatarkoitteinen ryhmä.

Seuraavaksi aloin käymään läpi löydöksiäni ja tarkastelin, mistä ryhmistä puhutaan, millä kielen keinoilla ryhmiä rakennetaan ja kirjasin ylös jo alustavia huomioita siitä, millaisiin osallistujarooleihin ryhmät ja yksilöt asettuvat. Tässä vaiheessa aineistosta alkoi jo nousta tiettyjä selvästi toistuvia ryhmiä. Tällöin ne eivät kuitenkaan olleet vielä jäsenyneet mielessäni ylä- ja alaryhmiksi. Toisaalta huomioni kiinnittivät tietyt yksittäiset, erityisesti affektisesti sävyttyneet ilmaukset.

Olin harkinnut tutkimuskysymyksen rajaamista pelkästään maahanmuuttajatarjoitteisten ryhmien rakentumisen tarkasteluun ja tässä vaiheessa alkoi tuntua järkevältä tehdä tämä raja. Näistä ryhmistä tuntui riittävän analysoitavaa materiaalia, ja tuntui mielekkäältä mielummin syventää analyysia 'maahanmuuttajat' -ryhmästä, kuin laajentaa sitä koskemaan kaikkien ryhmien rakentumista. Samalla tutkimuskysymyksen rajaaminen kuitenkin nosti pohdittavaksi kysymyksen siitä, miten määritellä maahanmuuttajuus tai maahanmuuttajatarjoitteisuus, kun lähtökohta on konstruktionistinen ja ulkoapäin asetettuja määrittelyjä kaihtava. Päädyin kuitenkin tulokseen, että kontekstista, yhteiskunnallisesta ja tekstikontekstista, saatava tieto riittää maahanmuuttajatarjoitteisuuden määrittelyyn. Sen ei siis aina tarvitse käydä ilmi sanatason merkityksessä esimerkiksi ryhmänimityksessä.

Aloin hahmottaa analyysiluvun rakennetta ilman ajatusta kategorioiden hierarkiasta. Kokosin yhteen yleisimpiä kategorisaatioperusteita ja hahmottelin analyysin rakennetta yleisimpien kategorisaatioperusteiden avulla. Analysointi osoittautui kuitenkin vaikeaksi näin. Kategorisaatioperusteita oli lukemattomia ja monesti saman ryhmän kohdalla useita, ja niiden ryhmittely osoittautui vaikeaksi. Analyysi sai ryhtiä, kun otin lähtökohdaksi ryhmien hierarkian, jakaantumisen yläkategorioihin ja niiden alla esiintyviin alakategorioihin ja -ryhmiin. Etsin kategorisaatioperusteita yleisimmille yläkategorioille ja toin esiin niiden alla esiintyviä alakategorioita ja -ryhmiä. Ohessa kuljetin muistiinpanoja siitä, mitkä kielen piirteet kutakin kategoriaa rakensivat. Huomasin myös, että oli yksittäisiä ryhmiä, jotka eivät sopineet yleisempien kategorisaatioperusteiden alle. Samalla jotkut ryhmät taas olisivat sopineet useaanakin luokkaan riippuen siitä, mitä kategorisaatioperustetta piti olennaisimpana.

Osallistujaroolien analyysissa luokittelin aineiston sen mukaan, millaisia osallistujarooleja maahanmuuttajat saavat haastattelujen tarinalinjoissa. Tällöin en enää tarkastellut suoraan sitä mistä ryhmistä puhutaan, vaan sitä millaisina

maahanmuuttajat yleisesti ja spesifimmät maahanmuuttajaryhmät näyttäytyvät haastattelupuheissa. Poimin haastatteluista siis sisällönanalyttisesti ne kohdat, joissa puhuttiin maahanmuuttajista, ja nostin esiin raakoja luonnoksia osallistujarooleista. Näiden perusteella aloin hahmottelemaan tiettyjä läheisiä osallistujarooleja yhdistäviä ”yläosallistujarooleja”. Samalla pidin mukana jaottelua passiivisiin ja aktiivisiin osallistujarooleihin. Luokittelin siis subjektiasemat ”yläosallistujaroolien” perusteella ja niiden alla olevissa analyyseissa kiinnitin huomiota myös siihen, kuinka aktiivisina tai passiivisina maahanmuuttajat esitetään, jos tämä kysymys tuntui kyseisessä kohdassa olennaiselta. Lopuksi otin tarkasteluni alle ne kielen piirteet, joilla osallistujaroolit rakentuivat. Erityisesti verbeillä ilmaistut toiminnat ja niiden osallistajat tuntuivat usein olennaisilta. Harkitsin aluksi esimerkiksi transitiivisuusanalyysin käyttämistä näiden käsittelemiseksi, mutta lopulta semanttisten roolien käsite tuntui toimivammalta. Kävin löytämäni osallistujaroolit edelleen läpi semanttisten roolien näkökulmasta ja tarkensin analyysiraporttia tältä pohjalta. Alun analyysi paljasti yleisimmät kielen keinot, joilla ryhmiä ja osallistujarooleja rakennettiin ja näitä päädyin esittelemään myös teorialuvun lopussa.

Analyysin edetessä muokkasin tutkimuskysymyksiä useampaankin kertaan. Rajasin ensin tarkasteluni pelkästään maahanmuuttajatarkoitteisiin ryhmiin, vaikka tarkoitus oli aluksi kiinnittää huomiota myös muihin ihmisryhmiin. Tässä vaiheessa ensimmäinen tutkimuskysymys oli muodossa: keistä maahanmuuttajista puhutaan ryhminä, keistä yksilöinä. Lopulta, kun analyysi uhkasi edelleen laajentua suuremmaksi, kuin mitä resurssini antoivat myöten, jätin pois myös yksilöiden tarkastelun.

Lopulta päädyin rakentamaan analyysiluvun niin, että keskityin tiettyihin tuloksiin syvemmin. Toin tiettyjä aineistossa esiintyviä kategorioita esiin luettelomaisesti ja keskityin tiettyihin, yleisimpiin tai erityisesti kiinnostaviin perusteellisemmin. Näin loin samalla yleiskuvan tuloksista sekä toin esiin esimerkkejä siitä, miten käytännössä tietyt ryhmät ja osallistujaroolit puheessa kielellisesti ja diskursiivisesti rakentuvat.

Analyysini eteni tyypillisesti aineistolähtöisen kvalitatiivisen tutkimuksen tavoin. Tutkimuskysymykset muuttuivat matkan varrella, käytetyt käsitteet nousivat aineiston innoittamina, ja analyysi ei edennyt tarkan systemaattisesti, vaan muuttui useaan otteeseen matkan varrella. Analyysin vaiheet tulivat esiin eri muodoissa

monessa kohdin analyysiprosessia, ja siksi onkin ehkä harhaanjohtavaa puhua analyysistä ikään kuin tietyt työvaiheet seuraisivat toisiaan peräkkäin. Pikemminkin monet aspektit olivat mukana useissa työvaiheissa, ja analyysi hioutui prosessin edetessä lopulliseen muotoonsa.

Ryhmää rakentavista kielen keinoista analyysiin ei päätynyt ollenkaan indefiniittisiä kielen keinoja. Tähän saattaa vaikuttaa se, että lukiessani aineistoa sisällönanalyttisesti ja etsiessäni maahanmuuttajatarkoitteisia ryhmiä, en kiinnittänyt indefiniittisiin ilmauksiin huomiota. Tarkoitukseni oli analyysissä tehdä yksi systemaattinen lukukierros, jossa etsisin indefiniittisten kielen keinojen avulla rakennettuja ryhmiä. Olisi ollut kiinnostavaa katsoa, kuinka ryhmiä rakennetaan esimerkiksi passiivilla, nollapersoonalla tai yleistävällä yksiköllä ja pohtia, mistä indefiniittisten ilmausten valinta mahdollisesti johtuu. Lopulta päätin jättää myös tämän kysymyksen tarkastelun pois tästä tutkielmasta, koska se olisi vaatinut analyysiosan paisuttamista. Tiedostan kuitenkin, että indefiniittiset kielen keinot ovat yksi olennainen ryhmiä rakentava kielen keino, ja paljon kiinnostavaa tietoa olisi voinut löytyä aineistosta, jos olisin vielä tarkastellut sitä tästä näkökulmasta. Laadullisessa analyysissä on kuitenkin mahdotonta ottaa analyysiin mukaan kaikkea mahdollista. Se mitä olen tuonut analyysissä esille olennaisena ja kiinnostavana, on joka tapauksessa aina minun subjektiivinen valintani. Joku muu olisi voinut valita samasta aineistosta monilta osin erilaisia esimerkkejä ja seikkoja esiin tuotavaksi. Indefiniittisten ilmausten puuttuminen on osaltaan yksi tällaisen tutkijan vallan aiheuttama subjektiivisen valinnan tulos.

4 MAAHANMUUTTAJATARKOITTEISET RYHMÄT AINEISTOSSA

4.1 Ryhmien esittely

Olen luokitellut tämän luvun analyysiraportin alalukuihin *Maahanmuuttajat yleisesti*, *Hallinnollisesti määrittyvät ryhmät*, *Opiskelijat* ja *Menestyjät ja riskiryhmät* sen mukaan, mikä on ollut kategorisaatioiden ja ryhmiin rakentamisen perusteena. Näiden ryhmittelyjen alaluokkina esiintyy lisäksi useita muita ryhmiä, joissa on erilaisia kategorisaatioperusteita kuten iän ja sukupuolen perusteella kategorisoidut 'nuoret' ja 'naiset' sekä esimerkiksi kansallisuuden perustella kategorisoidut 'somalit'.

Esiin tulevat yläkategoriat ovat aineistossa usein kytköksissä puheenaiheisiin. Puheenaiheet taas kumpuavat yleensä haastattelukysymyksistä. Maahanmuuttajat yleensä ja heidän kotoutumiskoulutuksensa on kaikkien haastattelujen aiheena. Tässä aihepiirissä puhutaan kotoutumiskoulutuksen hallinnosta, mikä kutsuu esiin hallinnollisesti määrittyviä ryhmiä. Lisäksi keskustellaan koulutuksen käytännöistä, jolloin puhutaan opiskelijoista ja eri opiskelijaryhmistä. Yhtenä erillisenä puheenaiheena ovat myös olleet menestyjät ja riskiryhmät, joka jo itse haastattelukysymyksen tasolla kutsuu esiin näihin ryhmiin kuuluvia alaryhmiä. Valtaosan haastatteluista keskittyminen kotoutumiskoulutuksen hallintoon, toteutukseen ja ongelmakohtiin on siis vaikuttanut tiettyjen yläkategorioiden yleisyyteen aineistossa ja on näin ollut siis vaikuttamassa myös tämän analyysin rakenteeseen. Tosin kaikkia näitä yläkategorioita saattaa esiintyä myös muualla, kuin varsinaisen puheenaiheen sisällä tai tietyn haastattelukysymyksen vastauksen kohdalla.

Aina jaottelu ylä- ja alakategorioihin ei ole myöskään ollut yksinkertaista, vaan jokin ryhmä on ollut mahdollista määritellä joko ylä- tai alakategoriaksi. Tässä esiintyvät yläkategoriat ovat jo itsessään osin hierarkkisessa asemassa toisiinsa nähden. *Maahanmuuttajat yleisesti* on ikään kuin yläkategoria kaikille muille kategorioille. Luonnollisesti kaikki haastatteluissa esiin tulleet ryhmät ja kategoriat eivät ole mahtuneet näiden yläkategorioiden alle. En ole kuitenkaan luetellut kaikkia yksittäisiä haastattelupuheessa rakennettuja ryhmiä jo tutkimuksen pituuden

rajoittamiseksi, vaan yleiskuvan antamiseksi olen keskittynyt näihin yleisimpiin ryhmäksi rakentamisen perusteisiin ja niiden alla esiintyviin alakategorioihin.

Pyrin siis luvuissa luomaan yhtäältä yleiskuvan siitä, keistä puhutaan ryhminä ja millaisia kategorioita rakennetaan. Yleiskuvan ohessa tuon esiin yksityiskohtaisempia analyyseja valituista haastattelukatkelmista. Niissä valotan tarkemmin niitä erilaisia kielen piirteitä, joilla kategorioita rakennetaan ja muita tyypillisiä tai mielestäni erityisen kiinnostavia seikkoja kategorisaatioon ja ryhmäksi rakentamiseen liittyen. Täysin kattavaa ja aukotonta selvitystä esiin tulevista ryhmistä ja niiden lukumääristä analyysissa en ole pyrkinyt tekemään siksikään, että se ei liene edes mielekäästä kategorisaation tulkinnallisuuden vuoksi. Joskus on esimerkiksi vaikea erottaa rakennetaanko puheessa ryhmää vai puhutaanko yksilön ominaisuuksista (Pälli 2003: 141).

4.2 Maahanmuuttajat yleisesti

Maahanmuuttajista yleisellä tasolla puhutaan aineistossa yleensä nimityksillä *maahanmuuttajat* tai paikoin yleisemmällä nimityksellä *ihmiset*. Yleisellä tasolla puhuttaessa sanalla *maahanmuuttaja* siis viitataan kaikkiin maahanmuuttajiin, eikä selvästi esimerkiksi johonkin tiettyyn maahanmuuttajien alaryhmään. Esimerkissä 6 nimetty kategoria 'maahanmuuttaja' on helppo tulkita yksiselitteisesti tarkoittamaan kaikkia maahanmuuttajia. Ryhmän nimeäminen *maahanmuuttajiksi* kertoo ryhmän rajoista: ryhmäksi rakentavana ominaisuutena on maahanmuutto ja myös konteksti tukee tulkintaa, että tämä on ainoa ryhmää rakentava ominaisuus.

Esimerkki 6

kun aattelee siis niinkun mikä määrä on on **maahanmuuttajia** nykysin (O1)

Usein on kuitenkin pääteltävissä, että puhe on nimettyä ryhmää rajatummmasta ryhmästä, vaikka puhekonteksti jättäisikin ryhmän rajat epämääräisiksi ja monitulkintaisiksi. Tästä on kyse esimerkissä 7, jossa haastateltava yhdistää kategoriaan *maahanmuuttajat* kvanttorin *monille* ja näin lieventää kategorisaation ehdottomuutta. Luokka 'maahanmuuttajat' näyttäytyy näin heterogeenisempänä: kaikille järjestelmä ei aiheuta hankaluuksia. Toisaalta kvanttorin voi myös ajatella

rajaavana niin, että sillä rakennetaan tiettyä erillistä ryhmää (Pälli 2003: 150) Näin ajateltuna kvanttori *moni* rakentaa kaikkia maahanmuuttajia rajatumpaa ryhmää 'ne maahanmuuttajat, joille järjestelmä on hankala':

Esimerkki 7

se järjestelmä joo kyllä siis minä en vain tienny mistä aloittaa moni se on yks asia joka on **monille maahanmuuttajille** kyllä joskus on on ollu hankalaa (MM)

Kolmannen mahdollisen tulkintatavan mukaan *järjestelmä* on hankala monille sellaisille maahanmuuttajille, jotka koulutuksen kanssa ovat tekemisissä. Haastattelussa puhutaan jatkuvasti kotoutumiskoulutuksesta ja aiemmin haastattelussa on tullut ilmi, että *järjestelmä* viittaa koulutusjärjestelmään. Siksi on myös mahdollista tulkita, että tässä yhteydessä esiintyvä kategorianimitys *maahanmuuttajat*, viittaa niihin maahanmuuttajiin, jotka kotoutumiskoulutusjärjestelmää käyttävät ja ovat siis tulleet maahan esimerkiksi muusta syystä kuin töihin. Ryhmän monitulkintaisuudesta huolimatta retorista voimaa sanottuun asiaan voidaan tuottaa kvanttoreilla (Potter ym. 1991 Pällin 2003: 147 mukaan), tässä tilanteessa kvanttorilla *monille*. Järjestelmän monimutkaisuutta korostaa se, että juuri monet, eivätkä vaikkapa vain jotkut maahanmuuttajat kokevat sen vaikeaksi.

Ryhmä 'maahanmuuttajat' tulee esiin myös termeissä ja hallinnollisissa käsitteissä:

Esimerkki 8

erityisesti **maahanmuuttajien kotoutumiskoulutukseen** tai valmentavaan koulutukseen vaikuttava määräraha ni se on osa sitä iso- isoä työvoimanpalvelumomenttia (M2)

Esimerkki 9

nyt on taloudellinen taantuma edessä ja työttömyys nousee että samaa määrärahaa siitä on aina kriittisinä aikoina käyty kilpailua kuinka paljon **maahanmuuttajakoulutukseen** kuinka paljon muuhun kantaväestön koulutukseen ja millä millä me **maahanmuuttajakoulutus** pystyy kilpailemaan taantumatilanteessa (M2)

Esimerkissä 8 sana *maahanmuuttaja* on genetiivimuotoinen tarkenne sanalle *kotoutumiskoulutus*. 'Maahanmuuttajat' on tässä siis ryhmä, jolle kotoutumiskoulutus on tarkoitettu. Esimerkissä 9 *maahanmuuttaja* on *maahanmuuttajakoulutus* -yhdyssanan osana. Nominatiivialkuinen yhdyssana saattaa viitata edellisen sitaatin substantiivilauseketta *maahanmuuttajien kotoutumiskoulutus* vahvemmin vakiintuneeseen käsitteeseen, jolla on myös vakiintunut merkitys (VISK § 410). Hallinnollisessa käsitteistössä toisistaan onkin erotettu käsitteet *maahanmuuttajakoulutus* ja *maahanmuuttajien koulutus*. Edellisellä viitataan työvoimapoliittiseen kotoutumiskoulutukseen ja jälkimmäisellä sellaiseen koulutukseen, johon maahanmuuttajat hakeutuvat "omaehtoisesti" (TM 2005: 9). Kun puhujana on ministeriön virkamies, voi perustellusti olettaa, että kyseistä termiä ei käytetä sattumalta. Tällöin *maahanmuuttajakoulutus* -termillä kaiutettaisiin kotouttamislain perusteella määrittävää ryhmää 'ne maahanmuuttajat, jotka ovat oikeutettuja työvoimapoliittiseen kotoutumiskoulutukseen'. Ilmauksessa *maahanmuuttajien koulutus* ryhmä *maahanmuuttajat* olisi taas yleisemmän tason kategoria, jonka joillekin jäsenille on tarjolla tiettyjä palveluja, kuten koulutusta. Esimerkin kaltaiset luokittelevat yhdyssanat ja genetiiviattribuutilliset lausekkeet ovat tyypillisiä nimenomaan hallinnollisessa kielessä (Hiidenmaa 2001: 58–59). Siksi ei yllätä, että juuri ministeriön virkamies kategorisoi maahanmuuttajia näillä keinoilla.

Maahanmuuttajan haastattelussa kiinnostavaksi nousi, milloin haastateltava puhui maahanmuuttajista 'meinä' ja milloin 'heinä'. Valinnoissa osoittautui merkitykselliseksi juuri ryhmän rajaaminen ja se, millaiseen puhujaposition haastateltava asettuu:

Esimerkki 10

H: no jos mennään sitten siihen sihe nimenomaan siihen kotoutumiskoulutukseen ja niihin kurseihin mitä sä kävit siellä ni *minkälaisia asioita siellä käytiin läpi muistatko

MM: joo minä joskus ajattelen että tietääkö suomalaiset niinku miten **meitä** koulutetaan

H: ei tiedä [naurahtaa]

MM: joo mä ihan sillä kun sä ite olet suomalainen mutta mä joskus mietin että no tietääkö tietävätkö he että miten mitä **meille meille** opetetaan tai

H: ei kyllä varmasti suurin osa ei tiedä sitäkään vähää mitä minä tiedän että

MM: joo ei ei tietenkään noo **meille** opetetaan niinku vähän kulttuuri (1) niinku kulttuuria ja ja siis työelämää Suomessa siis ihan ihan samalla kun samalla kun suomen kieltä eeh joo mutta täällä on eri vaiheita eli se moni **maahanmuuttaja jotka pääsee kotoutumisohjelmaan** alussa **menevät** niinkun OPI-projektin kursseille – – siis palapelikurssi on on niinkun sellainen projekti jossa yleensä yleensä **maahanmuuttajia** valmistetaan vain suomen kielen kursseille ja sillä aikaa kun **he** paasevat siihen kurssiin mitkä ovat järjestetty vain kansalaisopiston kautta sitten (1.5) sielä opetetaan niinku *perustietoa niinkun elämästä *Suomessa ja sitten miten haetaan työpaikkaa tai vähän suomen kieltä myös opetetaan siellä siis **maahanmuuttaja** käy pari kertaa viikossa joo ja samalla joskus **heille** järjestetään myös aktiviteetteja e-ei oo pelkkää opiskelua luokassa kai muutamia elämyksiä (MM)

Haastattelija kysyy kotoutumiskoulutuksesta ja haastateltava aloittaa kategorisoimalla itsensä eksklusiivisella *me*-pronominilla kotoutumiskoulutuksen opiskelijoihin. *Me*-pronominin voi tulkita viittaavan myös yleisemmin 'meihin maahanmuuttajiin'. Tätä tulkintaa tukee se, että haastateltava myös suhteuttaa *meidät* kategoriaan *suomalaiset*, joiden tietoisuutta 'meidän' koulutuksesta haastateltava pohtii. Haastateltava toisaalta tuo esiin haastattelijan kuulumisen kategoriaan *suomalaiset*, mutta toisaalta viittaa ryhmään myös *he*-pronominilla. Tämä on kiinnostavaa, koska yleensä *he*-pronomini viittaa ryhmään, joka on puhetilanteen ulkopuolella. *He*-pronominin valintaa tässä yhteydessä selittänee se, että haastateltava ikään kuin siteeraa omia aiempia ajatuksiaan suorana esityksenä.

Puheenvuoron aikana haastateltava rakentaa maahanmuuttajakategoriaa sekä ryhmäksi, johon kuuluu että ryhmäksi, johon ei kuulu. Aluksi haastateltava puhuu kategoriasta *maahanmuuttajat* 'minä', hänen oma kategorijaäsenyytensä tulee merkitykselliseksi. Haastateltava merkityksellistää omaa ryhmäjäsenyyttään maahanmuuttajissa, joille opetetaan *kulttuuria, työelämää ja kieltä*. Tässä *me*-pronominin voikin ajatella rakentavan kategoriaa 'maahanmuuttajat yleensä'. Ei ole merkityksellistä, että haastateltava ei haastatteluhetkellä opiskele kotoutumiskoulutuksessa tai ole muuten kyseisessä opetuksessa osallisena. Olennaista on, että 'maahanmuuttajille yleensä' tarjotaan kyseistä koulutusta.

Seuraavaksi haastateltava nostaa kuitenkin restriktiivisellä relatiivilauseella esiin rajatumman ryhmän 'maahanmuuttajat, jotka pääsevät kotoutumisohjelmaan' ja

viittaa ryhmään *maahanmuuttajat* *he*-pronominilla. Haastateltava tuntuu siirtyvän ulkopuolisen asiantuntijan rooliin ja kuvailee kotoutumiskoulutusta yleisemmin vaikka haastattelija alkuperäisessä kysymyksessä kutsuu esiin *asioita joita siellä käytiin läpi* myös haastateltavan itse käymiltä kursseilta. Haastateltava ei siis tunnu kuvailevan omia menneitä kokemuksiaan, vaan kertoo tietonsa ikään kuin yleisinä tosiasioina kaiuttaen kenties institutionaalista puhetta koulutuksesta.

4.3 Hallinnollisesti määrittyvät ryhmät

Haastatteluissa on huomattavasti yleisempää, että maahanmuuttajista puhutaan tiettyinä alakategorioina kuin maahanmuuttajina yleensä. Tämä ei liene yllättävää, koska haastattelujen aiheena oli maahanmuuttajien kotoutumiskoulutus ja 'maahanmuuttajat' -kategoria oli jo oletuksenmukaisesti puheenaiheena. Tätä kategoriaa ei tarvinnut siis yleensä tuoda erikseen esiin.

Erityisesti ministeriöiden virkamiesten ja TE-keskusten maahanmuuttovastaavien haastatteluissa kotoutumiskoulutuksen hallinto oli yhtenä olennaisena haastatteluteemana. Hallinnollinen näkökulma kuuluu myös haastateltavien esiin tuomissa ryhmissä. Usein puhutaan ryhmistä, jotka määrittyvät kotouttamislain ja hallinnollisten vastuiden perusteella. Hallinnollisten vastuiden perusteella rakentuvat 'meidän vastuulla olevat', joka piiloisemmin rakentaa myös ryhmää, 'ne, jotka eivät ole meidän vastuullamme'.

Esimerkki 11

aikuisten osalta se ainakin nyt **ne asiakkaat jotka on kotouttamislain piirissä** niin kuuluu **jotenkin selkeesti sit meille** (M1)

Esimerkin 11 ilmaus *kuuluu jotenkin selkeesti sit meille* rakentaa juuri ryhmää 'meidän vastuullamme olevat'. Tätä ryhmää ovat taas *ne asiakkaat jotka on kotouttamislain piirissä*. Hallinnollisten vastuiden mukaan 'meidän vastuullamme olevat' ja 'muiden vastuulla olevat' ryhmät jakaantuvat haastatteluissa edelleen alaryhmiin. Nimettyinä ryhminä esiin nousevat iän perusteella rakentuvat *aikuiset, lapset ja nuoret* ja taitoon perustuva *luku- ja kirjoitustaidottomat*.

Kiinnostavaa tässä on myös maahanmuuttajille lankeava rooli: maahanmuuttaja on *asiakas*. Maahanmuuttajien nimeäminen asiakkaiksi tuntuu kumpuavan työvoimapolitiittisesta koulutuksesta. Työhallinnon kielessä esimerkiksi työttömistä puhutaan työvoimatoimiston asiakkaina ja myös esimerkiksi sosiaalihuollolla on asiakkaita, vaikka asiakkuus liitetään perinteisesti kaupalliseen toimintaan. Kenties *asiakas* -sanalla pyritään hälventämään mielikuvaa holhottavana olevasta henkilöstä.

Kiinnostavaa on myös *asiakkaaksi* nimeäminen kontekstissa, jossa puhutaan lain piirissä olijoista ja vastuista. Mielikuva vapaasti valitsevasta itsenäisestä kuluttajasta, palvelujen itsenäisestä käyttäjästä tuntuu kuitenkin olevan jossain määrin ristiriidassa esimerkistä kumpuavan toisenlaisen kuvan kanssa. Siinä maahanmuuttajat ovat pikemmin lain piirin rajoittamia ja tietyn hallinnonalan omistamia.

Haastatteluissa puhutaan myös 'niistä maahanmuuttajista, joille kotoutumiskoulutus on tarkoitettu'. Kotoutumiskoulutus kuuluu toisen TE-keskuksen työntekijän mukaan niille maahanmuuttajille *jotka tänne on tullu asuakseen*. Tämän ryhmän alakategorioiksi sama haastateltava nimeää maahantulosityhyn perustuvat ryhmät mm. *avioliiton perusteella tulleet, pakolaiset, paluumuuttajat ja ne, joilla on pitempi oleskelulupa Suomessa*. Lisäksi puhutaan niistä, jotka eivät kuuluneet lain piiriin alun alkaenkaan, esimerkiksi *työperusteisista ja yliopistossa opiskelevista yliopistokoulutuksen saaneista ulkomaisista vaihto-opiskelijoista*. Kotouttamislaki ja se, että sitä sovelletaan vain tiettyihin maahanmuuttajiin ja vain määrääjän kutsuu luomaan lisäksi sellaisia kategorioita kuin *ne asiakkaat jotka on kotouttamislain piirissä* (ks. esimerkki 11) ja *maahanmuuttajat joiden kotouttamisaika on kauan sitten menny ohi*

Esimerkki 12

siel on pyöriny tällä hetkellä aika paljon niinku työvoimapolitiittisen harkinnan perusteella myös **maahanmuuttajia joide *kotoutumisaika on kauan sitten menny ohi** eli meil on siis saattaa olla arvioitten mukaan jopa kymmeniä prosentteja koulutuksessa **ihmisiä jotka *ei oo enää kotoutujia** koska siinä on se on työvoimapolitiittista koulutusta niin se on niinku tavallaan se harkinta on paljon laajempi kun se pelkkä *kotoutuminen et tota **kaikki jotka sitä niinku tota tarvitsee** heillä on mahollisuus sinne mennä (M1)

Esimerkki 13

jotenkin niin siinä on myös se vaara et se kapeutuu et niinku tulee vaan ***ne kotoutujat jotka saa sen tietyn palvelun** ja sit tonne työvoimapolitiittis toimenpiteissä pyörii monet muut työttömät esmes maahanmuuttajat jotka on tietysti sit sen kaiken muun palvelujärjestelmän puitteissa (M1)

Esimerkissä 12 ryhmät on muodostettu restriktiivisillä relatiivilauseilla. Esimerkissä nousee esiin edellä mainittujen lisäksi ryhmä *ihmiset, jotka ei oo enää kotoutujia*, joka samalla tuo implisiittisesti ilmi ryhmän *kotoutujat* olemassaolon. *Kotoutujat* on tulkittavissa leksikaalistuneeksi nimitykseksi ryhmälle 'maahanmuuttajat, jotka ovat kotouttamislain piirissä'. Erilaisten kielellisten kategorisaatiokeinojen ilmeneminen saattaa tässä yhteydessä kertoa siitä, että ryhmä 'kotoutujat' ei ole ainakaan toistaiseksi vakiintunut nimitys varsinkaan hallinnollisen kielen ulkopuolella. Esimerkissä 13 ryhmä *kotoutujat* saa vielä alaryhmän *ne kotoutujat, jotka saa sen tietyn palvelun*.

Lisäksi esimerkissä 12 nousee esiin ikään kuin hallinnollisiin määrittelyihin perustuvien ryhmien vaihtoehtona *kaikki koulutuksen tarvitsijat*. Ryhmään asettamisen perusteena on tällöin todellinen tarve, ei esimerkiksi laissa määritelty oikeus koulutukseen. Ryhmään on myös liitetty totalitiivinen kvanttori *kaikki*, jolla voi rakentaa yhteisyyttä samalla kun se tuo esiin se, että ryhmä voi koostua erilaisista yksilöistä (Pälli 2003: 145). Tässä tapauksessa *kaikki* tuntuukin korostavan sitä, että *koulutuksen tarvitsijat* -ryhmään voi kuulua ihmisiä monista hallinnollisesti määrittävistä ryhmistä.

Samaan tapaan kattavampaa ryhmää rakennetaan esimerkissä 14, jossa perusteena on kuitenkin hallinnosta kumpuava *oleskelulupa*.

Esimerkki 14

H: jos saisit olla päivän diktaattorina niin mitä tekisit kotoutumiskoulutuksessa eri tavoin tai mitä säilyttäisit

TE2: no varmaan se mitä nyt ollaan suunniteltuki että tota ***kaikilla et sehän oli se suunnitelma et kaikille niille joilla on ainaki vähintään se vuoden oleskelulupa** niin ois ***oikeus** kotoutumiskoulutukseen se on ollu ***suuri** puute että että **työperusteiset** ***ei** saa koulutusta ja sitte esimerkiks nyt käy kun on tullu lama niin tota sitte he joutuu ensimmäisenä ***pois** niistä työpaikoista koska koska he on sitte taas heikommassa asemassa sen

kielitaidottomuutensa takia eli eli se on varmasti että **kaikille** samalla tavalla ja muutenkin sitten se että et **suomessa ajatellaan** niinku et et niinku *se ei mee niinku ollenkaan tasan että tosiaan tässä aikasemmin varsinkin kun tuli työperusteisia muuttoja enemmän niin *heillä oli *työtä mutta ei kielikoulutusta ja sitte taas on **se porukka joka on on täällä niinku tullu asuakseen** niin *he saa kyllä *kielikoulutusta hyvin kotoutumiskoulutusta *mutta eivät *työtä eli niinku jotenki se se *asenneilmasto mikä siel on takana että että ***nämä ihmiset on kelvollisia tekemään *työtä mutta nämä *ei** *jos on **työ- ja elinkeinotoimiston asiakas** niin sillon on ikään kuin **luuseri** että et **nyt tätä ei voi työllistää** niin semmosen jotenki semmosen jotenki semmosen ajattelueron mä haluaisin purkaa

Kaikki ne, joilla on ainakin vähintään se vuoden oleskelupa -ryhmä sulkisi haastateltavan mukaan sisälleen myös *työperusteiset*, jotka siis nykyisen lain mukaan eivät saa koulutusta. Kvanttori *kaikki* vahvistaa jälleen kategorisaation kattavuutta sulkee sisäänsä kaikki tietyn kriteerin täyttävät, tässä tapauksessa ne, joilla on vähintään vuoden oleskelulupa.

Kategorian *työperusteiset* jäsenet saavat puheessa muitakin ominaisuuksia kuin maahantuloperusteen, kuten kielitaidottomuuden. Siinä missä kvanttorit kommentoivat kategorian koostumusta, määrittävät erilaiset tarkentavat ja kuvailevat kommentit kategorian laatua. Kategorialle tuotetaan näin konnotatiivisia merkityksiä. (Pälli 2003: 153.). Ryhmään *työperusteiset* liitettyllä konnotatiivisella merkityksellä (kielitaidottomuus) perustellaan tiettyjä tapahtumia. Ryhmän ominaisuudeksi liitetyn kielitaidottomuuden edelleen nähdään johtavan siihen, että hankalassa taloudellisessa tilanteessa työperusteisia maahanmuuttajia irtisanotaan helpommin, kuin kantaväestön edustajia. Se että ryhmään kuulumisella on tiettyjä seurauksia tuntuu rakentavan ryhmän yhteisyyttä.

Kiinnostavia konnotaatioita liittyy myös erotteluun 'työperusteiset' ja 'asuakseen tulijat'. Rinnastus tuntuu implikoivan, että työperusteiset maahanmuuttajat eivät ole muuttaneet maahan asuakseen siellä. Aiempana haastattelussa kyseinen haastateltava liitti 'asuakseen tulijoihin' määrään *jäädäkseen pidemmäksi aikaa*, mikä antaa lisää tietoa myös suhdekategoriasta *työperusteiset*. Jälkimmäinen ryhmä siis tuntuu tämän käsityksen mukaan oleskelevan Suomessa väliaikaisesti, eikä ole kiinnostunut asettumaan maahan pysyvästi. Näin kategoriaan *työperusteiset* liitetään lisää konnotatiivisia merkityksiä, sen jäsenillä nähdään olevan useita yhteisiä ominaisuuksia ja siten rakennetaan ryhmän yhteisyyttä.

Esimerkissä haastateltava tuo esiin myös kategorioihin liittyviä arvolatauksia. *Suomessa ajatellaan* viittaa yleiseen asenneilmapiiriin ja passiivilause antaa mahdollisuuden jättää ajattelevan tahon epämääräiseksi. Haastateltava kaiuttaa tätä yleisen asenneilmaston ääntä määrittelemällä työ- ja elinkeinotoimiston asiakkaat affektiivisella ilmauksella *luuseriksi*. Haastateltava tuo esiin yleisen asenneilmapiirin ääntä suorilla lainauksilla **nämä ihmiset on kelvollisia tekemän *työtä mutta nämä *ei ja nyt tätä ei voi työllistää*. Haastateltavan mukaan sellaiset kategoriat kuin 'kotouttamislain piiriin kuuluvat' eli 'asuakseen tulleet' ja 'muut, kuin lain piiriin kuuluvat', kuten 'työperusteiset maahanmuuttajat' ovat siis yleisesti tiedettyjä. Lisäksi vaikka kategorisaation perusta on hallinnollinen ja lain määrittelyistä kumpuava, suhtaudutaan kategorioihin haastateltavan mukaan myös sosiaalipsykologisesti määritellen ryhminä. Ryhmillä nähdään siis haastateltavan mukaan olevan muitakin yhteisiä ominaisuuksia, kuin esimerkiksi maahantuloperuste kuten kielitaidottomuus, hyvä työkelpoisuus tai *luuserius*. Haastateltava kuitenkin kiistää nämä ryhmiin liitetyt ominaisuudet asenteellisina ja tuo esiin asenteiden konstruktivisuuden: ne on mahdollista myös purkaa.

4.4 Opiskelijat

Haastattelut käsittelivät suurelta osin työvoimapoliittista kotoutumiskoulutusta. Ei siis liene yllättävää, että maahanmuuttaja-haastattelua lukuun ottamatta kaikissa haastatteluissa esiin nousi useimmin ryhmä 'opiskelijat'. Tässä kontekstissa se oli pääosin tulkittavissa maahanmuuttajaopiskelijoita tarkoittavaksi. 'Opiskelijat' -kategorialle rakentui myös lukuisia alakategorioita.

Kotoutumiskoulutus jakaantuu työvoimapoliittiseen ja rinnasteiseen koulutukseen, ja tämän myötä myös haastateltavien puheessa esiintyy alakategorioita, kuten *rinnasteisessa pyörijät ja työvoimapoliittisen kotoutumiskoulutuksen opiskelijat*. Yksi yleisimmistä kategorisaatioperusteista on luokitella opiskelijoita koulutustaustan perusteella *korkeasti koulutettuihin ja niihin, joilla on heikko koulutustausta*. Oppimismenestykseen perustuvat luokittelut *hitaisiin ja nopeisiin*, jotka limittyivät koulutustaustan ja taitojen mukaan tehtyihin luokitteluihin: *Korkeasti koulutetut* ovat yleensä *nopeita* ja *vähän koulutusta saaneet* sekä *luku- ja kirjoitustaidottomat taas hitaita*. 'Hitaiden' ryhmään kuuluivat myös

alakategoriat *oppimisongelmaiset, terveysongelmaiset ja ihmiset, joilla on neurologisia ongelmia. Korkeasti koulutetut ja luku- ja kirjoitustaidottomat* tulivat myös esiin puhuttaessa koulutuksen opetussuunnitelmasuosituksista ja siitä kumpuavista erityisryhmistä.

Myös näissä ryhmittelyissä on kiinnostavaa millaisia ominaisuuksia ryhmien jäsenille rakentuu. Ryhmä *korkeasti koulutetut* näyttäytyy tietynlaisena, kun siitä puhutaan koulutuskontekstissa, silloin he ovat esimerkiksi *nopeita*. Luultavasti ryhmään 'korkeasti koulutetut' liitettäisiin toisenlaisia mielikuvia, ja sen jäsenet saisivat erilaisia ominaisuuksia, jos puheena olisi vaikkapa työnhaku. Tässä tulee jälleen ilmi siis kategorisaation kontekstin vaikutus ryhmän rakentumiseen ja siihen liittyviin konnotaatioihin.

Konkreettisesti eri opiskeluryhmistä puhutaan esimerkiksi *mun opiskelijoina, kuusi kuukautta opiskelevina ryhminä ja kolme kuukautta opiskelevina ryhminä*. Opiskelijoita ryhmitellään myös *motivoituneisiin ja ei-motivoituneisiin*, joista jälkimmäisen ryhmän alakategorioita ovat *ne, joilla on perhetilanteita, ne, joilla on terveydellisiä tilanteita, ne joilla opiskeleminen on estynyt* sekä *ne, joilla oppiminen on estynyt*. Toisen opettajahaastattelun haastattelusta nousee myös esille heterogeenisten oppimistapojen ja taitojen perusteella tehtyjä ryhmiä, kuten *ne, jotka puhuvat hyvin, mutta joilla on oppimisen ongelmia ja ne, jotka ovat kirjallisesti ja kieliopillisesti lahjakkaita, mutta kielen käyttö kangertelee*.

Kielitaitotavoitteista puhuttaessa puhuttiin ryhmistä, kuten *ne, joilla BI toteutuu yhdeksän kuukauden jälkeen ja ne, joilla lukeminen ja kirjoittaminen ei tule koskaan onnistumaan*. Koulutuksen kohdalla puhuttiin myös *kurssien kertaajista, niistä, jotka eivät etene ja koulutuksessa aina vaan pyörivistä* sekä toisaalta *niistä, jotka jättävät koulutuksen kesken*. Lisäksi koulutuksesta puhuttiin *putkena*, jonka päästä tulee joko *yhteiskuntakelpoista porukkaa, työllistyneitä tai väliinputoajia ja kellumaan jääneitä*. Lisäksi puhuttiin kieli- kulttuuri- ja kansallisuusperustaisista ryhmistä, kuten *venäjänkieliset, somalit, ihmiset idästä*. Muun, kuin työvoimapolitiittisen koulutuksen opiskelijoina tulivat esiin myös *lapset ja nuoret*.

Maahanmuuttajaopiskelijat rinnastettiin myös erilaisiin ryhmiin. Se, mihin muihin ryhmiin ryhmä 'opiskelijat' suhteutetaan piirtääkin ryhmän rajoja eri tilanteissa erilaisiksi:

Esimerkki 15

et sais **mun opiskelijat** opetella opiskella sillai oppia kuulemaan suomalaisia ja sitä juttukaveria mut se ei ilmeisesti sit- se ei niinku *ainakaan ottanu yhtään tuulta alleen ja selitys oli sit se että koska **ne suomalaiset** maksaa siitä kurssista ni ne ei niinku halua mitään tämmöstä ylimäärästä (O2)

Esimerkissä 15 substantiivilauseke *mun opiskelijat* viittaa tiettyihin opiskelijoihin, tiettyyn opiskelijaryhmään, mihin viittaa opettajahaastateltavan käyttämä omistuspronomini *mun*, sekä vertaaminen toisiin opiskelijoihin, jotka eivät ole maahanmuuttajataustaisia. Näihin viitataan appositiorakenteella *ne suomalaiset*. Tässä myös nimetty ryhmä *suomalaiset* on tietty, joka ilmenee appositiorakenteesta ja puheenaiheesta: haastateltava opettaja oli yrittänyt kehittää yhteistyötä konkreettisten opiskeluryhmien välille. Tässä yhteydessä nousevat merkittäviksi myös järjestelmästä kumpuavat käytännöt, jotka asettavat ihmisiä eri ryhmiin. Merkittävää ei ole ainoastaan kansalaisuus tai tausta, maahanmuuttajuus tai suomalaisuus. Ryhmiä erottaa toisistaan myös se, että maahanmuuttajien kotoutumiskoulutus yhteiskunnan tarjoamaa ja kyseisessä oppilaitoksessa olevat suomalaiset opiskelijat taas kustantavat opiskelunsa itse.

Myös esimerkissä 16 ryhmä 'maahanmuuttajat' suhteutuu ryhmään 'kantasuomalaiset':

Esimerkki 16

niin mut ne oli aikasemmin vielä tiukempia nää koska siellä tavallaan oli ne eli ne vanhat työvoimakoulutuksen perinteet ja eikä osattu nähdä tätä niiku tarpeeks **omanlaisenansa** tätä **maahanmuuttajien** koulutusta (M1)

Esimerkissä 16 nimetyn ryhmän *maahanmuuttajat* voi nähdä alakategoriana implisiittiselle ryhmälle 'työvoimapolitiittisen koulutuksen opiskelijat'. Samalla voi ajatella taustalla vaikuttavan suhdekategorian 'työvoimapolitiittisen koulutuksen suomalaiset opiskelijat'. Vaikka sitä ei ole tuotu eksplisiittisesti ilmi puheessa, se tulee esille erityisesti sanassa *omanlainen*. Sananvalinta viittaa siihen, että ryhmä *maahanmuuttajat* on *omanlainen* suhteessa johonkin, tässä tapauksessa kantaväestöstä koostuviin työvoimapolitiittisen koulutuksen opiskelijoihin. Näin

ryhmien välille tunnutaan rakentavan selkeää eroa ja toisaalta ryhmä *maahanmuuttajat* vaikuttaa yhtenäiseltä, koska se on ryhmänä *omanlainen*.

Usein ei ole opiskelijoidenkaan kohdalla täysin yksiselitteistä, miten ryhmä rajautuu. Esimerkissä 17 voi tulkita tarkoitettavan niin ryhmää 'opiskelijat', kuin laajemmin 'maahanmuuttajat yleensä':

Esimerkki 17

H: elikä näkeekö siis jotkut ty- työelämän edustajat ja sitten niinkun jotkut opettajat sen että se pitäis olla enemmänkin kun se B1 ennen kun varsinaisesti pääsee työelämään

TE2: kyllä ja ja jotenkin niinku he he haluaa tai mun *minunkin mielestä *totta kai suomen kielen *taito on tärkeää mutta se ei oo niinku *itseisarvo vaan vaan tota se kieli on kuitenkin ***näille ihmisille** siinä elämässä niin se on aika paljon *väline päästä *eteenpäin elämässään

Esimerkissä puhutaan maahanmuuttajien kielitaitotavoitteista, ja aiempaan on juuri puhuttu nimenomaan työvoimapolitiittisen kotoutumiskoulutuksen kielitaitotavoitteista. Haastateltava tuo appositionrakenteella *nämä ihmiset* esiin ryhmän, joka on aiemmasta tekstikontekstista pääteltävissä maahanmuuttajatarkoitteiseksi. Jää kuitenkin tulkinnalliseksi, mihin appositionilla *näille* viitataan. Se on mahdollista tulkita ainakin kahdella tavalla: kotoutumiskoulutuksen opiskelijoita tarkoittavaksi, johon viittaisi aiempi tekstikonteksti ja puheenaihe: juuri työvoimapolitiittinen kotoutumiskoulutus. Toisaalta on mahdollista tulkita se myös viittaamaan maahanmuuttajiin yleensä niin, että appositio *näille* viittaisi juuri maahanmuuttajiin. Tämä korostaisi tukintaa, että kantaväestön edustajille tietty kielitaito on niin itsestään selvää, että heille se ei ole olennaisin *väline päästä eteenpäin elämässään*.

Kun puhutaan koulutuksesta, johon kaikki maahanmuuttajat eivät automaattisesti osallistu, puhutaan myös 'niistä, jotka hakevat koulutuksiin':

Esimerkki 18

kyllä edelleenkin niin niin yhdelle kurssille voi olla kakssataa **hakijaa** (O1)

Esimerkki 19

me ei edes *nähdä niit **hakijamääriä** ku sinne osotetaan **sellasia jotka ei oikeesti haluiskaan** sen sijaan et me nähtäs oikeesti (TE1)

Esimerkki 20

sitte tietyst ne ATK-järjestelmät jossa me nähtäs et **minkälainen porukka on sitä koulutusta *kysyny ja hakenu** (TE1)

Esimerkki 21

ne täällä ***vello** sit sen omaehtosen ja to- *tai ton rinnasteisen ja tän välillä että (2) et se *ohjaus siihen rinnasteisen ja meidän koulutuksen välille et **ihmiset ei voi puljata ite** sitä nythä **ne puljaa ite** joka paikkaan niin nin tota sitten **ne** oli jonossa ensin moneen paikkaan ja jonot on moninkertasia ja sit **ne** peruuttaa niitä ja sitte opettajat on tyytymättömiä ku luokas ei oookaan **opiskelijoita** (TE1)

Esimerkeissä 18 ja 19 maahanmuuttajataroitteiseksi kategoriaksi nimetään *hakijat*. Esimerkissä 19 myös kuvataan implisiittisesti ryhmän 'hakijat' ominaisuuksia. Ryhmä suhteutuu ryhmään 'sellaiset, jotka koulutukseen eivät halua', joka implisiittisesti kertoo, että "oikeat" 'hakijat' myös aidosti haluavat koulutukseen. Esimerkissä 20 ryhmä rakennetaan yhteisen toiminnan kautta, ryhmään semanttisesti viittaava nimitys *porukka* rakentaa jo osaltaan yhteisyyttä ja tähän liitetään vielä yhdistävä toiminta: he ovat *kysyny ja hakenu* koulutusta. Lisäksi ryhmän homogeenisuuteen viittaa vielä proadjektiivinen *minkälainen*, joka viittaa ryhmäsanaan *porukka* ja antaa ymmärtää, että ryhmä olisi nimenomaan kokonaisuutena joitakin tiettyjä ominaisuuksia kantava. Esimerkissä 21 kategoria 'hakijat' tulee esiin piiloisemmin. Käytännössä aiempaan haastattelussa on tullut ilmi, että koulutukseen haetaan ja tässä esimerkissä hakemista tuntuu kuvaavan verbi *puljata*, joka tosin tuntuu viittaavan affektiivisesti myös negatiiviseen toimintaan. Ryhmää rakennetaan pronomiinilla *ne*, geeneerisellä kategorianimellä *ihmiset* ja toimintaa kuvaavilla negatiivissävytteisillä affektiivisillä verbeillä *puljata* ja *velloa*. Koulutukseen hakeutuvat näyttävät ryhmänä, joka epämääräisesti ja kontrolloimattomasti *velloa* ja *puljaa* eri koulutusmuotojen välillä, sekä toimii järjestelmän näkökulmasta ennakoimattomasti ja epätoivottavasti jonottamalla ensin useaan koulutukseen ja peruuttamalla sitten joitakin koulutuspaikkoja. 'Hakijat'-ryhmä vaikuttaa

homogeeniseltä joukolta, jolla on yhteisiä ei-toivottuja käyttäytymismalleja. Huomion arvoista on sekin, että *ne*-pronomini ei viittaa selvästi mihinkään tekstissä aiemmin mainittuihin yksilöihin, vaan se on pääteltävissä puheen sisällöstä maahanmuuttajia ja tarkemmin koulutukseen hakijoita tarkoittavaksi. *Ne*-pronominin käyttö on nähty tietyissä yhteyksissä, erityisesti silloin, kun se ei viittaa selvästi tiettyihin yksilöihin, homogeenistä ulkoryhmää – ryhmää, johon puhuja ei kuulu – rakentavaksi (Pälli 2003: 123–124).

4.5 Riskiryhmät ja menestyjät

Kaikille aineiston haastatteluissa haastateltaville esitettiin jossain muodossa kysymys, jossa heitä pyydettiin kertomaan, keille kotoutuminen tai tietyn kielitaidon tason saavuttaminen on hankalampaa ja keille helpompaa. Joidenkin haastateltavien kohdalla kysymyksessä pyydettiin erikseen mainitsemaan nimenomaan kotoutumisen riskiryhmiä. Suomen kielen opettajien haastatteluissa taas kysyttiin, ketkä saavuttavat asetetut kielitaitotavoitteet ja keneltä ne jäävät saavuttamatta. Eri muodoissaankin kysymys kuitenkin kannusti haastateltavia luokittelemaan maahanmuuttajia 'riskiryhmiin' ja 'menestyjiin'.

Ministeriöiden virkamiesten ja TE-keskusten asiantuntijoiden haastatteluissa potentiaalisina työllistyjinä ja siinä mielessä kotoutumisen 'menestyjinä' näyttäytyivät *virolaiset, venäläiset, turkkilaiset, turvapaikanhakijoina tulevat nuoret miehet, sellaset, joilla on kuitenkin koulutusta ja on esimerkiksi ammattikoulutus joka on kohtuullisen helposti siirrettävissä tähän yhteiskuntaan ja motivoituneet*. Riskiryhminä tulivat esiin usein *ikääntyneet*, jotka määriteltiin monella tavalla esimerkiksi *päälle viiskymppiset viisvitokset tai ikääntyneet vammaset somalilaiset mummut*. Muita riskiryhmiä olivat *nuoret, luku- ja kirjoitustaidottomat, oikeen korkeesti koulutetut, osa naisista, afrikkalaistaustaiset, pakolaiskulttuurit, sudanilaiset, irakilaiset ja somalit*.

Haastattelukysymykseen reagoitiin eri tavoilla. Osa haastateltavista, joilta kysyttiin kysymys *keille kotoutuminen on hankalaa ja keille helppoa* tarttui käsitteen *kotoutuminen* määrittelyyn.

Esimerkki 22

H: aivan jos **aatellaan** tämmösiä niinku ***riskiryhmiä** kotoutumisen kannalta ja integroitumisen kannalta niin mitkä sä näkisit semmosina ***hankalimpina** kotoutettavina ja sit toisaalta et mitkä on s- sun nähdäkses sellasia jotka on niinku joitten kotoutumispolku on vähän ***vähemmän** kivikoinen [naurahtaa]

TE2: hmm tietysti sitte sekin et **mitä se kotoutuminen tarkoittaa**

H: no mitä sä ajattelet itse tästä

TE2: mä just se voi tarkoittaa aika monen monta asiaa mut tietysti kyllähän varmasti jos ajattelee **luku- ja kirjoitustaidottomia** niin se että jos se tavote on se että et he pystys suomen kielellä toimimaan tässä yhteiskunnassa niin niin se on varmasti kaikista ***vaikeinta** saavuttaa koska koska aikuisena luku- ja kirjoitustaidon oppiminen on ***hirveen** ***hidas** prosessi että et sitte et sä pystysit kirjottamaan ja ja tota ku ***kaikki** toimii niinku pankkiautomaatit ja kaikki mahdolliset toimii niinku sen luetun tiedon//

H: //tää on paperimaa

TE2: ***paperimaa** eli kyl se varmasti on on vaikeinta ***jos** tavoitellaan sellasta mut et sitte en mä tiää ***onnellisuus elämässä niin se on musta** ***toinen asia**

Haastateltava kyseenalaistaa sen haastattelijan tarjoaman oletuksen, että kotoutuminen olisi vakiintunut, itsestään selvä määrite. Kategorisaatio riippuu siitä, mitä kotoutumisella tarkoitetaan, tavoitellaanko elämänhallintaa, onnellisuutta elämässä vai työllistymistä. Myöhempanä haastattelussa kyseinen TE-keskuksen asiantuntija tuokin esiin sen, että myös luku- ja kirjoitustaidoton, ikääntynyt henkilö voi elää onnellista ja mielekästä elämää Suomessa. Jos onnellisuus on siis kriteerinä kotoutumiselle, 'ikäntyneet' ja 'luku- ja kirjoitustaidottomat' eivät välttämättä kuulu 'riskiryhmiin', vaikka ne esimerkissä kategorisoidaankin riskiryhmiiksi.

Tässä kategorisaation alkuperänä on haastattelija. Hän tarjoaa kategorisaatiota riskiryhmiin ja menestyjiin ikään kuin itsestään selvänä, verbin *aatellaan* voi nähdä olevan inklusiivinen, "me kaikki", niin haastateltava, haastattelija kuin kenties muutkin ihmiset ajattelevat riskiryhmiä, eli tätä kategorisaatioperustetta tarjotaan haastateltavalle ikään kuin se olisi itsestään selvästi jaettu. Toisaalta tämän pohjaoletuksen kehyksissä haastattelija kutsuu *mitkä sä näkisit* -ilmauksella nimenomaan haastateltavan yksilöllistä näkemystä siitä, millä perusteella muodostetut ryhmät kuuluvat *riskiryhmien* alle. Tämä yksilöllinen näkemys ja mahdollisuus kyseenalaistaa tarjotut kategorisaatiot ja käsitteet

vahvistuvat vielä reaktiossa haastateltavan ensimmäiseen vastaukseen, jossa hän tuo esiin kotoutumismäärittelyn moninaisuuden. Ilmauksessa *no mitä sä ajattelet itse tästä* esiintyvät *sä* ja *itse*-pronominit korostavat kutsutun mielipiteen henkilökohtaisuutta ja erillisyyttä esimerkiksi haastattelijan tai muiden ihmisten mielipiteisiin. On siis haastateltavan valinta miten hän määritteli kotoutumisen ja millä perusteella muodostettuja ryhmiä hän pitää tässä tapauksessa olennaisena.

Esimerkissä 23 haastateltava ottaa kotoutumisen kriteeriksi työllisyyden ja nostaa esiin kansallisuusperustaisia kategorioita.

Esimerkki 23

H: mitä sä näät tämmösiä niinku riskiryhmiä ketkä kotoutuu huonoiten tai sit toisaalta ketkä kotoutuu parhaiten

M1: (4) [huokaisee] niin miten se kotoutuminen sit on ja mitkä ne *tavoitteet sit on se on kans semmonen semmonen tota monitahoinen tai siinä on monia *määritelmiä mut jos et ihan tämmöstä niinku kovaa faktaa kattoo niinku tällasta *työllistymistä ja tällast nin meillähän on ihan selvästi näkyvissä et on **siel on tietyt niinku kansallisuudet jot- jotka on ongelmallisempiä ku toiset** et kyllähän ne on nää **virolaiset venäläiset** nyt selkeesti tilastojen mukaan työllistyy paljon nopeemmin ku ku **meijän afrikkalaistaustaiset** tai sit just nää **pakolais- pakolaiskulttuurit** *monet et tota esimerkiks **irakilaisilla** on korkee **somaleilla** on korkee (2) mitä siellä nyt oli *sudan siel on niinku tämmösiä yksittäisiä mut et sit siellä voi olla selittäviä tekijöitä myös kovin monta **et ei niinku semmosiakaan johtopäätöksii voi vetää et se on niinku kulttuurinen kysymys** tai joku vaan et siellä on tietysti ihan asennekysymys työnantajien kohdalla kyl varmaan se on edelleenkin et *pätee **mitä mustempi** sitä sitä enemmän niitä ennakkoluuloja kuitenkin on ja sitten tietysti on tää et niinku et jos ajatellaan **meijän pakolaisporukkaa** niinku meillä on ollu tää humanitaariset perusteet siinä siinä niinku sisäänotossa niin ei voi millää olettaa et ne on niinku sitä kaikista työkykyisintä porukkaa että nyt varmaan kun **turvapaikkahakijoina tulee paljon nuoria nuoria miehiä** niin siellä on sit taas varmaan hyvää niinku t-työvoimaa niinku tulossa jotenkin [naurahtaa] myös jotka saattas päästä niinku sit työ- työmarkkinoille taas nopeemmin kun kun tota **ikääntyneet vammaset somalilaiset mummut** tai **jotkut joita on otettu niinku tota kiintiöpakolaisina** että mut et siel on varmaan hirveen paljon tällasii selittäviä tekijöitä sit näillä näillä kanssa

Aluksi myös tämä haastateltava kiistää sen, että kotoutuminen olisi käsitteenä itsestään selvä. Hän kuitenkin valitsee määritelmäksi työllistymisen ja valitsee kategorisoinnissa nojata työllisyytilastoihin. Potentiaalisina työllistyjinä tai kotoutumisen 'menestyjinä' näyttäytyivät *virolaiset*, *venäläiset* ja riskiryhminä *tietyt*

kansallisuudet ja *pakolaiskulttuurit* joiden alakategorioina haastateltava tuo esiin *afrikkalaistaustaiset*, *irakilaiset* ja *sudanilaiset*. Koska työllisyystilastoissa on mitä ilmeisimmin käytetty ihmisen kansallisuutta tai lähtömaata tilastoinnin perusteena, kumpuaa myös haastateltavan tekemä kategorisaatio niistä. Haastateltava myös rakentaa omistuspronominilla *meillä* me-ryhmää. Tämä vahvistaa sitä, että kyse ei ole ainoastaan tilastoja tuottavan instituution äänestä, vaan myös hänen omasta kategorisaatiostaan osana *meitä*. Lisäksi haastateltava vahvistaa kategorisaatiota modaalilla adverbillä *ihan selvästi*. Näin haastateltava perustelee kategorisaatiotaan, kansallisuuksien työllistymisluvut ovat ”kovaa faktaa”.

Tilastoinnin luokittelujen perusteet voitaisiin kuitenkin myös kyseenalaistaa. Missä määrin on relevanttia tarkastella juuri eri kansallisuuksien työllistymistä ja vertailla niitä keskenään? Haastateltava avaakin kysymystä hieman pohtimalla työllistymislukujen syitä ja kiistää, että esimerkiksi kulttuuri olisi selittävänä tekijänä tiettyjen ryhmien alhaiselle työttömyydelle. Sen sijaan hän tuo esiin työnantajien asenteet ja pakolaistaustaan liittyvän heikon työkyvyn heikon työllistymisen aiheuttajana. Työnantajien asenteita ja ennakkoluuloja pohtiessa haastateltava mainitsee jälleen yhden luokitteluperusteen: ihonvärin. Asenteista puhuessa se näyttää relevanttina ominaisuutena kategorisaation perustaksi, ihonvärin tummuusaste korreloi haastateltavan mukaan asenteiden jyrkkyyden kanssa. Tässä onkin kiinnostavaa mahdollisesti rassistisen puheen kaiuttaminen. Rasismipuheessa tunnutaan pitävän ihonväriä usein esillä. Onkin huomattavaa, että ihonväriin perustuva luokittelu on tässä yksittäinen tapaus koko aineistossa.

Lisäksi haastateltava erottaa toisistaan *turvapaikanhakijoina tulleet nuoret miehet* ja *kiintiöpakolaisina tulleet* sekä *ikääntyneet vammaset somalilaiset mummut*. Ensimmäinen ryhmä on potentiaalista työvoimaa ja jälkimmäiset eivät. Työllistymisen ja kotoutumisen kannalta olennaisena kategorisaatioperusteena näyttää myös maahantulostatus: turvapaikanhakijuus tai kiintiöpakolaisuus. Lisäksi haastateltava nostaa esiin ikään ja sukupuoleen perustuvat kategorisaatiot. Pääsanaan liittyvät tarkenteet tuntuvatkin rajaavan ryhmiä *miehet* ja *mummut* yhä tarkemmiksi. Samalla tarkenteet tuntuvat polarisoivan ryhmiä kauemmaksi toisistaan. Hyviä työntekijöitä ovat nimenomaan iältään nuoret miehet ja heikompi työkyky taas iältään vanhoilla naisilla, joilla lisäksi on tietty kansalaisuus ja jokin vamma.

Kategorisaatioperusteiden ja myös modaalisuuden näkökulmasta on kiinnostava myös toisen ministeriön virkamiehen puhe vastaavan kysymyksen kohdalla.

Esimerkki 24

H: miten itse näet niinku kotoutumisen kannalta mitä pidät sellasina riskiryhminä esimerkiksi kotoutumisprosessissa tai sellasia jotka on sellasia potentiaalisia niinku joille se ei ole niin kivinen se koulutuspolku

M2: **no riskiryhmiä on tietysti nuoret** ja sit osa naisista että että tuota **nuoret jotka ei perusopetuksessa saavuta vielä sellasta kieli ja osaamisen tasoa** et heijän **kyl** päättyy se ura siihen he ei vaan pääse sinne ammatilliseen koulutukseen ja se on musta kauhea aikapommi tulevaisuutta silmällä pitäen **aivan** niinku riippumatta kansalaisuudesta taustasta ja muusta – ja sit on **tietysti ikääntyneet ikääntyneetkin** voi ajatella vähän laajemmin että ei ei pitäis puhua et sä kun oot kuuskytviis täyttäny nii sä et enää **vaan *kyllä** kyllä kun ensinnäkin ikäännytään vähän eri lailla eri kulttuureissa ja kyllä semmosen päälle viiskymppisen viisvitosen niinku mahdollisuudet oppii kieltä ja työllistyä niin on ne **kyl** aika pienet

H: siinä on vielä kaikki semmoset teknologiset muutokset ja muut mitkä painaa vielä siellä vaakakupissa

M2: että että näiden kylhän me kauheen vahvasti tavoitellaan sitä työmarkkinakelpoisuutta ja työhön pääsyä joka on joka mun mielestä ihan oikeasti pitääkin olla olla tavoitteena mutta että samalla pitää huomioida se että muitakin kotoutumisen väyliä pitäisi sitten olla kun ne työmarkkinat koska näist ainakin **osa naisista** ja nämä **ikäntyneemmät ihmiset** niin heistä ei sitten **kyllä** ole sinne pitäis vähän muilla tavoitteilla saada sitä elämää hallintaan näille ihmisille täs uudes yhteiskunnassa

Tässä esimerkissä, kuten edellisissäkin, haastattelija kutsuu kysymyksessään esiin erilaisia ryhmiä monikkomuotoisena *riskiryhmiä*-ilmauksella. Haastattelija tarjoaa siis jo oletuksena ajatusta, että eri ihmisryhmät ovat relevantti puheenaihe kyseisessä yhteydessä: että esimerkiksi tietyn ominaisuuden omaavat ihmiset muodostavat kotoutumismielessä yhtenäisen (riski)ryhmän. Haastateltava ei kiistä luokittelun tarpeellisuutta, vaan tuottaa tiettyjen ominaisuuksien perusteella ryhmiä, jotka näkee kotoutumisen kannalta ongelmallisina. Myös tässä esimerkissä ikä nousee esiin relevanttina kategorisaatioperusteena riskiryhmistä puhuttaessa. Ensimmäisenä tulevat esiin *nuoret*. Ikäkatteoria esiintyy yhdessä kategorian *osa naisista* kanssa, mikä saa nuoret näyttämään ensin yhtenäiseltä ryhmältä. Kategoriaa 'naiset' on

rajattu kvanttorimaisella *osa*-sanalla, mitä ei ole tehty nuorten kohdalla, joten näyttää siltä, että nuorista kaikki ovat kotoutumisen riskiryhmässä. Seuraava relatiivilause *nuoret jotka ei perusopetuksessa saavuta vielä sellasta kieli ja osaamisen tasoa* on kuitenkin tulkittava restriktiiviseksi ja siten rajaavan myös edellisen *osa*-sanan tapaan laajemmasta nuorten kategoriasta vain tietyn osan riskiryhmään kuuluviksi. Restriktiivisellä relatiivilauseella rakennetaan tässä ryhmää, joka ei välttämättä ole ennalta tunnettu, mutta on tilanteen ja puheenaiheen kannalta tarpeellinen.

Tälle ryhmälle esimerkissä rakennetaan edelleen yhteisyyttä ennustamalla heille samankaltaista tulevaisuutta: ei pääsyä ammatilliseen koulutukseen. Lisäksi kategorian relevanttiutta muihin mahdollisiin kategorioihin verraten korostetaan affektiivisella ilmauksella *se on musta kauhea aikapommi tulevaisuutta silmällä pitäen aivan niinku riippumatta kansalaisuudesta taustasta ja muusta*. Riskiominaisuuksia siis ovat nuori ikä yhdistettynä riittämättömään kielitaitoon, ei joku muu ominaisuus esimerkiksi *kansalaisuus* tai *tausta*. Tarkennuksesta voi kuulla kaikuvan toisenlaisen, kansallisuusperustaisen kategorisoinnin mahdollisuuden. Tietyt kansallisuudet tai esimerkiksi pakolaisuus on nähty maahanmuuttokeskusteluissa ongelmallisina (esim. esimerkki 23). Tässä haastateltava tuntuu ikään kuin kaiuttavan tätä keskustelua ja kiistää näiden ominaisuuksien ja sitä kautta kategorioiden olennaisuuden puheena olevan asian kannalta.

Myöhempänä saman riskiryhmäkysymyksen vastauksessa haastateltava nimeää vielä ikäryhmistä *ikäntyneet*. Haastateltava jatkaa määrittelemällä ryhmän rajoja puheena olevaan aiheeseen sopiviksi. Hän tuo ensiksikin esiin sen, että *eri kulttuureissa ikäännyttään vähän eri tavalla* minkä voi tulkita mielestäni muiden merkitysten ohella kommentiksi siitä, että kategorian 'ikäntyneet' rajoihin ja sitä kautta henkilön työllistymiseen vaikuttaa myös kulttuurikonteksti. Vaikka henkilö ei esimerkiksi suomalaisittain olisi ikäännytynyt, saattaa hänen työ- ja opiskelumotivaationsa olla heikko, jos hän oman kulttuuritaustansa perusteella näkee itsensä ikäänntyneenä ja jo työvelvollisuutensa suorittaneena.

Toiseksi haastateltava kääntää kategorisaation perusteet ikään kuin ympäri mainitsemalla että *kyllä semmosen päälle viiskymppisen viisvitosen niinku mahdollisuudet oppii kieltä ja työllistyä niin on ne kyl aika pienet*. Puheena olevan asian, kotoutumisen ja sen riskiryhmien, kannalta relevantteja ovat haastateltavan näkökulmasta työllistyminen ja kielitaito. Ne henkilöt, joilla näiden saavuttaminen

on oletetusti epätodennäköistä, voidaan kategorisoida ikääntyneisiin, vaikka toisessa yhteydessä he eivät ehkä samaan luokkaan kuuluisikaan. Näin ajatellen ikä, ainakaan juuri jokin tietty ikä, ei siis olekaan tässä yhteydessä kategorian 'ikäntyneet' olennaisin tai ainakaan ainoa ominaisuus. 'Ikääntyneet' on pikemminkin ryhmä, jonka jäsenillä on tiettyjä yhteisiä psykofyysisiä ominaisuuksia: suhteellisen korkean iän lisäksi – joka tosin on tulkinnallinen – tunne ikääntyneiden ryhmään kuulumisesta tai jostain syystä heikot mahdollisuudet oppia kieltä ja työllistyä. Tässä realisoituu selvästi kategorisaation diskursiivisuus. Ryhmää 'ikäntyneet' käytetään tarpeen mukaan laajana kategoriana, joka kattaa sisäänsä sellaisetkin henkilöt, jotka siihen eivät välttämättä ainakaan suomalaisen kulttuurin mukaan kuuluisi.

Vaikka haastattelija kutsuu kysymyksessä luokittelemaan myös niitä ryhmiä, joille *se ei ole niin kivinen se kotoutumispolku*, ei haastateltava ota tähän kantaa vaan pitäytyy riskiryhmien luokittelussa. Tämä osaltaan kertoo kenties maahanmuuttokeskustelun ongelmakeskeisyydestä. Menestystarinat unohdetaan ja usein keskitytään kehittämistä kaipaaviin seikkoihin ja ongelmatapauksiin.

Haastateltava vahvistaa näkemyksiään modaalilla *tietysti*-adverbeilla (*no riskiryhmiä on tietysti nuoret; tietysti ikääntyneet ikääntyneetkin voi ajatella vähän laajemmin*), *kyllä*-sävyartikkelilla (*heijän kyl päättyy se ura siihen; kyllä semmosen päälle viiskymppisen viisvitosen niinku mahdollisuudet oppii kieltä ja työllistyä niin on ne kyl aika pienet*) sekä kokonaisvaltaisuuteen viittaavalla *aivan*-adverbilla (*aivan niinku riippumatta kansalaisuudesta*). Toisaalta haastattelija myös tuo *musta* -adverbiaalilla esiin, että kyse on ainakin osittain nimenomaan hänen mielipiteestään (*se on musta kauhea aikapommi*). Modaalisen varmuuden ja ehdottomuuden ilmauksista rakentuu kuva melko kärkevästä ja vahvoista näkemyksistä, joista toisaalta haastateltava myös ottaa henkilökohtaisina mielipiteinään vastuun kannanotoistaan. Voi tosin olettaa, että ministeriön virkamiehenä ja oman alansa asiantuntijana haastateltavan henkilökohtaisilla mielipiteillä on enemmän painoarvoa esimerkiksi päätöksenteossa, kuin vaikkapa satunnaisen kansalaisen kannoilla.

Yhtäältä kategorisaation perusteet voidaan kyseenalaistaa, kiistää, kumota ja niitä voidaan tarkentaa. Haastateltavat kenties kokivat, että riskiryhmistä puhuttaessa haastattelijoiden tarjoamat kategorisaatioperusteet sisälsivät esioletuksen siitä, että tiettyjen, mahdollisesti ulkoisten seikkojen perusteella voidaan kategorisoida ihmiset hyviin kotoutujiin tai huonoihin kotoutujiin. Toisaalta koko kotoutumisen käsite kyseenalaistettiin sellaisena, jossa onnistumista voi yksiselitteisesti mitata. Myös

kategorisaation perusteet vaihtelivat. Ministeriöiden virkamiehet nojasivat tilastoissa esiintyviin valmiisiin luokitteluperusteisiin, kuten kansallisuuksiin sekä erityisesti ikä- ja sukupuolikategorioihin. Kuitenkin myös yksilölliset psykologiset ominaisuudet tai asenteet nousivat esille tärkeinä ominaisuuksina. Olemassa olevat vakiintuneet kategoriat eivät aina olleet käyttökelpoisia.

Opettajilta kysyttiin kotoutumisen riskiryhmien sijaan *ketkä saavuttavat asetetut kielitaitotavoitteet ja keiltä ne mahdollisesti jäävät saavuttamatta*. Toinen haastateltavista opettajista sivuutti sosiaalisen kategorisoinnin kokonaan ja tarttui kielitaitotavoitteiden yksilöllisyyteen. Sen sijaan, että olisi tärkeää kysyä ketkä saavuttavat asetetut tavoitteet, olisi ihmisille pyrittävä antamaan heidän yksilöllisten tavoitteidensa mukaista koulutusta:

Esimerkki 25

nimenomaan meidän pitäis vaan kyetä luomaan semmosia semmosia niinkun toimintatapoja et ne ois joustavia et voitais tehdä sen mukaan **mitä kukin tarvitsee** tietysti **ihmisten kielelliset tarpeet kielitaidolliset tarpeet on ihan erilaisia** ammatista ja taustasta riippuen et nimenomaan ehkä just se **henkilökohtastaminen on siinä se se mihin pitäis päästä** (O1)

Luokittelun välttämistä tukee myös yleisen *ihmiset*-kategorian käyttö, vaikka mitä ilmeisimmin tarkoitetaan suomen kieltä opiskelevia maahanmuuttajia. Samalla näkemystä ryhmän heterogeenisuudesta ja yksilöiden erilaisista tarpeista korostetaan modaalisella adverbillä *tietysti* ja intensiteettipartikkelilla *ihan*.

Toinen haastateltavista opettajista kiisti myös osan kysymyksestä ja painotti, että kaikilla opiskelijoilla on resurssit saavuttaa kielitaitotavoitteet, mutta toi pian kuitenkin esiin seikkoja, jotka saattavat vaikeuttaa tavoitteiden saavuttamista.

Esimerkki 26

H:joo okei no siis onks niissä paljo eroja – – tai minkälaiset ihmiset sa- niinku *saavuttaa ne – – tavoitteet tai ja ketkä ei sitte ehkä saavuta

O2:no kyllä mun m- en mä niinku hirveesti näkis semmos- ketkä *ei saavuta niinku et **opiskelijat on hirveen motivoituneita** suuri osa toki aina niinku **on poikkeuksia** *on **terveydellisiä tilanteita** ja *on **perhetilanteita** että niinku se ***opiskeleminen on ihan täysi estyny** mutta niinku ja ***oppiminen**

on sinä- sinänsä sitte estyny myös mut et kyllä mun mielestä niinku **kaikilla nyt on ainaki *resurssit tavottaa** se kieli- kielitaidollinenki tavote

Ensiksi haastateltava nimeää korkean motivaation luokan *opiskelijat* ominaisuudeksi. *Motivoituneet opiskelijat* ovat siis kielitaitotavoitteiden saavuttamisen kannalta potentiaalisia menestyjiä. Haastateltava korostaa motivaatiota affektiivisella intensiteettimääritteellä *hirveen*, mutta lieventää kategorisaation totaalisuutta kvanttorilla *suuri osa*. Haastateltava tuo esiin myös opiskelua hankaloittavia tilanteita käyttämällä nollapersoonaa: *O:lla on terveydellisiä tilanteita jne*. Kenties haastateltava haluaa nollapersoonaa käyttämällä välttää kategorisaatiota riskiryhmiin tai epäpotentiaalsiin. Hän ei siis tuo ilmi kenellä terveydellisiä tilanteita on. Haastateltavan esiin tuomat opiskelua hankaloittavat tilanteet kuitenkin implisiittisesti rakentavat myös ryhmiä kuten 'terveysvaikeuksiset' ja 'hankalassa perhetilanteessa olevat'.

Myös maahanmuuttajahaastateltava tuo esiin tiettyjen ulkoisten ominaisuuksien perusteella tehtävien kategorisaatioiden lisäksi ihmisen psykologisia ominaisuuksia puhuttaessa riskiryhmistä ja menestyjistä. Vaikka haastateltava ensin tuo esiin ulkoisia perusteita, kuten kansallisuuden ja kielen oppimisen vaikeuden ja kulttuuripiirteet (kotona oloon tottuminen), jotka hankaloittavat kotoutumista, hän myös korostaa ihmisen sisäisiä ominaisuuksia, kuten motivaatiota menestyksen edellytyksenä.

Esimerkki 27

H: nii osaatko sä sanoa – – et minkälaisille ihmisille se on helpompaa tää suomessa oleminen tai tänne sopeutuminen tai minkälaisille vaikeempaa

MM: ee (1) joo minä en haluaisi kyllä niinku kertoa mitän niinku (1) yhestä mä en haluaisi kertoa mitän pah- niinkun *pahaa niinkun kenestäkään mutta mä tie- mä olen huomannut että **joskus riippuu kansallisuudesta** valitettavasti niinkun monille voi olla että **kieli on niinkun vaikea oppia** tai voi olla että (1) että **he ovat niinkun tottuneita esi- ee varsinkin naiset ovat tottuneita vain niinku olemaan kotona** ihan ilman tekemistä vaikkei ole niinkun tyytyväistä oloa ee en minä tiedä sitten kenelle voisi olla vaikeempaa mutta *yks asia on selvä että ee tämä hyvä apu hyvä apu alussa mut ja siis *täälläkin on tämä nää projektit – – ovat myös niinku hyvä tapa niinkun verkostoitua mutta siis ee yks pieni as- yks pieni prosentti myös riippuu niinkun **ihmisestä** että miten hyvin tai miten nopeasti hän haluaa vaikka sopeutua tai tai *integroitua niinkun elämään suomessa mutta (2) mutta tosi vaikee minä en tiedä vain että että pelkkä sitä että # auttaisi koska

*moni moni haluaa **moni haluaa kyllä saada työpaikkan** moni oppii kieltä hyvin mutta moni ei *saa sitä työpaikkaa eikä saa vieläkään sitä mahdollisuutta niinkun elää normaalielämää minä vain en tiedä mistä se riippuu [joo] ehkä minulla oli hyvä onnea tai en tiedä että (1) mutta mä tiedän että ehkä ei *onnesta kuitenkin ei onnestakaan riipu

H:joo että kyllä omasta aktiivisuudesta myös ja semmosta omasta yrittämisestä tarkotatko sitä

MM:mhm joo joo on pakko kyllä aina yrittää vaikka ei alussa niinkun alussa voi olla vaikeaa joo tosi vaikeaa mutta on hyvä hyvä tehdä saada aina kontakteja ihan mitä vaan

H:mm niinpä

MM:joo kontakteja ja verkostoja ihmisiä jotka tunne siis ihan lopultakin tulee aina jotain hyvää

Esimerkissä haastateltava tuo esiin myös sen, että aina työllistyminen – tässäkin se nähdään kotoutumisen mittarina – ei ole riippuvainen maahanmuuttajan ulkoisista ominaisuuksista tai motivaatiosta. Moni haluaisi tehdä töitä. Haastateltava tuokin sattuman ja onnen esiin mahdollisena työllistymisen edellytyksenä. Näin hän osaltaan kiistää sen, että ylipäänsä maahanmuuttajien asettaminen eri riski- tai menestyjäryhmiin jonkin ominaisuuden perusteella olisi relevanttia tämän kysymyksen kohdalla. Hän kuitenkin lopulta kiistää ajatuksen pelkästä hyvästä onnesta työllistymisen selittäjänä ja päätyy haastattelijan tuella korostamaan omaa yritteliäisyyttä ja kontaktien tärkeyttä, joista *lopultakin tulee aina jotain hyvää*.

5 ASEMOINNIT

5.1 Kantaväestöä edustavien haastateltavien maahanmuuttajille rakentamat osallistujaroolit

5.1.1 Avun tarvitsijat

Analyysin raportointi jakaantuu tulkintani perusteella aineistosta esiin nouseviin osallistujaroleihin. Käsittelen kantaväestöä edustavien haastateltavien puheessa rakentuvia osallistujaroleja ja maahanmuuttajanhaastateltavan puheessa rakentuvia osallistujaroleja erikseen erillisissä alaluvuissa. Jokaisen osallistujaroolityypin alla käsittelen niitä erilaisia variaatioita, joita aineistossa tulee siitä esille. Ensimmäinen osallistujaroolityyppi on ”Avun tarvitsijat.

Avun tarvitsijan osallistujarooli tulee esiin useissa haastatteluissa. Tässä subjekti-asemassa maahanmuuttaja on avun ja tuen tarvitsija ja koulutusjärjestelmän tehtävä on niitä tarjota. Aina apua ja tukea ei kuitenkaan pystytä tarjoamaan, jolloin maahanmuuttaja saattaa saada toimimattoman järjestelmän uhrin osallistujarooliin. Autettavan osallistujarooli on passiivinen, merkityksen tasolla *autettavana* olo on passiivista.

Esimerkki 28

et nimenomaan sit just nää tulee jäljessä nää tämmöset niinku erilaisuuden niinku han- hantteeraminen jotenkin miten miten tota noin pystytään **auttaan semmosii jotka ei mee ihan siinä suuressa virrassa**(M1)

Esimerkki 29

ja ihan tää ammatin ammatinvalinta ja urasuunnittelu se on kuitenkin niin olennainen osa tätä et jos pelkkää kielikoulutusta annetaan ja unohdetaan se niin se **ei kyllä hirveesti niinku auta sitä ihmistä** sit (M1)

Esimerkeissä 28 restriktiivisellä relatiivilauseella rajattu maahanmuuttajien alakategoria *semmoset, jotka ei mee ihan siinä suuressa virrassa* ja esimerkissä 29 geneerinen *se ihminen* viittaavat maahanmuuttajiin ja ovat auttaa-verbille semanttisessa HYÖTYJÄN roolissa. Erityisesti esimerkissä 29 tulee implisiittisesti

ilmi, että auttaminen olisi kotoutumiskoulutuksen tavoite: *jos*-konjunktion aloittamalla ehtolauseella määritellään seikat, jotka estävät tavoitteen saavuttamista. Esimerkissä 30 maahanmuuttajat ovat tukemisen tarpeessa olevia, tukemisen potentiaalisia HYÖTYJIÄ.

Esimerkki 30

mikä tällä hetkellä puuttuu niistä ammatillisista koulutuksista niin on se että et siellä pitäs *sisällä olla *vielä **maahanmuuttajille suomen kielen opetusta ja ja niinku muutenki semmosta niinku *tukea** siihen oppimaan oppimista (TE2)

Semanttisesti tukemisen voi ajatella olevan myös tietynlaista auttamista.

Auttamisen tarpeeseen ja passiivisuuteen viittaa myös seuraavan esimerkin *ei anneta pudota*:

Esimerkki 31

me varmistetaan että sen putken päästä **tulee työmarkkina- ja yhteiskuntakelpoista porukkaa** näin niinku kärj- kärjistys eihän nyt kaikista kantaväestöönkään kuuluvista tuu mut et että *ei anneta sen katketa sen ketjun **eikä anneta näiden lasten ja nuorten pudota sieltä** (M2)

Me asettuu esimerkissä aktiivisen auttajan, kiinni pitäjän ja varmistajan osallistujarooliin, semanttiseen AGENTIIVIN rooliin. Maahanmuuttajatarkoitteisille *lapsille ja nuorille* jää passiivinen osallistujarooli. Jos heitä ei auta pysymään *putkessa*, he putoavat. Maahanmuuttajia tarkoittava *työmarkkina ja yhteiskuntakelpoinen porukka* on niin ikään AGENTIIVIN roolissa suhteessa tulla-verbisiin. Kuitenkin autettavana oloa ja passiivisuutta korostaa se, että koko maahanmuuttajien toimintaa kuvaava lauseke *että sen putken päästä tulee työmarkkina- ja yhteiskuntakelpoista porukkaa* on KOHTEENA *varmistaa*-verbille. Seuraavaksi maahanmuuttajatarkoitteinen *lapset ja nuoret* on myös toiminnan KOHTEEN semanttisessa roolissa, heidän *ei anneta pudota*. Putoamisen seuraukset on esimerkissä määritelty: jos putkesta putoaa, ei ehkä ole enää *työmarkkina- ja yhteiskuntakelpoinen*, siksi maahanmuuttajat tarvitsevat apua ja tukea.

Auttavan subjektiaseman lisäksi esimerkissä tulee ilmi kontrolloitavan subjektiasema. Se tulee ilmi erityisesti suhteessa *meidän* subjektiasemaan, joka on

kontrolloiva: se *varmistaa* ja *ei anna*. Maahanmuuttajat *tulee putken päästä* ja tätä toimintaa *varmistetaan*, eli kontrolloidaan. Myös kielto *ei anneta pudota* viittaa modaalisesti mahdollisuuteen **antaa pudota*. Tässäkin *me* kontrolloi maahanmuuttajaryhmän toimintaa, putoaminen riippuu erityisesti *meidän* toiminnasta, siitä annetaanko putoamiselle mahdollisuus tapahtua vai ei.

Kontrolloivaan auttamiseen viittaa myös esimerkki 32:

Esimerkki 32

sitähän **me nyt yritetään** sit täl meidän projektilla **et ihmiset menis alkuvaiheen mm niinkun jonkunlaisen testauksen jälkeen hakeutusivat** ja sillo meidän pitäs se rinnasteinenki saada johonki järjestelmään jossa tota sitte niinku öö **sitten katottas et ihmiset löytää itesellensä tärkeemmän ja o-oikeemman kurssin** (TE2)

Kiinnostava tässäkin esimerkissä on maahanmuuttajien toimintaa kuvaavien lausekkeiden suhde *meidän* toimintaa kuvaaviin verbeihin. *Me* on verbien *yrittää-* ja *katsoa-*verbien AGENTIIVINA, kun yrittämisen toivottu tulos on lauseke, joka kuvaa maahanmuuttajien, *ihmisten*, toivottua toimintaa, hakeutumista koulutukseen alkuvaiheen testauksen jälkeen. Maahanmuuttajien toiminta, oikean kurssin löytäminen taas on *katsoa-*verbin KOHDE. Tavoitteena on, että maahanmuuttaja *löytää itsellensä tärkeemmän ja oikeemman kurssin*. Tähän kuitenkin tunnutaan tarvitsevan projektia, auttavaa ja *katsovaa* järjestelmää, *meitä*. *Me* on tässä siis edelleen kontrolloiva ja *katsoo*, että maahanmuuttajia tarkoittavat *ihmiset löytää* sopivimman kurssin. Näin maahanmuuttajille tarjoutuu jälleen melko epäitsenäisen ja kontrollin tarpeessa olevan rooli. Vaikka maahanmuuttajat ovat lausekkeissa *mennä- hakeutua-* ja *löytää-*verbien AGENTIIVEINA, on tämän tekemisen auttajana aina *me*. Maahanmuuttajien itsenäisyyteen ei ikään kuin luoteta. Maahanmuuttaja ei tunnu tässä osallistujaroolissa tietävän mikä kurssi on hänelle sopiva ja tarvitsee siis apua, testausta ja kontrollia.

Autettavan ja jopa pelastettavan uhrin osallistujarooli tarjoutuu vahvasti myös seuraavassa esimerkissä, jossa puhuja asettaa itsensä esitaistelijan ja maahanmuuttajien puolesta toimivan sankarin osallistujarooliin:

Esimerkki 33

no siis mitäänhän semmosia tukitoimia meillä ylipäänsä ei oo että mä oon *kerran järjestäny *omalle ryhmälle ku **mulla oli semmonen aika siis tosi hitaasti etenevä suomi ykkönen missä oli aika useella semmosia lukemisen ongelmia** et mä pyysin sit meidän erityisopettajaa joka opettaa niinku ABC –kurssia ni yheks päiväksi sinne kurssille siis seki palkka älä kysy mistä se tuli [naurua] **\$jotenki kauheella kierolla tavalla\$ saatiin taisteltua** mut sillai et oltiin *molemmat siellä tunnilla ja sitte niinku et et et niinku *vähän sitä että onko nyt kysymys ihan jostain niinku sellasesta oppimisen ongelmasta mille ei oikeesti voi mitään vaan onko kysymys harjotuksen puutteesta tai mitä eihän se nyt hirveesti selvinny mutta mulle oli jo kiva se tuki että tiesi että **voi *jotain tehdä ja niille ihmisille** varmaan se että et ees ***yritettiin auttaa** niitä jotenkin (O2)

Tässä *me*-pronominilla viitataan tahoon, jota haastateltava edustaa, mutta toisaalta, jota vastaan hän toimii. Vaikka *meillä* ei ole tukitoimia, haastateltava osoittaa, kuinka hän itse järjestää tukea. *Me*, eli opettajahaastateltavan edustama organisaatio, on jopa vastustaja ja vihollinen, jota vastaan pitää taistella *kauheella kierolla tavalla*. Maahanmuuttajien subjektiasema on tässä taas hyvin passiivinen: he ovat oppimisen ongelmaisia, joiden puolesta on taisteltava systeemiä vastaan. Joita *yritettiin auttaa*.

5.1.2 Uhrin

Maahanmuuttajista puhutaan myös uhreina ja potentiaalisina uhreina. Haastattelussa puhutaan paljon kotoutumiskoulutuksen ongelmista. Jo haastattelun lähtökohta siis osaltaan kutsuu myös maahanmuuttajia uhrin asemaan. Kun koulutuksessa on jotain, mikä ei toimi tai ole tarkoituksenmukaista, koulutuksen kohteet kärsivät. Uhriutta on monen tasoista.

Esimerkki 34

siinä mielessä just että että tota se ryhmälähtöisyys mikä siinä on ollu niin jos se poistuu niin sit poistuu aika paljon koska koska tota niin kuitenkin niin tavallaan nää on kaikki ainakin meillä meillä siis on niin pitkä semmonen erit- niinku erityisryhmätraditio ja pakolaistraditio ja tämmönen että tota ja heikompi opiskelijoita aika paljon että tota **jos ryhmäkoot kasvaa niin ne kärsii siinä ehkä eniten** (O1)

Esimerkissä 34 uhrius on potentiaalista. Uhka on määritelty ehtolauseella *jos ryhmäkoot kasvaa*. Potentiaalinen uhrius kumpuaa tästä uhasta. *Erityisryhmät* voivat siis joutua ryhmäkokojen kasvamisen uhreiksi. Uhriutta korostaa mentaalinen prosessi *kärsiä*. Maahanmuuttajat ovat *kärsiä* -verbin KOKIJOITA.

Esimerkissä 35 *se porukka* eli *hitaan putken* opiskelijat ovat työelämäjakson puuttumisen uhreja.

Esimerkki 35

no esimerkiks meille kävi just sillä tavalla et oli oli niinkun tämmönen hidas putki josta sitten vaan yhtäkkiä syystä tai toisesta niin **puuttu työelämäjakso** ja se oli hirveen sääli koska (naurahtaa) **koska sille porukalle niin ois käynyt tosi hyvin** siis niiden niiden ois **pitänyt niinku päästä jatkamaan** (O1)

Sinänsä uhrius ei tässä tarkoita, että ihmiselle tapahtuisi ilmeisesti jotain paha. Tässä uhrius on implisiittisempää. Maahanmuuttajille olisi voinut käydä *tosi hyvin*, mutta työelämäjakson puuttuminen aiheutti sen, että ainakaan tämä *tosi hyvä* ei tapahtunut. Uhrin subjektiasema korostuukin pikemminkin tapahtumaa kommentoivissa ilmauksissa. Affektisella ilmauksella *se oli hirveen sääli* korostetaan tapahtuman negatiivisuutta. Työelämäjakson puuttuminen koskettaa erityisesti maahanmuuttajia, joten voi ajatella, että säälin tunne kohdistuu nimenomaan näihin henkilöihin, vaikka kielipöytäliikettä *sääli* liittyykin tapahtumaan: työelämäjakson puuttumiseen. Lisäksi maahanmuuttajia kohdanneen tapahtuman epäoikeudenmukaisuus tulee esiin modaalisisessa verbissä *pitää* ja siihen liittyvässä konditionaalisessa verbimuodossa *ois*. Välttämättömyyttä ilmaiseva *pitää* -verbi näyttää *jatkamisen* ikään kuin perusoikeutena. Kun tämä oikeus ei toteudu, näyttäytyy maahanmuuttaja hyvin epäoikeudenmukaisen tapahtuman uhrina.

Maahanmuuttajat ovat myös asenteiden uhreja. Esimerkissä 36 tarinalinja kertoo maahanmuuttajien vaikeuksista edetä kotoutumiskoulutuksen kursseilla. Haastateltava siteeraa ulkopuolista tahoja. Aiempaa laajemmasta tekstikontekstista käy ilmi, että siteerattavia ovat kielikursseille valintoja tekevät ihmiset.

Esimerkki 36

sit siitä niinku siitä *taustasta että on käynyt ABC-kurssin ni *jää jotenkin semmonen niinku että ”**ai se on käynyt ABC-kurssin en mä sit sitä ota**

tänne” et tavallaan et se *kynnys sieltä ABC-kurssilta jonnekin normaalille suomi ykköselle on kauheen niinku iso (O2)

Sitaatilla tuodaan esille siteerattavan asennetta, ABC-kurssilaisia ei haluta uusille kursseille siksi, että he ovat käyneet tuon luku- ja kirjoitustaidottomille tarkoitetun kurssin. Siteerattavalle tarjoutuu kontrolloijan osallistujarooli, semanttinen AGENTIIVI- rooli ilmauksessa *ei ota*. Maahanmuuttajat, ABC-kurssin käyneet taas ovat lauseen KOHDE, se, jota ottamisen negaatio koskee. Tässäkin kyse on vahvasti asemoinnin suhteellisuudesta. Kurseille valintoja tekevät ihmiset saavat epätoivottavia asenteita omaavan osallistujaroolin ja näin maahanmuuttajat näiden asenteiden uhrin osallistujaroolin: *kynnys normaalille suomi ykköselle on kauheen iso*. Uhriutta korostaa affektiivinen intensiteettiadverbi *kauheen*. Haastateltava näyttäytyy affektiivisesti reagoivana kauhistelijana, joka asemoi maahanmuuttajia edelleen kauhisteltavan tilanteen kokijoiksi, uhreiksi.

Esimerkissä 37 asenteisiin – tässä tapauksessa työnantajien – viitataan eksplisiittisesti sanoilla *asenneilmasto* ja *ajatteluero*. Myös tässä haastateltava siteeraa asenteellista tahoja: *nämä ihmiset on kelvollisia tekemään työtä ja nämä ei ja nyt tätä ei voi työllistää*.

Esimerkki 37

tässä aikasemmin varsinkin kun tuli työperusteisia muuttoja enemmän niin *heillä oli *työtä mutta ei kielikoulutusta ja sitte taas on se porukka joka on on täällä niinku tullu asuakseen niin *he saa kyllä *kielikoulutusta hyvin kotoutumiskoulutusta *mutta eivät *työtä eli niinku **jotenki se se *asenneilmasto mikä siel on takana että että *nämä ihmiset on kelvollisia tekemään *työtä mutta nämä *ei *jos on työ- ja elinkeinotoimiston asiakas niin silloin on ikään kuin luuseri** että et nyt tätä ei voi työllistää niin semmosen jotenki semmosen jotenki semmosen **ajattelueron** mä haluaisin purkaa (TE2)

Maahanmuuttaja on *ei-kelvollinen*. Siteerattava taas asemoituu modaalisen *ei voi* verbin avulla ikään kuin olosuhteiden alla taipujaksi. Koska olosuhteet ovat mitä ovat, maahanmuuttajien työkyky siteerattavan mielestä heikko, maahanmuuttajia *ei voi* työllistää. Vastuuta ei siis oteta itselle esimerkiksi käyttämällä muotoa *en voi*, vaan pystymättömyys esitetään ikään kuin yleisenä faktana. Lisäksi haastateltava tulkitsee maahanmuuttajiin kohdistuvaa asennetta ja sitaattia nimeämällä

maahanmuuttajat ikään kuin työnantajien suulla affektiivisesti *luusereiksi*. Tässä siis nimetty ryhmä *työ- ja elinkeinotoimiston asiakkaat* ovat työnantajien asenteiden uhreja: he eivät saa töitä.

Kiinnostavaa esimerkissä 37 on myös haastateltavan itsensä osallistujarooli. Hän asettuu tässä ikään kuin puolustajan ja esitaistelijan subjektiasemaan. Nimenomaan haastateltava haluaisi *purkaa ajattelueron* ja haastateltava tuo esiin affektiivisen ilmauksen *luuseri*. Ilmauksella *ikään kuin* hän tuo esiin, että kyse ei ole suorasta lainauksesta, vaan hänen omasta tulkinnastaan työnantajien asenteista. Tämä vahvistaa tulkintaa, että haastateltava itse rakentaa tunnepitoista suhtautumista työnantajien asenteisiin. Haastateltavan osallistujarooli vihaisena puolustajana pönkittää edelleen maahanmuuttajan osallistujaroolia passiivisena uhrina. Uhrin ei itse pysty puolustamaan oikeuksiaan ja purkamaan asenteita, vaan siihen tarvitaan ulkopuolinen esitaistelija.

Uhrin osallistujarooli on kohtalaisen yleinen. Edellisten esimerkkien lisäksi maahanmuuttajat tai tietyt maahanmuuttajaryhmät näyttävät mm. epäoikeuden kielitestiä, kansalaisten epätasa-arvon, epäoikeudenmukaisen kohtelun, tuen puutteen, oman korkean koulutuksensa, vääränlaisen opettajankoulutuksen, järjestelmän muutosten ja yleisesti joustamattoman järjestelmän potentiaalisina tai ”todellisina” uhreina.

Toisinaan maahanmuuttajat näyttävät myös oman kulttuurinsa uhreina.

Esimerkki 38

no sekin on hauska se kielitaitotavote koska koska *suomalaiset ja eurooppalaiset jäsentää sen sillain et kielitaitoon kuuluu se kirjallinen puoli mut tavallaan et **sit jos tulee sellasesta kulttuurista missä se kirjallinen kulttuuri on ollu hirveen lapsen kengissä ja sitä ei oo niinkun sitä ei oo oikeestaan ollu eikä sihe oo mitenkään tietysti kouluttautunu ni seki on sit aika pitkä tie** ruveta saavuttaa jotain yksi kolmosta siinä *kirjottamisessa (O2)

Esimerkissä maahanmuuttajan kulttuuri asettuu vastakkain suomalaisen ja eurooppalaisen kulttuurin kanssa. Maahanmuuttajan kulttuuri taas näyttää vastoinkäymisenä *tiellä* kohti tiettyä kielitaitotasoa: *yksi kolmosta*. Näin maahanmuuttaja on ikään kuin epäkirjallisen kulttuurinsa uhri. Maahanmuuttajan oma vaikutus kielitaitotavoitteiden saavuttamiseen näyttää vähäisenä. Tietty kulttuuritausta ikään kuin määrää kohtalon: tie tulee olemaan pitkä. Toisaalta

esimerkistä voi ajatella myös vastavuoroisesti maahanmuuttajan olevan suomalaisen ja eurooppalaisen kulttuurin uhreja. Siksi, että näiden kulttuurien edustajat näkevät kirjallisen kielitaidon, *kirjottamisen*, tärkeänä osana kielitaitoa, ei epäkirjallisesta kulttuurista tulevan maahanmuuttajan ole helppo saavuttaa tiettyä kielitaitotavoitetta. Testit kun ovat tehty vastaamaan tiettyä kulttuurista ajatusta kielitaidosta ja suomalaisessa kulttuurissa siihen kuuluu myös kirjallinen kielitaito.

5.1.3 Kontrolloitavat ja uhkaavat

Kontrolloitavan osallistujaroolissa maahanmuuttajat näyttävät hallinnan tarpeessa olevina. Heidän olemassaolonsa, maahantulonsa, koulutuksensa ja muu toiminta näyttävät sellaisena, jota on syytä hallita ja kontrolloida. Kontrolloimaton tilanne vastaavasti näyttää ongelmallisena. Kontrolloitavan osallistujarooli muodostuu usein erityisesti suhteessa puhujan edustaman ryhmän osallistujarooliin, joka on vastaavasti kontrolloijan osallistujarooli.

Hallinnointi ja sitä kautta tietty kontrollointi tulee esille useimmin hallinnon virkamiesten, ministeriöiden ja TE-keskusten edustajien puheissa. Tietty kontrollointi tuntuukin olevan hallinnon tehtävä, ja siinä epäonnistuminen on ongelmallista. Esimerkissä 39 maahanmuuttajat näyttävät massana, lukuina kuten *kolmetuhatta ihmistä ja isoina määrinä* jota on vaikea hallinnoida. Suuri joukko tai mahdollisesti suuren maahanmuuttajajoukon aiheuttama tilanne *ei oo kenenkään handussa*.

Esimerkki 39

no tää ei oo nyt kenenkään handussa täällä jos jos **meil on tota meil on** ööö **kolmetuhatta ihmistä** ri- tuota **opiskelemassa** koko ajan ni **eihän mitään hallintoo sitä varten et pystyttäs tämmönen määrä** se ois **ihan ku pantas kaikki \$pihalle** sitte ku **antas\$ kaikkien ettii omat paikkasa sieltä mis on paras** ei siis e-ei ei niinku tää että tää **ei niinku kellekään muodostu \$muille ongelmaks\$ et tää nää määrät on niin isoja** ku meille itelle (TE 1)

Haastateltava luonnehtii tilannetta käyttämällä ilmaisua *ei oo kenenkään handussa*. Seuraavaksi *me*-ryhmä on POSSESSIIVINA lauseessa *meillä on kolmetuhatta ihmistä* opiskelemassa. *Me* näyttävät täten edelleen hallitsijana ja

kontrolloijana, näkökulma pysyy omistusmuodossa hallinnolla, he ovat maahanmuuttajaryhmien omistajia. *Meillä ei ole* haastateltavan mukaan myös *hallintoo* ja nimenomaan *me*-ryhmä ei *pysty*. Interpersonaalaisesta näkökulmasta *me* saa tässä roolin, jossa se on ikään kuin täysin kykenemätön tekemään mitään tilanteessa, jossa se kuitenkin näkee itsensä vastuullisena. Maahanmuuttajat taas ovat niitä joiden tilanteessa *annetaan ettei omat paikkansa*. *Me* siis antaa luvan, kontrolloi, tai vaihtoehtoisesti *pane* kaikki pihalle. Jälleen maahanmuuttajat ovat *panemis*-verbin KOHTEITA, joissa haastateltavan edustama hallinto on aktiivinen panija, AGENTIIVI. Lopussa haastateltava korostaa, että *isot määrät* ovat *ongelma*. Maahanmuuttajaryhmä saa osallistujaroolin, jossa se on massa ihmisiä, jotka näyttäytyvät lähinnä lukumäärinä. Näitä määriä hallinto parhaansa mukaan kontrolloi ja näkee vaikeudet kontrolloinnissa ongelmana.

Kontrollin tarve tuntuu kumpuavan maahanmuuttajien vääränlaisesta aktiivisuudesta.

Esimerkki 40

ihmiset voi hakee kaikkiin ykeihin yhtä aikaa ja tota (2) ja tota **meil ei oo mitään mahdollisuutta lajitella** nyt **me on yritetty tehdä joku tämmönen tämmönen kartta siit ykistä** että et miten paljon niitä on tarjolla ja sitte eile luin yhden palautten et **ihmiset oliki meinannu toista kertaa ykikurssille *toista ykiä suorittamaan eikö oo ihan kiva** ”jos mä oon jo kerran suorittanu ni mä voisin mennä uudestaan” ni ni **jos ei meil oo tätä ohjausresurssia tai mitään järjestelmää ni tää menee tällaseks ihan villiks** (TE 1)

Esimerkissä 40 haastateltavan edustama *me*-ryhmä saa yhtäältä kontrolloijan subjektiaseman: se haluaa kontrolloida maahanmuuttajia, ohjata oikeisiin paikkoihin ja saada aikaa järjestelmän hallitsemaan maahanmuuttajien liikkeitä. Toisaalta kontrolloija on epätoivoinen: ohjaukseen ei ole resursseja tai järjestelmää ja *ei oo mitään mahdollisuutta lajitella*. Maahanmuuttajille tarjoutuu taas kontrolloitavan subjektiasema. Kontrollin tarvetta korostaa puheenvuoron sisään upotettu pieni tarinalinja *ihmiset oliki meinannu toista kertaa ykikurssille *toista ykiä suorittamaan eikö oo ihan kiva* ”jos mä oon jo kerran suorittanu ni mä voisin mennä uudestaan”. Maahanmuuttajien toimintaa kuvataan ironisesti *kivaksi* ja haastateltava on ikään kuin puhuvinaan maahanmuuttajan äänellä. Seuraavaksi haastateltava tulkitsee

tarinalinjassa toimintaa ja erityisesti tässä tulkinnassa se näyttäytyy ongelmallisena: *tää menee tällaseks villiks*. Kontrollin vastakohtana näyttäytyy epätoivottava käyttäytyminen, esimerkiksi tietylle kurssille hakeutuminen useaan kertaan, mikä tulkitaan tässä villiyydeksi. Tässä maahanmuuttaja näyttäytyy aktiivisena toimijana, mutta aktiivisuus nähdään negatiivisena. Maahanmuuttajan oma-aloitteisuus nähdään epätoivottavana villiyytenä, joka on saatava järjestelmän kontrolliin.

Esimerkissä 41 vastaava ongelmallinen käyttäytyminen ilmaistaan toiminnan kuvauksessa *haetaan kaikille kursseille mitkä liikkuu*.

Esimerkki 41

sit siin on tää **tää yleinen tota niin se ongelma et haetaan haetaan kaikkea kaikille kursseille mitkä liikkuu** että et sehän se just on se syy minkä takia sitä yhteistä ohjausjärjestelmää haetaan (TE 1)

Idiomi *kaikki mikä liikkuu* antaa ilmaukselle affektisen sävyn, hakijoiden toiminta näyttäytyy täysin satunnaisena, mikä korostaa kontrollin tarvetta. *Yhteinen ohjausjärjestelmä* on tässä kontrollin keino, jonka tarvetta haastateltava maahanmuuttajien toiminnan kuvauksella perustelee. Maahanmuuttajiin ei viitata suoraan, mutta passiivimuodon *haetaan* taustalle on tulkittavissa maahanmuuttajahakijat.

Myös esimerkissä 42 on kyse kontrollin tarpeesta. Jos maahanmuuttajien toimintaa ei kontrolloi, on sillä seurauksia, jotka nähdään epätoivottavina:

Esimerkki 42

millä lailla koulutus ja muut palvelut järjestetään niin et me ***ei anneta muodostua** sellasia lähiöitä **mistä o kansainvälisiä esimerkkejä riittävästi** jossa niinku **maahanmuuttajat seurustelee keskenään ties millä kielellä puutteellisella suomen kielellä** ja josta ne **ei pääse pinnistään sit ylöspäin** (M2)

Haastateltavan edustama *me*-ryhmä on jälleen kontrolloijan roolissa: se joko antaa toiminnalle mahdollisuuden tai ei anna. Kontrollin tarve perustellaan uhkaskenaariolla, jossa *maahanmuuttajat seurustelee keskenään ties millä kielellä puutteellisella suomen kielellä ja josta ne ei pääse pinnistään sit ylöspäin*. Ilman

kontrollia maahanmuuttajien toiminta on ongelmallista. *Muodostua*-verbin subjektina on *lähiöt*, maahanmuuttajan osallistujarooli tässä on hyvin passiivinen, näkymättömissä. Maahanmuuttaja ei toimi, vaan on ikään kuin osana väistämätöntä *muodostumista*. *Lähiöt* myös tuntuvat esimerkissä rakentuvan arvoasteikolla alhaisiksi paikoiksi, sieltä ei *pääse pinnistään sit ylöspäin*. Myös maahanmuuttajien lähiöissä suorittama toiminta arvotetaan negatiivisesti, mikä näyttäytyy erityisesti tulkinnassa käytettävästä kielestä. Kieli on joko *ties mitä kieltä* tai *puutteellista suomen kieltä*. Kontrollin tarve tuntuu ulottuvan maahanmuuttajien käyttämään kieleen saakka. Kun maahanmuuttajat siis ovat semanttisessakin roolissa *seurustella*-verbin aktiivisena AGENTIIVINA, on tämä aktiivinen toiminta vääränlaista.

Kontrolloitavan osallistujaroolin kyljessä onkin usein uhkaavan osallistujarooli. Uhkaavan osallistujaroolissa maahanmuuttajat ovat todellisia tai potentiaalisia vaaratilanteiden aiheuttajia, joko aktiivisesti tai passiivisesti. Usein uhkaavan osallistujarooli liittyy yhteiskunnan tarjoamaan tukeen ja sitä kautta siis kontrolliin. Jos tukea ei anneta, aiheuttavat maahanmuuttajat vaaratilanteita. Esimerkissä maahanmuuttajien kasaantuminen omille asuinalueilleen tuntuu viittaavan syrjäytymiseen ja syrjäytyminen nähdään edelleen uhkaavana. Syrjäytyjät voivat olla jopa potentiaalisia terroristeja. Potentiaalisen terroristin osallistujarooli onkin mahdollista tulkita erityisesti esimerkissä 42, jossa haastateltava viittaa *kansainvälisiin esimerkkeihin*. Tämä voidaan tulkita viittaukseksi Euroopassa 2000-luvulla tapahtuneisiin mellakoihin ja levottomuuksiin, jotka syntyivät maahanmuuttajavaltaisilla asuinalueilla, ja joiden syiksi on nähty mm. syrjäytyminen ja turhautuminen. Saman haastateltavan kauhuskenaariopuhe näyttää tässä valossa liittyvän nimenomaan syrjäytymiseen. Kontrollilla ja tuella pyritään siis tekemään vaarallisista syrjäytyjistä vaarattomia.

Uhkaavan osallistujarooli tulee ilmi hyvin selvästi esimerkistä 43, jossa maahanmuuttajanuorten ryhmään viitataan metaforalla *kauhea aikapommi*.

Esimerkki 43

no riskiryhmiä on tietysti nuoret ja sit osa naisista että että tuota nuoret jotka ei perus- #petustuksessa saavuta vielä sellasta kieli ja osaamisen tasoa et heidän kyl päättyy se ura siihen he **ei vaan pääse sinne ammatilliseen koulutukseen ja se on musta kauhea aikapommi tulevaisuutta silmällä pitäen** aivan niinku riippumatta kansalaisuudesta taustasta ja muusta (M2)

Metaforana *aikapommi* indikoi vaaraa ja tuhoa ja siten rakentaa maahanmuuttajaryhmälle uhkaavan osallistujaroolia. On mahdollista tulkita *aikapommi*-ilmauksen viittaavan myös puheena olevaan tilanteeseen: siihen, että nuoret evät pääse ammatilliseen koulutukseen. Seuraava ilmaus *riippumatta kansalaisuudesta ja muusta* tuntuu kuitenkin viittaavan ihmisjoukkoon, tässä ilmeisimmin maahanmuuttajiin, ja täten uhkaavuus tuntuu liittyvän erityisesti niihin maahanmuuttajiin, jotka eivät tulevaisuudessa pääse ammatilliseen koulutukseen.

Myös esimerkissä 44 on mahdollista tulkita maahanmuuttajille uhkaavan osallistujarooli. Vaaraa ja uhkaavuutta indikoi erityisesti ilmaus *kauhuskenaario*. *Kauhuskenaarioon* liittyy maahanmuuttajien asuminen tietyillä asuinalueilla, joka näin saadaan vaikuttamaan uhkaavalta.

Esimerkki 44

sitten tähän tietysti liittyy vielä se asia mikä musta on kanssa liittyy tähän **kauhuskenaarioon** että meillähän on nyt näitä #maahanmuuttajatihentyneitä asuinalueita olemassa vähän jokaisessa pääkaupunkiseudun kunnissa on Turussa alueita joissa saattaa olla että että tuota koululuokkia joissa on 40:stä 60:een prosenttiin maahanmuuttajalapsia että ensinnäkin **tämmösiä ei sais antaa muodostuu** (M2)

Haastateltava ei kuitenkaan tässä selvitä, mikä tekee maahanmuuttajien tällaisesta toiminnasta uhkaavaa, kauhuskenaarion. Hän ei kerro liittykö uhkaavuus maahanmuuttajiin itseensä, vai ovatko maahanmuuttajat osana joitakin potentiaalisia uhkaavia tapahtumia. Maahanmuuttajat ja maahanmuuttajalapsen ovat myös jälleen ainakin potentiaalisen tarvittavan kontrollin kohteina: koululuokkia *ei sais antaa muodostuu*. Modaaliset verbit viittaavat kontrollointiin, sallimiseen tai paremminkin sallimisen kieltämiseen. Se, kuka tässä kontrolloi tai sallii, jää kuitenkin hämäräksi.

5.1.4 Asennekasvatuksen kohteet

Eryityisesti yhden opettajahaastateltavan puheessa maahanmuuttajat saavat paikoin asennekasvatuksen kohteen osallistujaroolin. Tässä osallistujaroolissa maahanmuuttaja tuntuu kaipaavan osaavaa kasvatusta, ikään kuin aikuisen kasvattavaa kättä. Opettaja edustaa tässä tätä lempeäkin kasvattajaa,

maahanmuuttaja kasvatuksen kohdetta. Tällaisessa asemoinnissa maahanmuuttaja asemoituu välttämättä altavastajan asemaan. Opettajalla on tässä sellaista ”oikeaa” tietoa, joka maahanmuuttajan olisi syytä oppia saavuttaakseen tietyn kielitaidon tai integroituaakseen paremmin kulttuuriin ja yhteiskuntaan. Tässä osallistujaroolissa maahanmuuttaja saattaa olla ”hyvä oppilas” tai lisäkasvatusta kaipaava oppilas. ”Hyvä oppilas” on oppinut kasvatuksen seurauksena oikeita asioita. Oppilaan, joka kaipaa vielä lisää kasvatusta, täytyy vielä oppia uusia asenteita tai pois aiemmista, esimerkiksi lähtökulttuurissa vallitsevista asenteista.

Esimerkissä 45 viitataan *opiskelijoiden ajattelutapaan* mikä tuntuu viittaavan maahanmuuttajaopiskelijoiden asenteisiin.

Esimerkki 45

no ylipäänsä sitä [haluaisi muuttaa] että niinku jotenki sitä toisaalta myös **opiskelijoittenki ajattelutapaa** että kun kun \$on\$ niinkun kielikurssi ni ei se *tarkota että siellä niinkun keskitytään jotenki siihen kieleen tavallaan sitä *toisen kielen oppimisen tematiikkaa ja sitä niinkun sitä nimenomaan sitä että tää on *kotoutumiskoulutusta et **hei tässä on jotain *muitaki tavoitteita ku oppia sanomaan öö** niinku et jos et opi ni se ei välttämättä kaada maailmaa mut *jos et opi sitä että parkkimittariin pitää laittaa rahaa ni se voi jo niinku taloudellisen tilanteen sulta jossain vaiheessa kaataa (O2)

Haastateltava kaiuttaa omaa puhettaan opiskelijoille, käyttämällä puhetilanteen ulkopuolisista opiskelijoista yksikön toista persoonaa. Ilmauksessa *muitakin* erityisesti *kin-* liitepartikkeli viittaa siihen, että opiskelijoiden ajattelutavaksi oletetaan tässä se, että tavoitteena on esimerkiksi kielen oikea ääntäminen, *oppia sanomaan öö*.

Esimerkissä 46 haastateltava tuo ensin esille, että ihmisten tulisi oppia *ottamaan toisistaan mallia*, missä taas oletuksena on, että opiskelijat eivät sitä tee.

Esimerkki 47

joo kyllä ja musta se **ois hirveen hyvä jos ne *ihmisetki oppis ottamaan toisistaan mallia** että et niinku ne n- **niittenki niinku oppimistyyli *laajenis** siinä et **ne huomais et niinku ihmisiä on tosiaa erilaisia ja opettajaki joskus opettaa vähä eri tavalla** he myös ite niinku huomais sitä (O2)

Erityisesti asennekasvatukseen tuntuu viittaavan ilmaus *et ne huomais et niinku ihmisiä on tosiaan erilaisia ja opettajaki joskus opettaa vähä eri tavalla*. Tässä maahanmuuttajien täytyy huomata jotain, heidät siis nähdään tietyn asennekasvatuksen tarpeessa olevina. Puheesta tuntuu myös kaikuvan ikään kuin lapsen kasvatus. Miksi aikuiselle ihmiselle on syytä opettaa, että ihmiset ovat erilaisia? Maahanmuuttajaopiskelijan asema on tässä selvästi alisteinen opettajalle. Opettaja tietää, mikä maahanmuuttajalle on parasta, jopa millainen asenne hänen tulisi omaksua. Maahanmuuttaja itse ei tässä asennekasvatuksen kohteen asemassa tiedä, millaista opetusta hän tarvitsee.

”Hyvän asennekasvatuksen omaksujan” osallistujaroolissa maahanmuuttaja näyttäytyy sellaisena, jolle ei lähtökohtaisesti voi asettaa suuria vaatimuksia.

Esimerkki 48

mun ***opiskelijatkin ymmärtää** ja **ne on *hirveen hyvin hyväksyny sen** (2) et vaikka me kurssilla paljon kurssilla opiskellaan kieli*tietoa koska mä sano aina et \$työvoimatoimisto haluaa\$ koska siellä meidän pirun opsissa lukee ni no okei onhan siellä nyt paljon muutaki ja totta kai me otetaan paljo muuta mut että sit mä niinku yritän sitä aina kannustaa että *kyllä me sitä kielitaitooki et joka päivä te *kuuntelette et me puhutaan vaan suomee kurssilla ja *yritä kotonaki ja *yritä lukee ja me luetaan tekstejä kurssilla ja katotaan internetistä ja et ***nekin pystyy niinkun ymmärtää sen kielitaito kielitieto eron hirveen hyvin** ja nyt ku niitä tenttaa että ”mitä te tarttette kielitietoo vai kielitaitoo” ”no kielitaitoo” [naurua] ne *ne niinku sen hirveen hyvin on **pystyny ainaki jäsentää** (2) ja niihän ne pitäs olla kielitaito*taidollisia kaikki tavoitteet (O2)

Esimerkissä taas erityisesti *kin*-liitepartikkelit ilmauksissa *opiskelijatkin* ja *nekin* viittaavat siihen, että nimenomaan opiskelijat olisivat epäodotuksenmukaisia ymmärtäjiä ja hyväksyjä. Myös verbi *pystyä* ilmauksessa *ne niinku hirveen hyvin on pystyny ainaki jäsentää* viittaa ponnisteluun, asian ymmärtäminen ei ole välttämättä helppoa. Lisäksi *jäsentää*-verbiin liittyvä *ainakin* -partikkeli voi kertoa siitä, että täydellistä ymmärtämistä ei ehkä olekaan tapahtunut, pelkkää jäsentämistä. Toisaalta *ainakin* partikkelin voi nähdä viittaavan *ne* pronominiin, jolloin merkitys viittaisi pikemminkin siihen, että jotkut muut tahot eivät kielitiedon ja kielitaidon eroa ymmärrä. Kontekstuaalinen tieto tukee jälkimmäistä tulkintaa, mutta se ei poista sitä, että maahanmuuttaja näyttäytyy tässä tietynlaisen asennekasvatuksen omaksujana,

joskin muutkin tahot näyttävät haastattelijan mukaan tällaista kasvatusta maahanmuuttajia enemmän tarvitsevan.

Aikuisen maahanmuuttajan osallistujarooli kasvatuksen kohteena tulee kiinnostavasti esiin myös seuraavasta esimerkistä, jossa viitataan ruoanlaiton oppimiseen.

Esimerkki 49

ja sit mä nään ne [vapaan sivistystyön toimijat] hirveen tärkeenä siinä mielessä et siellä siellä o- tapahtuu sitä *integraatiota aika paljon koska se kaikki tarjonta **jos ne oppii käymään siellä kielikurssilla niin siellä käydään myös sitten ruoanlaitto ja kaikkea muuta tämmöstä mikä on musta tosi *tärkeätä (M1)**

Maahanmuuttajiin viittaava *ne* on tässä ryhmä, joka on *oppia*-verbin AGENTIIVINA. Maahanmuuttajien täytyy *oppia käymään* kielikursseilla. Sitten tuodaan esiin, että samassa paikassa *käydään myös sitten ruoanlaitto ja kaikkea muuta tämmöstä*. Haastateltava ei avaa esimerkissä eikä myöhemminkään haastattelussa miksi hänen mielestään esimerkiksi ruoanlaitto on tärkeää. Onko kyse toiminnallisesta kielenoppimisesta, itse ruoanlaittotaidon oppimisesta vai suomalaiseen kulttuuriin integroimisesta? Erityisesti kaksi jälkimmäistä voi tulkita kasvatukseen viittaaviksi. Nähdäänkö aikuinen maahanmuuttaja täysin avuttomana, jopa niin, ettei hän pysty ilman yhteiskunnan tukea pitämään huolta perustarpeistaan? Tai jos kyse on viimeisimmästä tulkinnasta, miksi nähdään tärkeänä, että maahanmuuttaja oppii tietyn ruokakulttuurin?

5.1.5 Aktiiviset osallistujaroolit

Maahanmuuttajat näyttäytyvät asiantuntija-aineistoissa aineistossa myös aktiivisissa osallistujaroleissa. Kuuden kantaväestön edustajan haastattelussa nämä subjektiasemat ovat kuitenkin selvässä vähemmistössä. Aktiivisia osallistujaroleja ovat esimerkiksi palvelujen tarjoajan ja hakijan osallistujaroolit, jotka saavat maahanmuuttajajärjestöjen toimijat, sekä kriitikon osallistujarooli. Nämä aktiivisemmän toimijan osallistujaroolit esiintyivät pääosin parin haastateltavan

puheessa ja olivat suhteellisen harvassa. Alla esittelen vertailun mahdollistamiseksi kaksi esimerkkiä aktiivisemmasta maahanmuuttajan osallistujaroolista.

Esimerkki 50

yks tota opettaja oli alkanu seuraamaan että et mitä mitä **ne op- opiskelijat keskustelee *keskenään facebookissa niin *sieltä tuli aika aikamoisen kriittistä palautetta** niinku et *väylät voi olla aika niinku *yllättäviä mistä sitä palautetta voi saada (TE2)

Esimerkissä 50 maahanmuuttajaopiskelijat ovat yhtäältä kontrollin ja seurannan kohteena, opettaja seuraa heidän kommunikointiaan sosiaalisessa mediassa. Toisaalta maahanmuuttajaopiskelijoista piirtyy aktiivinen kuva. Maahanmuuttajaopiskelijat ovat *keskustella*-verbin AGENTIIVINA. He *keskustelevat keskenään*, toimivat siis omaehtoisesti ja ovat myös kriittisiä. Tässä maahanmuuttajan osa ei ole olla vain toimintojen kohde, vaan hän kommentoi käyttämiään palveluja.

Maahanmuuttajatarkoitteiset ryhmät saavat aktiivisen osan myös *hakijan* ja *palvelujen tarjoajan* osallistujaroleissa. Maahanmuuttajat ovat *hakea-* ja *tehdä-* verbien AGENTIIVINA ja *ostaa-*verbin HYÖTYJÄNÄ.

Esimerkki 51

no **ne haki** raha-automaattiyhdistykseltä ja sitte tota opetushallituksen rahoituksia että on on siinä ollu sit sellastaki suunnitelmaa että sitä toimintaa saatas niinku jotenki *sisällytettyä tavallaan siihen Palapelin sisälle niin että voitais niinku *ostaa **niitä palveluita yhistyksiltä** mutta että sehän nyt on vielä se muutos siellä projektissa niinku kesken et aikasemminhan siinä oli semmonen projekti joka oli tuon Euroopan pakolaisrahaston rahoituksella semmonen 3v-projekti joka katotaa jonka rahoituksella **he teki sitä alkuvaiheen koulutusta** tässä aikasemmin (TE2)

Esimerkissä haastateltava puhuu maahanmuuttajayhdistysten jäsenistä, jotka ovat hakeneet rahoitusta projekteilleen ja tarjoavat koulutuspalveluja yhteiskunnalle. Yhdistykset ovat tässä siis aktiivisia hakijoita, tarjoajia ja kouluttajia, yhteiskuntaan osallistujia.

Esimerkissä 52 maahanmuuttajaopiskelijoilla on myös suhteellisen aktiivinen rooli. Maahanmuuttajat ovat *tarvita-* ja *haluta-*verbien KOKIJOITA ja *mennä-* ja *tulla-*verbien AGENTIIVEJA.

Esimerkki 52

[iltakursseille] **menee** aika paljon sit **sellasia jotka tarttee *työssä sitä kielitaitoo** tai **haluu niinku *lisää opiskella** jotka **tulee suomeen *opiskelemaan** joill ei tavallaan oo sitä statusta päästä niille *työvoimatoimiston kurseille (O2)

He *tarttee kielitaitoo työssä*, joten kyse on siis heidän henkilökohtaisesta tarpeestaan, jota täyttämään he itse *menee*. Opiskelijat myös itse *haluu opiskella lisää* ja *tulee suomeen opiskelemaan*. Kontrolli ja päätöksenteko on tässä selvästi maahanmuuttajalla itsellään, hän päättää omasta elämästään ja tekee ratkaisuja itse omien tarpeidensa ja halujensa perusteella, ei ulkopuolisen tahon määrittämien vaatimusten mukaan.

5.2 Maahanmuuttajahaastateltavan osallistujaroolit

5.2.1 Helposti kotoutuva

Seuraavassa esimerkissä maahanmuuttajahaastateltavan narratiivi käsittelee kielenopiskelun alkuaikoja. Tarinalinjassa puhujalle muotoutuu osallistujarooli, jonka olen nimennyt ”helposti kotoutuvan osallistujarooliksi”. Tässä subjektiasemassa puhujalla ollut kotoutumistaipaleella myönteisiä mahdollisuuksia ja onnea ja asiat ovat sujuneet kepeästi ja ongelmitta. Vastoinkäymisissäkin nähdään valoisia puolia:

Esimerkki 53

mm nii minä *tulini tulini suomeen syksynä vuonna kakstuhattaneljä olen oli varmaan silloin kun tulini *syksy oli jo ihan ihan alkuvaiheessa **eikä ollut enää *aikaa niinkun pasta mihinkään suomen kielen *kurssiin** ja eikä minulla ei ollut vielä viisumia valmiina se vielä odotti siellä poliisilaitoksessa ja öö **minä jouduin jäämään kotiin** kolme kuukautta **mutta se oli todella hyvä aika** ku sillä aikaa kun sillä aikaa **oli mahollisuutta opiskella** suomea sit mulla oli *kirjoja materiaalia ja sitten sen jälkeen kun **pääsin suomen kielen kurssille ja oli jo tosi paljon niinkun tuttu aiheita minä osasin jo muutaman sana ja siis niinku miehen kautta ja hänen perheensä kautta oli myös mahdollista # tutustua *kieleen** ja niinku sopeutua vähän **nopeammin** joo sitten ee *se syksy niinku sen puolen syksy oli (1.5) oli se ensimmäinen vaihe sitten sen jälkeen et mä **pääsin opiskelemaan** suomea se oli varmaan kevät vuonna kakstuhattaviisi joo ja (1) en mä muista se (1.5)

varmaan se opiskelu kesti (1) kesti varmaan muutama kuukausi ennen kuin **lähtin työharjoittelupaikalle olin opiskellut suomea vain kolme neljä kuukautta joo ööm sen jälkeen siis *sinä *samana vuona syksynä sain työpaikka** mutta se suomen kielen opiskelu jatkui vieläkin niinkun muutama vuosi siis mä mä kävin viimeisessä viimeisellä kurssilla vuonna kakstuhattaseitsemän (MM)

Tarinalinjan alussa haastateltava kertoo kokeneensa muutamia hankaluuksia. Hän ei pääse saman tien kurssille ja erityisesti *joutua* -verbillä kehystetty *kotiin jääminen* näyttäytyy epätoivottavana. Haastateltava kuitenkin kääntää tämän positiiviseksi asiaksi. Se onkin *todella hyvä aika*, jolloin hänellä on *mahdollisuus* opiskella itsenäisesti. Kotona olo näyttäytyykin tässä mahdollisuutena, ei vastoinkäymisenä. Tämä mahdollisuus auttaa häntä myöhemmissä opinnoissa, hän on jo päässyt alkuun ja kieli on jo jonkin verran tuttua. Onnekkuus näyttäytyy myös tukijoiden muodossa, haastateltavan on *mahdollista tutustua kieleen ja sopeutua vähän nopeammin* myös puolison ja tämän perheen avulla. Onnekkuus näyttäytyy myös seuraavia tapahtumia kuvaavissa verbeissä. *Minä* on HYÖTYJÄNÄ suhteessa *päästä-* ja *saada-*verbeihin. Haastateltava *pääsee* opiskelemaan ja *saa* työpaikan. Oma aktiivisuus näkyy siinä, *että* minä on AGENTIIVINA suhteessa *verbiin lähteä*, jota haastateltava käyttää työharjoittelun yhteydessä. Hän itse *lähti*. Poikkeukselliseen tapahtumien nopeuteen viittaa *vain*-konjunktio ilmauksessa *olin opiskellut suomea vain kolme neljä kuukautta*.

Helposti kotoutuvan subjektiasema jatkuu haastateltavan vastauksessa kysymykseen kieleen ja kulttuuriin sopeutumisesta.

Esimerkki 54

H: joo no miltä se on tuntunu se kieleen ja kulttuuriin sopeutuminen sitten

MM: öö ei ollut enää **se oli aika tuttu se oli ihan tuttu asia** kun me (1.5) minä olin jo käynyt suomessa ni muutama viikkoa ennen ku tulimme asumaan tänne [nii just] siis minä tulin tutustumaan Villen [nimi muutettu] *perheeseen ee vuonna kaksituhattakolme ee ja ***kieli oli jo tuttu** siis aika monta *vuotta **koska olin ollu miehen miehen kanssa *tosi pitkän aikaa** ja kyllä **mä olin hänestä kuullut kyllä suomen kieltä ja hänen ystäviltaan** englannissakin [maa muutettu] oli tosi paljon niinkun suomen kielen keskustelua vaikka en osannu mitän ja ymmärtänyt mutta **kieli ei ollut enää niin vierasta että että *siihen pitäisi niinku sopeutua tai to- *tottua kuuntelemaan kokoajan joo se se se kävi aika nopeasti se sopeutumisprosesi joo ei s- kaikki oli tuttua niin**

Haastateltava korostaa sopeutumisen ongelmattomuutta. Kieli ja kulttuuri ovat *aika tuttuja*. Heti perään tuleva intensiteettipartikkeli muuttaa merkityksen kaikenkattavuutta ilmaisevaksi: *ihan tuttu*. Haastateltava saa myös kokeneen subjektiaseman. Hän tuntee kulttuuria ja kieltä jo tullessaan, koska on *ollu miehen kanssa tosi pitkän aikaa* ja kuullut kieltä myös tämän suomalaisilta ystäviltä englannissa (maa muutettu). Lopuksi haastateltava itse tuo kotoutumisen helppouden ja nopeuden esiin eksplisiittisesti ilmauksessa *se kävi aika nopeasti se sopeutumisprosessi joo ei s- kaikki oli tuttua niin*.

5.2.2 Itsenäinen selviytyjä

Toisen maahanmuuttajahaastattelusta nousevan osallistujaroolin olen nimennyt itsenäisen selviytyjän osallistujarooliksi. Siinä haastateltava näyttäytyy sinnikkäänä oman onnensa seppänä, joka ei luovuta vastoinkäymistensä edessä. Maahanmuuttajahaastateltava korostaa usein sitä, että hän on omin avuin hankkiutunut mielekkääseen elämäntilanteeseensa, se on hänen sinnikkyytensä ansiota. Hän ei ole heittäytynyt muiden avun varaan vaan on hankkinut tietoa ja apua itse. Esimerkissä huomio kiinnittyy jälleen siihen, kuinka *minä* on AGENTIIVIN semanttisessa roolissa useisiin verbeihin nähden.

Esimerkki 55

H: auttoko joku sua siis sun miehes tietysti varmaan mutta oliko joku muu työvoimatoimimistosta tai jossain

MM: ei **mieheni aatto- auttoi minun *tosi paljon alussa** mutta sen jälkeen **minä olen hankkinut apua itse**

H:joo mistä sä sitä sait saitko sä esimerkiks sieltä kotoutumiskoulutuksesta *tai sieltä missä sä olit niissä // suomen kielen

MM: // no *kontakteja tosi paljon kontakteja ee on tä- on täällä yksi (1) **yksi ihminen joka on kyllä auttanut** minua todella paljon – – hän auttoi minut alussa koska minä en *tuntenut hanta mutta **minä huomasin hänen nimensä ovella ja huomasin että hän oli tulossa jostakin maasta jossa puhuttiin espanjaa** sitten **menin monta kertaa** siellä hänen tilaan niinku kop- kop- koputtamaan oveen mutta hän ei koskaan ollu paikalla kunnes **varman kymmenes kerta kun menin sinne** hän oli jo siellä siis me siis **me**

keskustelimme aika paljon siis **hän antoi minulle niinkun yhteystiedon kontakteista**

Esimerkissä haastattelija tarjoaa haastateltavalle valmista vastausta, esioletuksena näyttää olevan, että apua saa työvoimatoimistosta ja kotoutumiskoulutuksesta. Haastateltava vastauksissaan kuitenkin kiistää haastattelijan tarjoaman oletuksen. Hän tuo esille sen, kuinka hän ei ole turvautunut miehensä apuun muuta kuin alussa. Apu ja neuvot eivät ole tulleet työvoimatoimistosta tai kotoutumiskoulutuksen kursseilta vaan hänen itse hankkimiltaan kontakteilta. *Minä* on monissa verbien ilmaisemissa toiminnoissa AGENTIIVIN semanttisessa roolissa. Näin on *hankkimisessa, huomaamisessa, menemisessä ja keskustelemisessä* osana *me-* ilmausta. Myös *itse*-pronomini korostaa haastateltavan omaa toimijuutta. Hän on myös puheenvuoron alussa ja lopussa HYÖTYJÄNÄ kun häntä *autetaan* ja hänelle *annetaan yhteystietoja*.

Haastateltava siis korostaa omaa neuvokkuuttaan ja sinnikkyytään. Niihin viittaavat erityisesti verbit *huomata* ja usein toistuva *mennä*, sekä *mennä*-verbiin liittyvät toistuvuutta ilmaisevat määritteet *monta kertaa* ja *varmaan kymmenes kerta*. Haastateltava itse on huomannut tuttua kieltä puhuvan nimen ovelta ja on käynyt useita kertoja etsimässä kyseistä henkilöä. Vaikka tämä ei ole ollut paikalla heti, hän ei ole luovuttanut. Tämä neuvokkuus ja sinnikkyys on sitten palkittu yhteystiedoilla ja kontakteilla. Osallistujaroolissa korostuu kuitenkin, että apu ja hyöty on hänen itse hankkimaansa, ei passiivisesti vastaanottamaansa. Haastateltava on *itse* verkostoitunut ja sitä kautta löytänyt töitä.

Haastateltava tuo myös suuremmin esiin tämän oman aktiivisuuden ja sinnikkyuden kotoutumisen edistäjänä:

Esimerkki 56

H: mm (2) tota (4) no osaatko sä sanoo jonkun (1.5) *yhden asian esimerkiks että mikä ois (1) tai voit sanoo useemmankin mut mikä erityisesti on auttanutua sua tässä jotenkii että sä oot tässä tilanteessa nyt tai tähän suomeen sopeutumista

MM: mm (4) mmm (5.5) mitä voisi olla (5) *joo ehkä sen takia että **ma olen oikein itsepainainen** [nauraen] joo pitää olla **on pakko olla** [naurahdellen] **taala muuten muuten ei ei parjaa** joo mutta ***kanattaa yleensä niinku yrittää jatkaa koko ajan vaikei ei asia onistuu niinku alusa siis koko ajan pitää niinku yrittää**

Itsepäisyys ja sinnikkyys näyttäytyy siis haastateltavan sisäänrakennettuna ominaisuutena. Itsenäisen selviytyjän osallistujarooli näyttäytyy myös ehtona onnistuneelle kotoutumiselle. Itsepäisyys ja sinnikkyys vastoinikäymistenkin edessä näyttäytyvät kannatettavina ja jopa vaadittavina ominaisuuksina, mistä kertovat modaaliset ilmaukset *kannattaa yleensä niinku yrittää ja itsepäinen on pakko olla*.

Sinänsä kiinnostava seikka suhteessa esimerkiksi viranomaishaastatteluissa ilmeneviin positioihin on se, että kun virkamiehet korostavat viranomaiskontrollin ja koulutuksen välttämättömyyttä kotoutumisessa, maahanmuuttajahaastateltava tuntuu kokevan vahvasti, että häntä auttaneet mahdollisuudet avautuivat nimenomaan hänen itse hankkimiensa verkostojen ja kontaktien kautta:

Esimerkki 57

Marian [nimi muutettu] kautta mä kyllä sain *tosi paljon kontakteja jotka ovat tarjonnu minulle aina työpaikkaa aina ne kautta sitten eee joo kaikki lähtee niinkun *omista niinku omista kontakteista e- ei muuta oo (MM)

Henkilökohtaiset suhteet ja verkostot ovat antaneet haastateltavalle ne mahdollisuudet, jotka ovat tuoneet hänet nykytilanteeseen. Nämä kontaktit hän on jälleen hankkinut itse.

5.2.3 Asiantuntija

Kiinnostavana maahanmuuttajahaastattelussa nousee esiin myös osallistujarooli, jonka olen nimennyt asiantuntijan osallistujarooliksi. Siinä haastateltava etäännyttää itsensä kotoutumiskoulutuksen kokijan ulkopuolelle, asiantuntijaksi, joka kuvaa pikemminkin yleisempää todellisuutta oman kokemuksensa sijaan.

Esimerkki 58

siellä **opetetaan** niih# maahan- niinku peru- **annetaan *perustietoa niinkun elämästä** *Suomessa ja sitten **miten haetaan työpaikkaa** tai vähän suomen kieltä myös opetetaan siellä siis maahanmuuttaja käy pari kertaa viikossa joo ja samalla **joskus heille järjestetään myös aktiviteetteja** e- ei oo pelkkää opiskelua luokassa kai muutamia elämyksiä suomen kielelläki joskus voidaan

mennä niinkun museoihin tai käyvä jossakin muualla tai tehdä niinkun omia tai jä- *juh- joskus juhlia niinkun suomalaisia perinteitä luokassa sehän riippuu ihan opettajalta joo ja sitten *suomen kielen kursseilla on niinkun sama mutta se on **se on paljon *vaativampi** koska **opiskelu** kestää kuusi melkein kuusi tuntia päivässä niinkun maanantaista perjantaihin **se on oikein vaativa** mutta samalla on mun mielestä on todella hyvä siis siellä jos jos oppil- **jos *opiskelija niinkun keskittyy ja hänellä on oikea niinkun tahtoa oppia hän voi oppia vaikka *vuodessa suomen kieltä tosi hyvin ja sieltäki opetetaan tosi paljon työelämästä ja kulttuurista ja vielä on eri *kursseja** ei pelkkä suomen kieltä **on myös kirjoitus- ja ABC-kurssi jossa voi oppia myös lukemaan ja kirjoittamaan kunnolla suomen kieltä on myös ee työharjoittelukursseja josta valmistetaan niinkun maahanmuuttajaa vain työelämykseen ja sitten voivat mennä harjoittelemaan siis eri paikkoihin (MM)**

Esimerkissä tulevat esiin passiivimuodossa olevat verbit *opetetaan, annetaan, haetaan, järjestetään, valmistetaan*. Tekijöitä ei mainita, mutta HYÖTYJINÄ ovat maahanmuuttajat, jos hyötyjä mainitaan. Katkelmassa on myös nominaalistuksia kuten *opiskelu* ja *tahto*, sekä olla verbiin liittyviä kuvailevia ja suhdetta ilmaisevia lauseita, kuten *se on paljon vaativampi, vielä on eri kursseja ja se on oikein vaativa*. Nämä ovat viralliselle kielelle tyypillisiä piirteitä (Hiidenmaa 2001: 45). Haastateltava puhuu maahanmuuttajista ja opiskelijoista kolmannessa persoonassa, ja yksikössä: *maahanmuuttaja käy pari kertaa viikossa, jos opiskelija niinkun keskittyy ja hänellä on oikea niinkun tahtoa oppia hän voi vaikka vuodessa oppia*. Näin haastateltava etäännyttää hänen omaa ryhmäjäsenyyttään ja yksiköstä tulee yleistävä. Haastateltava voisi olla kuka tahansa kotoutumiskoulutusta kuvaileva asiantuntija.

5.2.4 Kotiin passivoituvat naiset

Pääasiassa maahanmuuttajan haastattelussa tuli esiin haastateltavan itsensä asemointi, mutta paikoin tuli esiin myös muille maahanmuuttajille rakentuvat osallistujaroolit, erityisesti haastattelukysymyksen johdattamana.

Esimerkki 59

H: nii osaatko sä sanoa että että o- minkälaisille tai onko s- tiedätkö tapauksia että ois jotenkin että ei ois hyötyä tai minkälaisia asioita ois tarvinnu enemmän tai ylipäänsä et minkälaisille ihmisille se on helpompaa tää suomessa oleminen tai tänne sopeutuminen tai minkälaisille vaikeempaa

MM: ee (1) joo minä en haluaisi kyllä niinku kertoa mitän niinku (1) yhestä mä en haluaisi kertoa mitän pah- niinkun *pahaa niinkun kenestäkään mutta mä tie- mä olen huomannut **että joskus riippuu kansallisuudesta** valitettavasti niinkun **monille voi olla että kieli on niinkun vaikea oppia** tai voi olla että että (1) että **he ovat niinkun tottuneita esi- ee varsinkin naiset ovat tottuneita vain niinku olemaan kotona ihan ilman tekemistä vaikei ole niinkun tyytyväistä oloa** ee en minä tiedä sitten kenelle voisi olla vaikeempaa mutta *yks asia on selvä että ee tämä hyvä apu hyvä apu alussa mut ja siis *täälläkin on tämä nää projekti niinkun gloria ovat myös niinku hyvä tapa niinkun verkostoitua mutta siis ee yks pieni as- **yks pieni prosentti myös riippuu niinkun ihmisestä että miten hyvin tai miten nopeasti hän haluaa vaikka sopeutua tai tai *integroitua niinkun elämään suomessa** mutta (2) mutta tosi vaikee minä en tiedä vain että että pelkkä sitä että # auttaisi koska *moni moni haluaa **moni haluaa kyllä saada työpaikkan moni oppii kieltä hyvin mutta moni ei *saa sitä työpaikkaa eikä saa vielääkään sitä mahdollisuutta** niinkun elää normaalielämää minä vain en tiedä mistä se riippuu ehkä minulla oli hyvä onnea tai en tiedä että (1) mutta **mä tiedän että ehkä ei *onnesta kuitenkin ei onnesta ei onnestakaan riipu**

Esimerkissä haastattelija kutsuu haastateltavaa myös asemoimaan muita maahanmuuttajia niihin, joille kotoutuminen on vaikeaa ja niihin joille se on helpompaa. Haastateltava tuntuu aluksi olevan haluton, koska ei *haluaisi kertoa mitään pahaa kenestäkään*, mutta kertoo kuitenkin sitten seikkoja, jotka saattavat hankaloittaa kotoutumista. Teeman vaikeudesta ja mahdollisesta kiusallisuudesta saattaa kertoa myös useat pitkäähköt tauot, joita haastateltava pitää puheenvuoronsa aikana. Hän kenties joutuu harkitsemaan sanottavansa tarkasti, ettei sanoisi mitään *pahaa kenestäkään*.

Olen määritellyt haastateltavan rakentaman ei-menestyjän osallistujaroolin *kotiin passivoituvan* osallistujarooliksi. Kotiin passivoituvan osallistujaroolissa maahanmuuttaja on työtön ja ei ole juurikaan tekemisissä yhteiskunnan kanssa. Olennaista sille on myös se, että se ei ole miellyttävä tila: *ei ole tyytyväistä oloa*. Vahvaksi nousee myös näkemys, että passivoituminen on oma valinta. Haastateltava kyllä tuo esiin monia kotoutumista vaikeuttavia asioita: *monille voi olla että kieli on vaikea oppia* ja *moni ei saa sitä työpaikkaa* vaikka haluaisikin. Haastateltava kuitenkin päätyy korostamaan yksilön vastuuta omasta työllistymisestään ja kotoutumisestaan. Tiettyjen kansallisuuksien naisedustajat ovat tottuneet olemaan kotona, sopeutumisen nopeus riippuu ihmisestä ja hänen halustaan sopeutua ja onnella ei ole asian kanssa juurikaan tekemistä. Näin haastateltava tuntuu samalla positioivan itseänsä yhä sinnikkäämmäksi. Hän on sopeutunut ja työllistynyt hyvin ja

se on myös hänen oman työnsä ja korkean motivaationsa tulosta, ei riippuvainen hyvästä onnesta.

6 PÄÄTÄNTÖ

6.1 Maahanmuuttajien kategorisaatio ja sen seurausten pohdinta

Tässä tutkielmassa tarkastelin seitsemää kotoutumiskoulutusta käsittelevää haastattelua kahden tutkimuskysymyksen valossa. Teoreettisina viitekehyksinä olivat sosiaalinen konstruktionismi sekä tarkemmin diskursiivisen kategorisaaton teoria ja asemointiteoria. Ensimmäinen tutkimuskysymys käsitteli sitä, keistä puhutaan ryhminä ja tällöin rajaus kohdistui erityisesti maahanmuuttajatarkoitteisiin ryhmiin. Tarkastelin myös, millä kielen piirteillä ryhmiä ja kategorioita rakennettiin. Kielen piirteistä nimeäminen oli selkeästi yleisin ryhmäksi rakentamisen keino. Lisäksi persoonapronomineja käytettiin paljon. Ryhmiä rajattiin ja konstruointiin myös esimerkiksi intensiteettipartikkeleilla ja modaalisisilla ilmauksilla.

Aineiston haastattelujen aiheena oli maahanmuuttajien kotoutumiskoulutus, erityisesti sen hallinto, käytännöt ja ongelmakohdat. Maahanmuuttajahaastattelun kohdalla painotus oli haastateltavan omissa kotoutumiskokemuksissa. Nämä aihepiirit ja haastattelukysymykset vaikuttivat luonnollisesti siihen, millaisia maahanmuuttajatarkoitteisia kategorioita haastatteluissa rakentui. Jäsentelin tulokset yläkategorioihin 'maahanmuuttajat yleisesti', 'hallinnollisesti määrittyvät ryhmät', 'opiskelijat' ja 'menestyjät ja riskiryhmät'. Nämä kumpusivat maahanmuuttajien kotoutumiskoulutus -puheenaiheesta sekä hallintoa, kotoutumiskoulutuksen käytäntöjä ja kotoutumisen menestyjiä ja riskiryhmiä käsittelevistä haastattelukysymyksistä. Vaikka haastattelukysymykset ja puheenaiheet osaltaan vaikuttivat siihen, mistä ryhmistä puhutaan, oli kuitenkin viimekädessä haastateltavien oma valinta millä perusteella määriteltyjä ryhmiä he pitivät kussakin tilanteessa ja kunkin kysymyksen tai aihepiirin kohdalla olennaisina.

Maahanmuuttajista yleensä kategoriana puhuttiin vähän. Useimmiten puheessa rakennettiin jotain 'maahanmuuttajat' -ryhmän alaryhmää. Haastateltavat eivät myöskään usein puhuneet ryhmästä 'maahanmuuttajat' ikään kuin se olisi yhtenäinen ja homogeeninen ryhmä. Useampi kuin yksi haastateltava toi puheen sisällön tasolla esiin 'maahanmuuttajat' -ryhmän heterogeenisyyden. Myös useat erilaiset ryhmänimitykset ja ryhmien rakentamisen kielelliset keinot rakentavat 'maahanmuuttajat' -kategoriasta sisäisesti heterogeenistä kuvaa. Katteoria on laaja ja siihen mahtuu niin useita alaryhmiä kuin erilaisia yksilöitä.

Hallinnollisesti määrittyvissä ryhmissä kategorisoitiin maahanmuuttajia maahantulosyyn perusteella esimerkiksi 'työperusteisiin' ja 'asuukseen tulijoihin', lain soveltamisalan perusteella 'lain piiriin kuuluviin' ja 'lain piiriin kuulumattomiin' sekä hallinnollisten vastuiden perusteella 'meidän vastuulla oleviin' ja 'muiden vastuulla oleviin'. Hallinnollisesti määrittyvissä ryhmissä näkökulma on vahvasti instituution. Ryhmiä voidaan pallostella eri hallinnonalalta toiselle. Yksilön oma aktiivisuus tai elämänvalinnat eivät tule juuri esille.

Opiskelijoista puhuttaessa tulivat esiin koulutustaustaan perustuvat kategoriat, kuten 'korkeasti koulutetut', oppimisenopeuteen perustuvat kategoriat, kuten 'nopeat' ja 'hitaat' ja niiden alakategoriat. 'Hitaat' jakaantuivat taitojen, elämäntilanteen ja oppimiskyvykkyyden perusteella esimerkiksi 'luku- ja kirjoitustaidottomiin', 'niihin joilla on perhetilanteita' ja 'niihin, joilla on oppimisen ongelmia'. Opiskelijoiden kohdalla tuli esiin myös yhteiskunnan ja työllisyystavoitteen näkökulmasta kumpuavia kategorioita kuten 'yhteiskuntakelpoiset' ja 'väliinpuotoajat'. Myös kansallisuuteen ja ikään nojaavia kategorisaatioperusteita esiintyi opiskelijoiden kohdalla.

Menestyjistä ja riskiryhmistä puhuttaessa tulivat vahvasti esiin eri haastateltavaryhmien erot kategorisaatioperusteissa. Ministeriöiden ja TE-keskusten edustajat perustivat kategorisaation selvästi useammin kohtalaisen pysyviin ominaisuuksiin, kuten ikään, kansallisuuteen, vammaisuuteen tai sukupuoleen. Myös maahantulosyyn ja koulutustausta tulivat esille kategorisaatioperusteina. Maahantulostatustakin käytettiin kategorisaation pohjana verrattaessa toisiinsa ryhmiä, kuten turvapaikanhakijat ja kiintiöpakolaiset. Opettajien puheessa riskiryhmistä ja menestyjistä otettiin esiin elämäntilanteeseen ja terveyteen perustuvia kategorioita. Opettajille esitetty haastattelukysymys riskiryhmistä ja menestyjistä oli muotoiltu hieman eri tavalla kuin virkamiehille esitetty, mikä saattoi vaikuttaa siihen, että näiden haastateltavaryhmien kategorisointiperusteet poikkesivat toisistaan. Yhtä kaikki kategorisaatioperusteen voi tässä yhteydessä nähdä myös rakentava tietoa siitä, mikä on riskin aiheuttava ominaisuus.

Haastatteluissa erityisesti riskiryhmistä puhuttaessa kategoriat tuntuivat välillä polarisoituvan vahvasti. Maahanmuuttajat olivat joko 'nuoria työkykyisiä miehiä', tai 'vammaisista somalialaisista mummuja'. Ryhmät, jotka ovat hyvin etäällä toisistaan eivät näytä mitä niiden väliin voi jäädä. Ehkä näin, tarkasti rajaamalla ja useilla attribuuteilla pyrittiin toisaalta välttämään liian yleistävää kategorisaatiota:

tietyt asiat koskevat vain tietynlaisia ryhmiä. Toisaalta se, millaisista maahanmuuttajaryhmistä puhutaan rakentaa kuvaa maahanmuuttajista yleisemminkin. Ääriesimerkeistä puhuminen ainakin toistuvasti saattaa saada nämä ääriesimerkit näyttämään ikään kuin perustapauksilta, prototyypisiltä maahanmuuttajaryhmiltä.

Aineistossa kaikui myös kotoutumiskoulutuksen työllistämistavoite. 'Hyvät' ja 'potentiaaliset' maahanmuuttajat ovat niitä, jotka oppivat kielitaidon ja niitä joista on yhteiskunnalle hyötyä. Toisaalta myös vaihtoehtoisia näkemyksiä esitetään. Kotoutumista ja sen 'onnistujia' määriteltessä koko hyvän kotoutumisen määritelmä kyseenalaistettiin usean haastateltavan puheessa. Monenlaisille tavoitteille ja yksilöille siis annettiin myös sijaa. Erityisesti kotoutumisen 'onnistujat', 'potentiaaliset' maahanmuuttajat nähtiin kuitenkin usein sellaisina, jotka työllistyvät nopeasti, tai joilla on hyvät mahdollisuudet työllistyä.

Voikin kysyä, millaista asennemaailmaa yhteiskunnan lähtökohdista kumpuava työllistymisen tai työllistymispotentiaalin korostaminen välittää. Jos maahanmuuttaja on tervetullut vain silloin, kun hän on potentiaalinen työllistyjä, yhteiskunnan hyödyttäjä, voi se häivyttää humanimpaa lähestymistapaa. Työllisyyden korostaminen voi myös luoda kotoutumisen tavoitteisiin hierarkiaa, jossa elämänhallinnan tukeminen nähdään toisarvoisena, "luusereille" suunnattuna apuna. Toisaalta myös työllistymistä tavoittelevat saattavat tarvita tukea elämänhallintaan uudessa maassa. Jaottelu potentiaalisiin työllistyjiin ja potentiaalisiin syrjäytyneisiin saattaa ruokkia ajatusta hyvistä ja huonoista maahanmuuttajista, joista tervetulleita ovat ne, jotka tekevät työtä ja epätoivottuja ne, jotka eivät työllistymistä syystä tai toisesta tavoittele. Voi myös pohtia, miksi potentiaalisuus tai epäpotentiaalisuus rakennetaan pelkästään maahanmuuttajan ominaisuudeksi. Yksi haastateltavista tuokin esiin, että esimerkiksi työllistymisen vaikeudet saattavat johtua myös vaikkapa työnantajista, ei niinkään maahanmuuttajan ominaisuuksista.

Toisinaan aineistossa puhuttiin tietyistä alaryhmistä sisäisesti homogeenisenä, tai ikään kuin ryhmän jäsenillä olisi joitain yhteisiä psyykkisiä tai fyysisiä ominaisuuksia tai yhteistä ryhmäpsykologista käyttäytymistä. Näytti kuin tietyn ryhmän jäsenyys saisi heidät käyttäytymään tietyllä tavalla. Sisäistä homogeenisuutta rakensivat muun muassa kategorioihin liitettävät konnotatiiviset merkitykset. Kun esimerkiksi ryhmään 'työperusteiset' liitetään kielitaidottomuuden merkityksiä,

rakennetaan ryhmää, joita yhdistää jokin muukin kuin luokitteluperuste. Kyse on siis ryhmän yhteisyyden rakentamisesta. Tällainen kategorisaatio voi vaikuttaa sosiaaliseen todellisuuteen monin tavoin, niin asenteiden muotoutumiseen kuin siihen millaisia käytännön valintoja tehdään. Jos 'työperusteiset' ovat kielitaidottomia, heille kenties pyritään saamaan kielikoulutusta. Jos 'kotiäidit' ovat passivoituneita, heitä pyritään saamaan pois kotoa. Toisaalta, jos 'työperusteiset' nähdään ryhmänä, joka on maassa vain väliaikaisesti, voi tämä tukea ajattelua, jossa tämän ryhmän koulutukseen ei edes kannata panostaa.

Ryhmäilmiötä käytettiin aineistossa resurssina erilaisten tarkoitusten ajamiseen. Tämä sopii ajatukseen kategorisaation konstruktivisuudesta, kuten myös Pälli (2003) todistaa väitöskirjassaan. Samasta kategoriasta voidaan puhua kerran sisäisesti homogeenisenä ja toiste sisäisesti heterogeenisenä. Valinnat riippuvat puhujan kulloisistakin tarkoituseristä. Hallinnollisesti voi olla perusteltua puhua ”maahanmuuttajamääristä” ja kotoutumiskoulutuksen ongelmakohdista puhuttaessa voi olla syytä rakentaa ryhmä 'ne jotka eivät saavuta kielitaitotavoitteita'. Joskus on tarpeen puhua samasta ryhmästä *minä* ja joskus *heinä*. Retorisista syistä voi olla esimerkiksi perusteltua puhua 'monista maahanmuuttajista' joille *koulutusjärjestelmä on ollu hankalaa*. Suuri joukko voi todistaa järjestelmän hankaluuden.

Myös ryhmien ja kategorioiden rajojen monitulkintaisuus tuli aineistossa esiin. Tämäkin kertoo osaltaan ryhmän konstruktivisuudesta. Monitulkintaisuus voi johtua yhtäältä myös siitä, että usein liian jyrkkää kategorisaatiota mielellään vältetään, koska se kenties mielletään syrjivänä. Toisaalta aina ei ole tarvetta eikä ehkä edes mahdollisuutta määritellä tarkasti puheena olevan ryhmän rajoja. Ryhmien konstruktivisuuteen viittaavat myös eri kielelliset vaihtoehdot, joilla kategorioita aineistoissa rakennetaan. Nimeämällä viitataan jo tunnettuihin kategorioihin, ja restriktiivisellä relatiivilauseella voidaan korostaa kategorian vakiintumattomuutta.

Eri perusteilla kategorisoinnilla voi olla siis tiettyjä yhteiskunnallisia seurauksia. Esimerkiksi ikä näyttäytyi merkityksellisenä kategorisaatioperusteena monien yläkategorioiden alla. Hallinnolliset vastuut jaettiin ikäryhmien perusteella ja riskiryhmien ja menestyjien alla oli eri ikäryhmiä. Ikäryhmiin kategorisointi ja sen perusteella esimerkiksi hallinnollisten vastuiden jakaminen kannustaa näkemään ryhmät terävärajaisina ja toisistaan erilaisina. Vaikka siirtymä lapsuudesta nuoruuteen ja nuoruudesta aikuisuuteen olisi henkisesti ja fyysisesti liukuva prosessi, ei eri hallinnonalojen vastuutahojen asiakuus välttämättä sitä ole. 'Lapsilla' ja

'nuorilla' nähdään olevan erilaiset tarpeet kuin 'aikuisilla' ja tämä näkyy vastuunjaossa. Toki tämä lienee toimivakin ajattelutapa. Tämänkaltainen kategorisaatio ja niitä seuraavat käytännön järjestelyt saattavat kuitenkin myös rikkoa jossain tilanteessa ehkä luonnollisempiakin ryhmiä. Kun yksilöt asetetaan ryhmiiin ikätovereidensa kanssa ja näitä ryhmiä käsitellään yhteisiä tarpeita omaavina, esimerkiksi perhettä ei välttämättä osata ottaa huomioon kokonaisuutena, jolla voisi olla tietyssä tilanteessa olla sellaisia tarpeita, että sitä kannattaisi käsitellä yksikkönä. Perhelähtöisille palveluille on kuitenkin osoitettu olevan tarvetta (Alitolppa-Niitamo 2010). Nuorten näkeminen uhkana tai avun tarpeessa olijoina voi myös vaikuttaa siihen, että hallinnollisesti juuri nuorille suunnataan palveluja, joista saattaisivat hyötyä moneen muuhunkin ikäryhmään kuuluvat.

Haastatteluissa tulee myös ilmi, että hallintoon perustuvan kategorisaation seuraukset ulottuvat laajemmalle kuin vain palvelujen organisoimisvastuisiin. Yhtäältä se jaottelee ihmisiä niihin, jotka ovat oikeutettuja yhteiskunnan tarjoamaan koulutukseen ja niihin, jotka eivät ole, mutta toisaalta kategorioihin liittyy myös arvolatauksia. Haastateltavan mukaan vallitseva asenneilmapiiri tuomitsee kotouttamislain piiriin kuuluvat "luusereiksi". Myös haastateltavat siis tuntuvat tiedostavan kategorioiden ja niihin liittyvien konnotatiivisten merkitysten konstruktiivisuuden. Ne olisi myös mahdollista purkaa.

6.2 Maahanmuuttajien osallistujaroolit ja niiden seurausten pohdinta

Toinen tutkimuskysymykseni käsitteli sitä, millaisia osallistujarooleja maahanmuuttajille haastatteluissa rakentui ja mitkä kielen piirteet osallistuivat osallistujaroolien rakentamiseen. Osallistujaroolien kannalta olennaiseksi kielen piirteeksi nousi verbien semantiikka ja verbeihin liittyvät semanttiset roolit. Myös esimerkiksi liite- ja intensiteettipartikkeleilla rakennettiin puheeseen sävyjä, joilla taas rakennettiin osallistujarooleja. Kiinnostavaksi nousi myös se, kuinka aktiivisissa ja passiivisissa osallistujarooleissa maahanmuuttajat esitettiin ja eri haastateltavien erot aktiivisuuden näkökulmasta.

Kantäväestöön kuuluvat haastateltavat, niin virkamiehet kuin opettajatkin asettivat maahanmuuttajat usein passiiviseen uhrin tai avun tarvitsijan osallistujarooliin. Samalla osa haastateltavista asetti itsensä ikään kuin sankarin,

maahanmuuttajien puolesta taistelevan osallistujarooliin. Uhkaavan tai kontrollin tarpeessa olijan osallistujarooli kertoo taas maahanmuuttajien aktiivisuudesta, mutta aktiivisuus on vääränlaista, vaarallista, jota täytyy rajoittaa ja kontrolloida. Pienessä vähemmistössä kantaväestön edustajien puheessa ovat osallistujaroolit, joissa maahanmuuttajat ovat neutraalilla tavalla aktiivisia, kuten omia asioitaan edistäviä yrittäjiä. Tulokset ovat samankaltaisia, kuin Horstin (2009) tutkimuksessa, jossa hän tutki mediassa rakentuvaa kuvaa maahanmuuttajista. Siinä esimerkiksi pakolaiset ja turvapaikanhakijat näytetään joko passiivisina olosuhteidensa uhreina tai väärällä tavalla aktiivisina: rikollisina tai laittomina maahantulijoina (Horsti 2009: 78.) Toisaalta mediassa näkyvää kategorisointia passiivisiin uhrapakolaisiin ja väärällä tavalla aktiivisiin laittomiin turvapaikanhakijoihin (Horsti 2009: 80) ei tässä aineistossa näy. Aineistossa ei tosin ole kyse niinkään pakolaispolitiikasta, kuten vertailtavana Horstin media-aineistossa.

Uhkaavan osallistujarooli tuntuu myös kaiuttavan keskustelua syrjäytymisestä ja maahanmuuttajien integroitumattomuudesta yhteiskunnallisena uhkana. Esimerkiksi Markus Mervola (2005) on käsitellyt artikkelissaan keskustelua ”integroitumattomista” maahanmuuttajista, jotka näyttäytyvät yhteiskunnallisina vaaroina, jopa potentiaalisina terroristeina. Syrjäytymisdiskurssi ja sen liittäminen integroitumattomiin maahanmuuttajiin peräänkuuluttaakin yhteiskunnallisia toimenpiteitä, joilla pyritään saamaan maahanmuuttaja yhteiskunnan ”reunoilta” sen ”sisälle” ja tekemään ”vaarallisista” ”vaarattomia”.

Vaikka kotoutumisen määritelmässä tuodaan esiin myös oman kulttuurin piirteiden ylläpitäminen, tuntuu suomalaisen kulttuurin omaksuminen tavoiteltavammalta. Maahanmuuttajat saatetaan nähdä oman kulttuurinsa uhreina ja muun kuin suomen kielen, ”ties minkä kielen” käyttö epätoivottavalta. Heterogeenisyyttä ja erilaisia tavoitteita kotoutumisessa tuodaan kyllä esiin puheiden sisällöissä, mutta toisinaan vaikuttaa, että moninaisuuden suosiminen unohtuu, kun kysymykseen tulevat vaikkapa erilaiset kielet, kielitaidot ja elämäntavat. Moninaisuutta tunnutaan suvaitsevan välillä vain siihen asti, kun se sopii työllistymistavoitteiseen suomenkieliseen yhteiskuntaan. Uskon, että yhteiskunnan tasapaino ei järkkäyisi, vaikka moninaisuutta sallittaisiin enemmän myös hallinnollisesti.

Kotouttamisen ja yleisen asenneilmapiirin kannalta on mielestäni relevanttia kysyä, kuinka maahanmuuttajien olemassa olevia taitoja voitaisiin tunnustaa.

Uudessa erilaisessa kulttuurissa erityisesti luku- ja kirjoitustaidottomasta kulttuurista tulleen maahanmuuttajan täytynee oppia paljon uutta sopeutuakseen, siihen voi liittyä niin kieltä, opiskelutaitoja, ruoanlaittoa kuin arkisia yhteiskunnan toimintaan liittyviä taitojakin. Voi kuitenkin kysyä missä määrin kantaväestöön kuuluvan on mielekästä määritellä, mitä maahanmuuttaja tarvitsee integroituakseen. Maahanmuuttotilanne voi olla haastava ja varsinkin pakolaisena tulleet tarvitsevat tukea monestakin syystä, mutta aikuisten ihmisten elämä ei kuitenkaan ala alusta heidän muuttaessaan uuteen maahan. Aikuisella ihmisellä on olemassa monenlaisia taitoja, ja jokaisella on eletty historia. Kuinka tämä eletty historia voitaisiin ottaa huomioon opetuksessa? Annetaanko sille arvoa? Ainakaan tässä aineistossa maahanmuuttajien oma toimijuus, aktiivisuus ja omien tarpeiden tyydyttäminen eivät tulleet kantaväestön edustajien puheessa kovin usein esille.

Maahanmuuttajahaastattelun haastattelussa piirtyi yksittäisen maahanmuuttajan elämästä hyvin erilainen kuva. Haastateltava asetti itsensä itsenäisen selviytyjän, helposti kotoutuvan ja asiantuntujan osallistujarooleihin. Näissä osallistujarooleissa instituutioilla on vähäinen rooli. Nimenomaan yksilön aktiivisuus ja epäviralliset kontaktit ovat tärkeitä. Yksilö käyttää yhteiskunnan tarjoamia palveluja siinä määrin, kun ne sopivat hänen tarpeisiinsa. Muunlaiset tarpeensa hän aktiivisesti pyrkii täyttämään muuta kautta. Tällainen osallistujarooli puuttui kaikista kantaväestön edustajien puheesta tyystin. Myös Tiilikainen (2008: 92) on saanut samankaltaisia tuloksia tutkiessaan menestyviä maahanmuuttajanaisia. Juuri oma aktiivisuus on koettu menestyksen edellytyksenä. Tutkielman maahanmuuttajahaastateltava rakensi kuitenkin myös passiivisia osallistujarooleja puhuessaan muista maahanmuuttajista.

On kuitenkin sanomattakin selvää, että kaikki Suomeen muuttavat ihmiset eivät tule samanlaisesta koulutus- tai kulttuuritaustasta. Pakolaisena Suomeen tulleen luku- ja kirjoitustaidottoman kotiäidin tilanne ja mahdollisuudet ovat Suomessa varmasti hyvin erilaiset vaikkapa tämän tutkielman maahanmuuttajahaastateltavaan verrattuna. Vaikka aiempi tutkimus tukee myös tämän tutkielman maahanmuuttajahaastateltavan esiin tuomia seikkoja, ovat tiet onnistuneeseen kotoutumiseen varmasti moninaiset. Olisikin varmasti tärkeää haastatella mahdollisimman paljon eri-ikäisiä maahanmuuttajia, jotka tulevat erilaisista taustoista, jotta saataisiin enemmän tietoa maahanmuuttajien erilaisista tarpeista ja todellisuuksista. Tämän tutkielman haastattelu voi kuitenkin tuoda osaltaan tärkeää

tietoa yhden koulutetun nuoren naisen kokemuksista. Se voi myös valottaa, kuinka erilainen kuva maahanmuuttajista rakentuu opettajien ja virkamiesten haastatteluissa, kun niitä vertaa tähän yksittäiseen maahanmuuttajahaastatteluun.

Eri haastateltavien välisiin eroihin voi olla syynä se, että kantaväestöä edustavat haastateltavat puhuvat haastattelujen aikana instituutioiden ja hallinnon edustajina. Niiden ulkopuoliseen elämään ei kenties haastatteluissa ole nähty olennaisena tarttua. Maahanmuuttajahaastattelussa keskiössä oli tietoisesti haastateltavan omat kokemukset. Toisaalta, kuten Pietikäinen (2000) osoittaa, esimerkiksi mediassa virkamiesten ja hallinnon ääni pääsee huomattavasti useammin esille, kuin maahanmuuttajien ääni. Siksi on huolestuttavaa, jos maahanmuuttajista piirtyy virkamiesten puheessa yksipuolisen passiivinen tai uhkaava kuva, eivätkä vaihtoehtoiset näkemykset pääse esiin. Koska medialla on valtaa vaikuttaa ihmisten asenteisiin, voi yksipuolinen kuva vaikuttaa yleisemminkin siihen, miten maahanmuuttajiin suhtaudutaan yhteiskunnassa.

6.3 Tutkielman valinnoista

Tutkielman kaksi tutkimuskysymystä pohjautuivat eri teorioihin, ensimmäinen kategorisaation tutkimukseen ja toinen asemointiteoriaan. Halusin käyttää kahta eri teoriaa saadakseni monipuolisemman kuvan siitä, miten maahanmuuttajista puhutaan ja millainen kuva ryhmistä rakentuu haastatteluaineiston pohjalta. Molemmat teoriat olisivat riittäneet yksinkin tutkielman taustateorioiksi. Kategorisaation kannalta olisi esimerkiksi ollut hyvin kiinnostavaa kysyä myös keistä puhutaan yksilöinä ja vertailla yksilöiksi rakentamista ryhmiksi rakentamiseen. Olisi myös ollut kiinnostavaa ulottaa kategorisaation tutkimus kaikkiin haastatteluissa esiin tulleisiin kotoutumiskoulutuksen toimijoihin, eikä pelkästään maahanmuuttajatarkoitteisiin ryhmiin. Edelleen myös näiden tahojen asemointia olisi ollut kiinnostava tutkia tarkemmin, vertaillen asemointeja toisiinsa. Kahden teorian käyttö yhdessä kuitenkin myös mielestäni rikasti tutkielman tuloksia. Kategorisaatioteoria ja asemointiteoria toivat erilaisten lähestymistapojensa kautta omanlaisensa näkökulman siihen, miten nimenomaan maahanmuuttajaryhmiä ja niihin liittyviä merkityksiä rakennetaan haastattelupuheessa. Siksi halusin ottaa tähän tutkielmaan mukaan molemmat teoriat, vaikka se tapahtuikin muiden hyvin kiinnostavien kysymysten kustannuksella.

Toisaalta nämä muut, laajentavat ja syventävät kysymykset tarjoavat aineksia jatkotutkimukseen.

Lähteet

- 493/1999 = *Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta* N:o 493/1999. <http://www.fi.nlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990493> 20.2.2011.
- Alitolppa-Niitamo, Anne 2010: Perheen akkulturaatio ja sukupolvien väliset suhteet. – Tuomas Martikainen & Lotta Haikkola (toim.) *Maahanmuutto ja sukupolvet* s. 45–65. Tietolipas 233. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Berry, John W. – Sam David L. 1997: Acculturation and adaptation. – John W. Berry, Marshall H. Segal & Cigdem Kagitcibasi (toim.), *Handbook of cross-cultural psychology. Social behaviour and applications* s. 291–326. Boston: Allyn and Bacon.
- Burr, Vivien 2003: *Social constructionism. Second edition*. London: Routledge.
- Eskola, Jari – Suoranta, Juha 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, Norman 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, Erving 1974: *Frame analysis*. York: The Maple Press.
- Hakulinen, Auli – Karlsson Fred 1995: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Harré Rom – van Langenhove, Luk 1999: The dynamics of social episodes. – Rom Harré & Luk van Langenhove (toim.), *Positioning theory: moral contexts of intentional action* s. 1–13. Oxford: Blackwell.
- Heiskala, Risto: *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteisiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hiidenmaa, Pirjo 2001: Poimintoja virkakielen rekisteristä. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä, *Teksti työnä, virka kielenä* s. 35–62. Helsinki: Gaudeamus.
- Horsti, Karina 2005: *Vierauden rajat. Monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa*. Tampere: Tampere university press.
- Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi 1991: *Pohjimmaiset asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi kuntatason viiranomaiskäytännöistä*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto. Asuntohallitus.
- Kestilä, Arto 2008: *Ryhmiä rakentuminen Virke-lehden koulutuspolitiikkaa ja ylioppilaskoetta käsittelevissä pää- ja mielipidekirjoituksissa 1970–2000*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopiston suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos.
- Kuorti, Joel – Mäntynen, Anne – Pietikäinen, Sari 2008: Kielellisestä käänteestä. – *Tiedotustutkimus* 3 s. 25–37.
- van Langenhove, Luk – Harré, Rom 1999: Introducing positioning theory. – Rom Harré & Luk van Langenhove (toim.), *Positioning theory: moral contexts of intentional action* s. 14–31. Oxford: Blackwell.
- Liebkind Karmela 1988: *Me ja muukalaiset*. Helsinki: Gaudeamus.

- Luukka, Minna-Riitta 2000: Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö* s. 133–160. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Mervola, Markus 2005: Kurjia köyhiä ja potentiaalisia terroristeja – ”integroitumattomat” yhteiskunnallisina vaaroina. – *Kosmopolis. Rauhan- konfliktin- ja maailmanpolitiikan tutkimuksen aikakauslehti* 35 (1) s. 27–42.
- OPH 2007 = *Aikuisten maahanmuuttajien kotouttamiskoulutus. Suositus opetussuunnitelmaksi*.
Helsinki: Opetushallitus.
- Pietikäinen, Sari 2000: *Discourses of Differentiation. Ethnic representations in newspaper texts*. Jyväskylä Studies in Communication 12. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Pietikäinen, Sari – Mäntynen, Anne 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Potter, Jonathan – Wetherell, Margaret 1987: *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.
- Potter, Jonathan – Wetherell, Margaret – Chitty, Andrew 1991: Quantification rhetoric. – *Discourse and Society* 2. s. 333 – 365.
- Pälli, Pekka 2003: *Ihmisyryhmä diskurssissa ja diskurssina*. Tampere: Tampere University Press.
- Pöyhönen, Sari – Tarnanen, Mirja – Kyllönen, Teija – Vehviläinen, Eeva-Maija – Rynkänen, Tatjana 2009: *Kielikoulutus maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Pöysä, Jyrki 2010: Asemointinäkökulma haastattelujen kerronnallisuuden tarkastelussa. – Johanna Ruusu vuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* s. 153–179. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, Eeva-Leena 1989: Henkilöön viittaaminen puhetilanteessa. Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja* s. 195–222. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Sisäasiainministeriö 2011: Maahanmuuton nykytilasta. – [http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/c5c9c16054f36515c22578e70026d4e3/\\$file/s_m_maahanmuuton%20vuosikatsaus_netti_5.8.2011.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/c5c9c16054f36515c22578e70026d4e3/$file/s_m_maahanmuuton%20vuosikatsaus_netti_5.8.2011.pdf) 7.12.2011.
- Tiilikainen, Marja 2008: *Menestyvät maahanmuuttajanaiset*. Väestöntutkimuslaitos katsauksia E33 – 2008. Väestöliitto. http://www.vaestoliitto.fi/mp/db/file_library/x/IMG/128923/file/Menestmaahanmuuttajanaiset_ebook.pdf 28.11.2011.
- TM 2005 = *Yhteistyössä kotouttamiskoulutusta toteuttamaan*. Työ- ja opetushallinnon työryhmän raportti. Työhallinnon julkaisu 351. Työministeriö. http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj351.pdf 15.12.2011.
- Törrönen, Jukka 2010: Identiteettien ja subjektiasemien analyysi haastatteluaineistossa. – Johanna Ruusu vuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* s. 180–211. Tampere: Vastapaino.
- – – – 2000: Subjektiaseman käsite empiirisessä sosiaalitutkimuksessa. – *Sosiologia* 37 (3) s. 243–255.

- Valtonen, Kathleen 1997: *The societal participation of refugees and immigrants. Case studies in Finland Canada and Trinidad*. Turku: Institute of Migration.
- Virtanen, Mervi 2002: Miksi kotouttamislaki? Lain synty ja seuraukset. – Outi Lepola (toim.), *Kotomaana Suomi. Kertomuksia maahanmuutosta 1999–2001* s. 18–24. Helsinki: Työministeriö.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkko-versio, viitattu 15.12.2011. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7.
- VNS = Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kotouttamislain toimeenpanosta
[http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/75b8e2d283fdb4acc22574d600432065/\\$file/kotouttamislakiselonteko_021008.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/75b8e2d283fdb4acc22574d600432065/$file/kotouttamislakiselonteko_021008.pdf) 15.12.2011.

LIITE**Litterointimerkit**

*sana	painollinen sana
(2)	tauon kesto, sekuntia
[kommentti]	toiminnan kuvaus tai lukuohje
\$sana\$	lausuttu nauruisella äänellä
--	sanoja poistettu välistä
#	epäselvästi lausuttu sana
//	päällekkäispuhunnan alku
”sana”	ääntä muunneltu esimerkiksi referoitaessa jonkun muun sanomaa
sa-	sana jää kesken